

A F R O N T L É L E K T A N A

TAKÁTS ÁGOSTON:

A front lélektana.

Szeged, 1946. 102,[8] p.

Diss. B 579

S Z E G E D

Diss. B 579

205/1946-47 class.

A FRONT LÉLEKTANA

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM	
Lélektani Intézetének Könyvtára	
Lelt. napló: <u>71a</u>	Lsz.: <u>3138</u>
Csoport: _____	szám: _____

Irta

Tekáts Ágoston

Lsz.: 251.

S Z E G E D

1946

Diss. B 579

"... Háboru! a legborzasztóbb valami a világon, s főleg természetellenes. - Vagy természetes az, hogy békés családapákat hajtanak egymással szembe, hogy öljék, gyilkolják egymást?

Általában eléggé benne van természetünkben a bosszu, a gyűlölet, s ezt még mesterségesen szítani, felrobbantani, fokozni: kiteljesíteni a vadságot, az állatitást az emberben ... ez már ördögi munka.

Front hullámozó emberáradatával a nagy "massa damnata"-nak kihasított darabja. Tagjai ezek a meggyötört, kiéhezett, eltetvesedett, megtörtszemű roncsok ... vagy vad, vérszomjas emberi szörnyek: az állat, amely vért szagolt ... kezében halálvessző, szemében tűz, mely békés családi házat hamvaszt el. - Már nem is emberek ... a dantei Inferno lakói.

A céltalanság, a fáradtság s a teljes esedékesség reménytelensége. Itt nem lehet tervezni, álmokat szövögetni, itt csak egyik pillanatról a másikra lehet élni.

A teljes kiszolgáltatottság ..."

B E V E Z E T É S

Ha összehasonlítjuk a mindennapi élet lélektanának kutatóit a kísérletező helyzetével, aki a front lélektanának néhány sajátos kérdését akarja tudományosan feldolgozni, az általános lélektan művelői határozottan előnyösebb helyzetben vannak. - Bárki saját lelki életében ellenőrizheti megállapításait, s amit az önreflexió, vagy mások megfigyelése nem igazol, érvekkel alátámasztja, írásba foglalja, közli - s ezek a reflexiók, dolgozatok, közlemények és könyvek alkotják azt a hosszú lépcsősort, melyen keresztül a lélektan mai, szinte teljes fejlettségi fokára feljutott.

Mégis, mindennek ellenére, bármennyire is benne élünk valamennyien a mindennapi életben, milyen lassan fejlődött ki, s kezdeti stádiumában sokszor mennyire naiv, egyszerű volt a lélektan.

Talán ez kissé megvilágítja azt, hogy mennyivel nehezebb mai színvonalon álló különleges front-lélektant összeállítani.

Mi nagyon sokan, akik a frontot nemcsak lehetőleg jó biztonságos helyről szemléltük, hanem a mai háború poklát, esetleg éveken át végig küzdöttük, és gondolkozó lélekkel belsőleg is átéltük saját és társaink nyomorát egyaránt, mi csak undorral, vagy legjobb esetben lenéző mosollyal tudjuk olvasni a legtöbb „haditudósító”, vagy egyéb háborús cikkeket, ezeket a propaganda céljait szolgáló, a háborús lelkesedést felszítani akaró írásokat.

Van a fronton humor is, hangulat is. Vannak lenyűgöző vonások a front emberének életében /hisz a földi élet legkomolyabb problémájával, az élet-halál problémával viaskodik/, azonban nekünk frontot-végigszenvedett embereknek a legtöbb háborús írás hihetetlenül mesterkélt, kulisszaszerű légkörben lejátszódónak tűnik fel, s erősen magukon viselik a szalon és dolgozószoba természetellenes illatát. Az első sorok elolvasása után azonnal látjuk, hogy az illető a frontból legjobb esetben is csak néhány epizódot szedett fel, de a front valódi légköre semmi nyomot sem hagyott lelkében, nemhogy annak legmélyéig hatolt volna be.

Bevezetés

A nyomortanya lélektanát nagyon nehezen tudná reálisan megírni a jóllakott, melegen öltözött, teljes létbiztonságban élő „pszichológus”, aki autóval megy ki „vizsgálatait” megejteni, s mihelyt újra hazatér, megfürdik, ruhátvált. Tud talán szellemes és szemléletes grafikunokat készíteni, talán szétfésüli a nyomor különböző fokait, válfajait és megjelenési formáit, a nyomor lélekrajzát azonban, s azokat a mélyreható változásokat, melyeket a benneélők lelkiműködésében kivált, hűen csak akkor tudja megrajzolni és lemérni, ha maga is vagy benne él, vagy legalább teljes erővel igyekszik belehelyezkedni abba az életállapotba, melyet kutatása tárgyául választott. S bátran mondhatjuk, minél inkább átéli a nyorot, annál hűségesebb az általa összeállított lélektan is, és annál inkább számíthat tudományos értéknek.

Ennek így kell lennie, mert a közönséges mindennapiélet lélektanában is a saját lelki benyomásaink alapján szögezzük le benyomásainkat. Mások tisztán külső cselekedeteinek megítélésénél is a saját lelki világunkra vonatkoztatjuk az eseményt, méginkább az önreflexió tükréből kívánjuk leolvasni a tisztán belső cselekedetek kihatásait, intenzitását stb., s próbáljuk kikövetkeztetni az ő lelkében lejátszódó eseményeket. Gondoljunk pl. a „gyermekpszichológus” helyzetére. Idevág Dielthey megállapítása is: „das Verstehen ist ein Wiederfinden des Ich im Du.”

Ez a kis kitérés méginkább szemlélteti a front-lélektani kutatások nagy nehézségeit. Éppen ezért:

Szerencsés körülmény, ha maga a harcoló rendelkezik azokkal a képességekkel, melyek alkalmassá teszik reflektálásra, ezek elemzésére, rendszerezésére és lejegyzésére.

Mivel pedig a front külső körülményei igen sokszor nem alkalmasak az élmények és megfigyelések lejegyzésére közvetlenül a megfigyelés megejtése után, viszont a már leülledett és újra felelvenített élmények már nem olyan élénkek gyakran esetleg tudattalanul is lecsiszolódtak, átstilizálódtak, esetleg a vizsgáló világnézetének, tudományos állásfoglalásának megfelelővé „módosultak”, sok szempontból sokkal erősebb kritikának kell őket alávetni, mint a mindennapi élet tényeit; sok esetben nagyon jó volna, ha egy-egy újabb kísérletet, megfigyelést lehetne tenni.

Bevezetés

Sajnos e téren ritkán ^éalmódunkban az lélektan megszokott kutatómódszerét a kísérletet és az indukciót alkalmazni. Továbbá a front igazi megfigyelője nem mehet bele a küzdelembe az objektív szemlélő és megfigyelő hideg, tárgyilagos szemléletével, mint aki kívül áll az eseményeken, hanem utólagos reflexióval kell kiszűrnie a belső ^fforrongásból valamely kérdésre vonatkozó benyomásait, következtetéseit.

Ugyanakkor azonban, mivel „benyomásokkal” és nem „megfigyelésekkel” áll szemben, adatainak jórésze sokkal megbízhatóbb, következtetéseit sokkal találóbbak és mélyrehatóbbak, mint a merőben mások megfigyelésére felépített lélektan.

Szükségesnek tartom röviden összefoglalni azokat az egyéni körülményeket, melyek alapján feljogosítotttnak érzem magam arra, hogy a front lélektanának néhány kérdését vizsgáljam.

Pedagógus családból származom, s magam is kis diák korom óta pedagógusnak készültem.

Érettségim után három és fél évet töltöttem rendszeres bölcséleti és pedagógiai tanulmányokban, ezekben módszeres /scholasztikus/ kiképzést kaptam, de egyéni studiumaimban is törekedtem a modern lélektan művelői átfogó ismeretére.

További egy esztendőn keresztül, mint internátusi felügyelő igyekeztem pedagógiai és lélektani tanulmányaimat valamint karakterológiai kutatásaimat gyakorlati irányban is elmélyíteni.

Ezután hívtak be előbb kéthónapos katonai kiképzésre, majd fél év múlva egy esztendő frontszolgálatra. Végig az első vonalban küzdöttem rohamista beosztásban, illetve fél-éven keresztül folytonos utóvéd harcokban morzsolták fel több ízben is alakulatomat. Nem voltam tiszt, karpaszományos őrzető; négy ízben sebesültem, így éppen eléggé ismerem a modern háború valódi arcát.

Egy esztendő frontszolgálatom alatt sok jelentős megfigyelésemet jegyeztem fel, továbbá az arcvonalban is folytattam ösztöndiagnosztikai és karakterológiai vizsgálataimat.

Majd két év telt el azóta. Az események, élmények, benyomások még nem vesztek erejükből, az objektivitás szempontjából azonban meg van a szükséges távlat.

A FRONT LÉLEKTANÁNAK JELENTŐSÉGE

Teoretikus szempontból: Mint minden extrém eset, ez is erőteljesen megvilágítja a normális állapotot, s sokszor nem várt, bár jogos visszakövetkeztetésektől, megállapításokat von-

Bevezetés

hatunk le belőle.

Praktikus szempontból:

1. rámutat katonai nevelésünknek az ember személyi méltósága és lelki stukturája ellen elkövetett merényleteire.

2. Az egyén önnevelése, és általában a nevelés szempontjából is jó segítséget nyújt, rámutatva arra, hogy milyen viszonytagságokra kell már előre felvértetni az emberi pszichét, hogy a kikerülhetetlennél nagyobb lélekrombolás ne következzen be. Ebből a szempontból jelentős az egyes karakterek reakciójának vizsgálata.

Különben pedig, amint az orvostudományt, nevezetesen a sebészetet igen jelentős mértékben előre vitték a háborúk, remélhető, hogy bírálatok, hozzászólások és másoknak nagyobb lélektani munkái beépítik a lélektanba is azt, amit a háboru alatt annyian megéltek és tapasztaltak.

Módszer

1. A lélektan megállapításaival kapcsolatban rámutatunk a front okozta eltolódásokra.
2. Kimutatjuk állításaink helytálló voltát:
 - a/. megfigyelések
 - b/. személyes élmények
 - c/. a jelen és multvilágháborút jellemző illusztrációk alapján.
3. Ösztöndiagnosztikai kísérletek tükrében is bemutatjuk a front általunk vázolt lélektanát.

Á T T E K I N T É S

I. rész: A front általános lélektana.

A front mint tömeglélektani objektum. Főjellemzői:

kényszerítettség
esedékesség /kiszolgáltatottság/
gyökértelenség /elszakítotttság, és céltalanság/

A lelki képességek működésének módosulása:

szenzitív sikon: érzékszervek
memória és fantázia
ösztönösség

szellemi sikon: kedélyvilág
értelmelem
akarat

II. rész: Különleges front-lélektani kérdések.

Központi kérdés a félelem és halál problémája. Itt vizsgáljuk:

A félelem lélektani hatását és megnyilvánulásait.
A karaktertipusok reakcióját.
Tömeglélektani vonatkozásban a pánikot és frontlázat.
Milyen hatást gyakorol a halál állandó szemlélete a katonákra.

A hőstett lélektani szemszögből.

A harcmód /állóharc, lövészárak élet, mozgó háború/ továbbá a hadműveleti terület kulturájának hatásai az egyéniségre alakulására.

A vallásosság és erkölcsiség.

A front poézise.

III. rész: A front lélektana sz ösztöndiagnosztikai kísérletek tükrében.

Irodalom

Mattiesen E.: Das persönliche Überleben des Todes.

Husemann Fr.: Vom Bild und Sinn des Todes./Psychologie des Todes-problems.Dresden.1938./

Utitz E.: Der Mensch angesicht des Todes./The Philosopher,London 1938./

Jaspers K.: Allgemeine Psychopathologie.~~1932~~ 1923.

Kreschner: Über Hysterie.

Löwenstein O.: Experimentelle Hysteriellehre.Bonn.1933.

Hirschfeld R.: Zur Behandlung der Kriegszitterer./Münch.med.Wo-chenschrift.1917./

Forster: Zur Behandlung u.s.w./ugyanott./

Hirschfeld: Erwiderung zur Behandlung u.s.w./ugyanott 1918./

Ambold A.: Eine Kriegneurose in Ärztlicher Selbstbeobachtung. München.1922.

Schneider K.: Einige psychiatrische Erfahrungen als Truppenarzt. /Zeitschr.f.d.ges.Neur.u.Psych.1918./

Pönitz: Psychologie und Psychopathologie der Fahrenflucht im Kriege./Ard.f.Krim.68,260./

Szondi Lipót: Ösztöndiagnosztikai vizsgálatok.I.-III.

Noszlopi: A szeretet pszichológiája.

IV. A háború élmény-irodalmából.

Forester C.S.: * The General.

Jünger E.: Der Krieg als inneres Erlebnis.Berlin 1936.

Remarque: Nyugaton a helyzet változatlan.

I R O D A L O M

I. Kísérleti lélektan:

- Bognár Cecil: Pszichológia 1935
Fröbes, J.: Lehrbuch der experimentellen Psychologie 1-2. 1929
Kornis, Gy.: A lelki élet I-III. 1917-19
Le Bonne: Az újkor pszichológiája
Lindworsky: Expérimentellepsychologie 1931
Nagy József: A psychologia főkérdései 1927

II. Metafizikai lélektan:

- Fröbes: Psychologia speculativa I-II. 1927
Jánosí: A szellem 1935
Lindworsky: Theoretische Psychologie im Umriss 1932
Das Seelen-leben des Menschen 1934
Nagy József: A psychologia főkérdései

III. Különleges kérdések

- Le Bonne: Tömegek lélektana
Gotthein, Eberhard: Soziologie der Panik /Verhandl. des ersten
d. Sociologentages, Tübingen 1911/
Brenecke: Psychopathie und Revolution /Deutsche Strafrechtsztg.
8,21./
Hayleton, C: Analysis of the Problem of War. 1937.
Lhermitt: L'ame humaine devan la guerre./Etudes Carmelitaines.
Paris. 1939./
Mossier, G: Soldat et trappiste./Etude d' ame par un pere de l' ordre
des trapp. Paris 1917./
Ortmann: Christianity and War./ Theology .London. 1938/
Sprenger: Krieg ,Kriegswille und christliches Denken./Schönere Z
Zukunft. 1937-38./
Sommer R: Krieg und Seelenleben. Leipzig, 1916.
Bovensiepen: Der Krieg und die Kriminalität der Jugendlichen.
/ Der Türmer. 19, 839./
Hellwig A: Der Krieg und die Kriminalität der Jugendlichen. Halle 191
Mittermaier: Der Einfluss des Krieges auf Kriminalität und Straf-
recht./ Zeitschr. f. angew. Bsyh. 14, H. 5/6./
Travers: Der Krieg und die Kriminalität./ Arch. f. Krim. 62, 393./
Wittig K: Der Einfluss des Krieges und der Revolution auf die
Kriminalität der Jugendlichen./ Zeitschr. f. Kinderfor-
schung 26, 8./

I. rész

A FRONT ÁLTALÁNOS LELEKTANA

Az arcvonal-szolgalat tömeglélek-
tani jellemzése.

A lelkipéességek működésének
módosulása.

I. A Z A R C V O N A L S Z O L G Á L A T

tömeglélektani jellemzése.

1 Tömeg. A front harcolói tömeget alkotnak. Mivel az ember társas lény, szükségképen átalakítóhatással van azokra, akikkel érintkezik. Ez a hatás még mélyebb a tartós együttlét esetében. Már csak ezért is különleges szempontokból kell vizsgálnunk az arcvonal-szolgálat harcolóinak életét. Azonban azon a hatáson túl, melyet két egyéniség vagy általánoságban az egyéniségek gyakorolnak egymásra, még egy rendkívül jelentős átalakító tény-nyel állunk szemben, mely pusztán abból következik, hogy vala-ki tömegnek: együvé-tartozó embercsoportnak lesz részévé.

Tartson ez az együvé tartozás pillanatokig csupán, ha valóban tömeggel állunk szemben, azonnal jelentkeznek azok a sajátságos lélektani tények, melyeket az egyén adottságaiból sehogyan sem tudunk megmagyarázni, melyet még úgy sem tudunk megérteni, ha azt mondjuk, hogy az egyéni erők összetevődnek és nivellálódnak. Ezekkel a lélektani hatásokkal foglalkozik a tömeglélektan, s ha az arcvonalban szolgáló katonák lélektani vizsgálatainál a tömeglélektani szempontokat figyelmen kívül hagynánk, vizsgálatunk hamar téves vágányokra siklana.

2 A front katonáit is jellemzi a két fő tömeglélektani sajátság:

1. Míg az egyén individualista, a tömeg kollektív.
2. Az egyén többé-kevésbé okok alapján cselekszik, a tömeget azonban az érzelem és a szenvedély vezeti.

3 Vannak azonban különleges tömeglélektani megnyilatkozások és sajátságok is, melyek ^{az} arcvonalszolgálat jellegzetes arcát adják. Ezeket három nagy vonásba süríthetjük össze:

kényszerítettség /külső, belső gátlások/,
esedékesség /létbizonytalanság/
gyökértelenség /elszakítotttság és céltalanság/.

Mielőtt ezeknek a jellegzetes vonásoknak tárgyalásába bocsájtkoznánk, néhány szóval határoljuk jobban körül a front

harcolóit, mint tömeglélektani objektumot.

Említettük, hogy a harcolók tömeget alkotnak. Igen, mert valóban együvé-tartozó embercsoport. Összekovácsolja őket a cél és a vezetés.

A tömeg azonban lehet organikus, vagy amorf tömeg: az előbbi szervezeten, közös cél és vezetés irányítása alatt áll, az utóbbi minden különös szervezés nélkül véletlenül verődik össze.

Más szempontból viszont lehet homogén vagy heterogén a tömeg, aszerint, hogy a tömeget alkotó egyedek külső vagy belső tulajdonságaikban /férfi -nő, műveltség, foglalkozás, kor, lakóhely stb/ többé vagy kevésbé mondhatók egységesnek.

4 Világos, hogy a front harcolói rendszerint organikus tömeget alkotnak /kivétel pl. a pánikszerű menekülésben összeverődött csoport stb/, más szempontból pedig részben homogén tömeg: férfiak, katonák, közös a cél és a kötelesség, közös a vezetés, közös az egyéni akarat alárendeltsége, közösek a kísérő körülmények /teljes sorsközösség/, részben azonban heterogén, mivel egyénenként különböző koru, műveltségű, foglalkozásu és belső beállítottságu emberekből tevődik össze.

Erről az erősen organikus, és legtöbb jegyében homogén tömegről jelentettük ki, hogy a tömeg voltából következő

kollektív és ösztönös vonáson kívül mint jellegzetes front-pszichét: a kényszerítettséget, esedékeséget s gyökértelenséget viseli magán.

5 Ez a hármás vonás jellemezte, mint sajátos általános tünet mindkét világháborút, s rányomja átalakító bélyegét az abban résztvevőkre. Helyenként halványabb talán egyik vagy másik vonás, időnként és személyenként még más-más vonások színezik, azonban mint alap és gyökér minden valóban frontotjárt katona lelkiéletében fellelhető, s számtalan erős hatásban és ellenhatásban megnyilatkozik.

Ez a három vonás az, mely maradandó átalakító hatással van a harcolók egyéniségére és lelki életére, a két általános tömeg vonás azonban az egyén kiválása után hamar eltűnik.

Éppen e karakterformáló és egyéniségátalakító hatása miatt nem elégedhetünk meg e három vonás egyszerű felsorolásával, hanem beható elemzéssel felszínre kell hoznunk az összes összetevőket, hogy így hatásukat is annál pontosabban lemérhessük.

Kényszerítettség

6 Az arcvonalban küzdő katona külső és belső okok következtében nem érvényesítheti választási és cselekvési szabadságát.

Nem csupán a külső kényszer miatt van ez. Magától értő-dő, hogy már maga a katonai szolgálat is erősen magán viseli a külső kényszer jegyét. Senkit sem kérdeznek, akar - nem akar, mit és hogyan akar. Nem lehet egyéni véleményt kifejezésre juttatni. Nincs mozgási és cselekvési szabadság. Keretbélkényszerítenek, s ha valaki szabadulni akar, büntetés: hadvöröság, börtön vár reá.

A fronton a külső kényszer csak fokozódik. Nincs kibuvó: a parancs parancs! még akkor is ha kivihetetlen, ha merénylet az emberi természet ellen. A retorzió pedig még könyörtelenebb: Függelensértés, engedelmesség megtagadása, gyávaság vagy szökési kísérlet büntetésének kiszabásánál nagyon könnyen kimondják a halálos ítéletet. Így akarnak elrettentő példát „statuálni” a front mögött ítélkező hadbíróóság tagjai, akik nem vettek talán soha részt rohamban, ellentámadásban. Nem tapasztaltak még igazi pergőtűzet, rajtaütést, s így alig-alig szoktak lágy-szívűek lenni.

Vagy nem merő külső kényszerből tettük le azt a „hírhedt szálasi-esküt”? Hol volt ott választási és cselekvési szabadság?

Hetvenöt kilométeres erőltetett menettel jutottunk ki egy nap alatt a tiszántúli gyűrűből. Az ötödikből két hónap óta. Késő este érkeztünk Bodrogolasziba. Másnap kora hajnalban kivezényeltek bennünket a Bodrog-partra. Az egész hadosztály felsorakozott, mely két hónap alatt csökkentett létszámu zászlóaljra olvadt le. - Felolvasták a hadosztály parancsot. Recskről, mögölünk jó 200 kilométerről küldötte

a hadosztályparancsnok vezérőrnagy. A parancs lényege: fölesküdni Szálasi nemzetvezetőre és a hungarista államformára. Aki megtagadja, elrettentő példaként a hadosztály előtt felkoncolandó.

A parancsot felolvasó alezredes felteszi a kérdést: akartok felesküdni? - Csend. - Aki megtagadja lépjen ki! - Nem lép ki senki. - Eskühöz! Eskü!

A jelentés pedig valószínűleg így szólt: A hadosztály önként, szabad elhatározásából, magyaros lelkesedéssel felesküdt. -

7 A külső kényszer azonban csak egyik összetevője a kényszerítettségnek. Ehhez járulnak még a belső gátlások, azok a belső faktorok, melyek akadályozzák az egyén normális értelmi és akarati munkáját. A fronton ez a belső gátoltság vetekszik a külső kényszerrel intenzitás és hatás szempontjából egyaránt.

a Maga a katonai „nevelés” iparkodik kiölni a gondolkodást és egyéni törekvést a katonaságból. Ezer ráhatás, kezdve a legbrutálisabb sulykolással azt szuggerálja: Jobb ha mások gondolkoznak helyetted.

b Azután a propaganda fertőzi meg és érzelmi motivumokkal is gátolja az tárgyilagos gondolkodást.

c Továbbá az élet egyoldalúsága: a túlhajtott testi, fizikai munka és életmód is deformálja a szellemi képességeket. Így nem csoda, ha a legtöbb embernek nagyon kevés érzéke van a reális gondolkozás iránt. Naiv optimizmus, elfogult pesszimizmus, felelőtlenség, vagy szellemi elfásulás az egyoldalú frontéletnek a következményei.

d Ehhez járulnak a polgári életből kisértő gátlások: a megszokás, hogy fellebbvalóink véleményét, száz százaléki¹ elfogadjuk, - erkölcsi gátlások: az egyén nem érti, hogy pl. ölni szabad, a többi törvényekkel hogy is áll tulajdonképen, - Nem utolsó sorban pedig helytelen formalisztikus nevelésünk² paragrafusok tömkelege az okozati összefüggések ismerete nélkül, az iskolában mindig úgy akartak becsületességre nevelni, hogy azt hangoztatták így leszünk boldog emberek - az élet viszont azt mutatja, hogy „nagyon nehéz a becsületes embernek!”

Talán helyesebb lett volna ha, inkább a maguk realitásában adták volna az erkölcsi elveket, s mellé a szilárd világnézeti alapot.

Gondolom elég széles rétegben feltártam a belső gátlás gyökereit is, és mindannyiunk előtt világos, hogy ez a belső beállítottság a külső kényszeres keretben valóban igen erős mértékben magán viseli a kényszerítettség jegyét.

Az esedékesség

8 Esedékesség alatt a körülményeknek való fizikai, és lélektani hatásaiban szellemi kiszolgáltatottságot értjük.

Az embernek életigénye legalább is a szellemi függetlenség, de lehetőséghez képest az anyagiak terén is erre törekszik. Ezt a függetlenségét veszti el az arcvonalban harcoló katona. Nem csak az engedelmisségi alárendeltség által, hisz a hétköznapi élet dolgozóinak mindenike függőségben van ebből a szempontból, hanem ezen messze túlmenőleg mintegy matematikai függvénye a körülményeknek, s még a legkisebb, látszólag legjelentéktelenebb körülményváltozásnak, mint borus időjárás, vagy verőfény, zöld gyepes terep, vagy sziklástalaj, messzekiható változás felel meg az egyén testi és lelki életében egyaránt.

A probléma kulcsa a front teljes létbizonytalansága.⁴ Az élet, az „én életem”, egyetlen életem a központi gondolat, mely köré az egyén egész élete, minden cselekedete csoportosul, s amint ennek megtartását lehetővé, vagy lehetetlenné teszi a körülmények, úgy iparkodom a lehetőséget megragadni, vagy a támadó körülményeket elhárítani. – Sajnos azonban a körülményeken legtöbb esetben mi magunk nem változtathatunk, épp ezért a körülményeknek való kiszolgáltatottságunk tudata /pont az életprobléma miatt/, sokkal nagyobb jelentőségű jellemzője a frontpszichének, semmint első pillanatra gondoltuk volna. Lássuk tehát azokat az összetevőket, melyek az egyénben kialakítják az esedékesség tudatát, s melyek azok a hatások /legalább főbb irányában/, melyek az esedékességből származnak.

Az állandó halálveszélyen kívül, mely tulajdonképen forrása az esedékességnek, befolyanak még maga a kényszerítettség ténye, továbbá rajtam kívül álló egyének főleg fellebbvalók céljai, törekvései /nem egyszer egyéni törtétesei/, nemtörődősége, vagy egyenes rosszindulata.

Másik nagy összetevőbe tartoznak a fizikai körülmények: a harctér geológiája és flórája, időjárás és évszakok, a hadviselés módja /álló - mozgóharc, lövészárók, fedezék élet/, a hadművelleti terület kulturája, s az, amit véletlennek nevezünk.

A létbizonytalanság szorongó érzést vált ki bennünk. Ez az állandó szorongás egészen az elkeseredettségig, meg gondolatlan vadságig, vagy fékevesztett dühöngésig fajulhat. Az egyéniiségre⁵ és az egyén életére⁶ gyakorolt átalakító hatását, és a különböző karaktertipusok reakcióját⁷ külön fejezetekben tárgyaljuk; itt mindössze a fizikai körülményeket vesszük még sorra, rámutatva arra a lelkihatásra, melyet az esedékesség, a létbizonytalanság szempontjából a harcoló tömegre gyakorolnak, s ezt a hatást néhány illusztrációval bemutatjuk.

A harctér geológiája és flórája

Könnyen elképzelhetjük milyen befolyással van a harcolókra. Hegyesvidéken, erdőkben könnyebb a rejtőzködés, nagyobb az életbiztonság, Valóságos vad elkeseredés vesz erőt a katonákon, ha sik és nyílt terepen kell előnyomulni, viszont határozott megkönnyebbülés észlelhető, mihelyt erdőbe, lankás, vagy árkos-bokros terepre kerülnek. Az egész érzelmi és kedélyvilágra kihatnak a terepviszonyok, azt pedig hogy az életkedv emelkedése, csökkenése mit jelent az élethalál küzdelemben, nem szükséges bővebben kifejteni. Nem szubjektív belemagyarázás ez a kedélyváltozás. Másoknak is szembeötlött ez. Szemléletesen rajzolja pl. Remarque is ezt a kedélyhullámzást:

Az én szememben a front nem más, mint félelmetes örvény. Mikor még messze van az ember a középpontjától, a csöndes vízben már akkor is érzi szívó erejét, amely magához huzza lassan menthetetlenül, ellenállás nélkül.

A földből, a levegőből azonban elhárító erők áradnak

felénk, - legtöbbnyire a földből. Senkinek sem jelent a föld olyan sokat, mint a katonának. Ha hosszasan, hevesen odatapad hozzá, ha arcával tagjaival belévájja magát a pergőtűz halálfélelmében, akkor egyetlen barátja, testvére, anyja: a föld. Félelmét és kiáltásait belényögi hallgatásába és nyugalmába. A föld felfogja mindezt, s továbbengedi újabb tizmásodpercnyi futásra és életre, - azután megragadja ismét, némelykor örökre.

Föld ... Föld ... Föld ...!

Ó föld, hajlásaiddal, lyukaiddal, mélyedéseiddel, ahová bebujhatik bekuporodhatik az ember! Föld, te adtad nekünk a borzalom görcsei közt, a felszökellő megsemmisülés közepette, a robbanások halálos bömbölése közben a megnyert életnek óriási visszacsapó hullámát! A szinte szétrongyolt életnek örvényező rohama, belőled visszaáradva átfolyt a kezünkön, s mi, a megmentettek, belédástunk, s az átélt percek néma, rettegő boldogságában ajkunkkal haraptunk beléd! 8

9

Lehetetlen nem döbbsenni rá arra, hogy milyen óriási tényező a harcolók kedélyvilága szempontjából maga az igazán szürkének látszó kis körülmény: milyenek a talajviszonyok.

Az időjárás és évszak.

10

A harcolók szellemi és testi állapotát, s ebből kifolyólag teljesítőképességüket lényegesen befolyásolja az időjárás is.

A harctéren nem olyan mindegy, hogy süt a nap, vagy esik az eső, nem ~~max~~ mindegy, vajjon éjszaka, vagy nappal van-e. Hasonlóképp az sem, hogy hideg, vagy meleg időjárás uralkodik-e. Mindez komoly tényezőként esik latba a front harcolói lelkiéletében is.

Figyeljük meg például, milyen tömeglélektani hatást gyakorol a huzamos esőzés.

Néhány esős hét van a hátunk mögött, szürke ég, szürke, szétfolyó föld, szürke halál. Amíg kijutunk az állásokba, a nedvesség már áthatol köpenyünkön, ruhánkon, s így marad ez, az egész időalatt, amit elől töltünk, sohasem száradunk meg. Akinak van még cipője, fölül homokzsákokkal köti be, hogy az agyagos víz ne fusson bele olyan gyorsan. A puskák megkérgesednek, az egyenruhák megkérgesednek, minden szétfolyik, szétolvad, a föld csöpögő, olajos, nedves tömeg, sárral pocsolyákkal, csigaalaku piros vértócsákkal, amikben halottak, sebesültek, és életben maradottak lassanként elmerülnek.

A vihar végig korbácsol bennünket, a szilánkok jégesője kiszakítja zürzavaros, szürke, sárga gomolyagból a megsebesített emberek vékony gyermekkiáltásait, s éjnek idején a szétszaggatott élet gyötrő nyögésekkel készül a hallga-

tásra.

A kezünk: föld, a testünk: agyag, a szemünk: esőpocso-
lya. Nem tudjuk, élünk-e még. /Remarque/ 9

11 Önmagam és társaim megfigyeléséből veszem azt a megállá-
pítást, hogy maguk az évszakok is nagy mértékben érvényesítik
érzelmi kihatásukat a harcolók életében. Régi irodalmi téma
már a telet temetőhöz hasonlítani és így tovább, azt azonban
hogy az évszakok változásának önmagában is észrevehető, lemér-
hető hatása van a harcolók lelkiéletében, és pedig tömeghangu-
lat szempontjából is, magam sem tartottam annyira intenzívnek,
míg a frontról írt leveleimben nem találtam meg a következő
kis karcolatot a tavaszról:

Tavaszi! Az ébredő, csúszó élet átárad az emberekbe,
s ágaskodóbb az életösztön, vadabb az élniakarás. Tavasszal
nehéz meghalni ... Ősszel más, akkor könnyű, hisz minden
haldoklik, pusztul, könnyű beletörni az elmúlás gondolatá-
ba.

De tavasszal? ... Tavasszal a front, a halál országa
nyújtózkodás, ágaskodás, kapaszkodás az élet után.

/1944. április./

A hadviselés módja.

12 Már a talajviszonyokkal kapcsolatban láttuk, milyen nagy
fontosságú körülmény az, hogy van-e rejtőzési, fedezési lehe-
tőség vagy sem. Az életbiztonság csökkenését vagy növekedését
vonja ez maga után, s így az esedékesség kisebb vagy nagyobb
tudata, ennek a tudatnak jobban az előtérbe kerülése deprimá-
lábban, vagy kevésbé lesulytóan hat. Hasonló szempontok
miatt van jelentősége és tömeglélektani kihatása magának a
harcmódnak is. Gondolom mindenki számára világos, hogy más volt
az egyén életbiztonsága az első világháború megmerevedett arcvo-
nalaiban kiépített fedezékekben, mint a második világháború
zuhanóbombázás, aknaesős mozgóháborújában. A harcmod bővebb
vizsgálata az esedékesség szempontjából itt elhanyagolható,
egyéb lélektani szempontokból pedig a különleges frontkérdések
között külön fejezetben fogjuk elemezni. 10

A hadműveleti terület kulturája.

13 A létbizonytalanság szempontjából a kultur körülmények is jelentőséggel bírnak. Jó utak, vasutak, hidak megkönnyítik az előnyomulást, utánpótlást, a hadműveletek biztosítását /gondoljunk arra milyen vér és életáldozatba kerül egy hídfőalkotás a folyami átkeléseknél/

Város, falu tanya, általában emberlakta terület szintén növelik a létbiztonságot, s már csak maga az emberhez méltóbb életlehetőség /fedél alatt, fűtött szoba/¹³ megnyugtatólag hat az egyesekre és a tömegre egyaránt.

A Kulturának egyéb hatásait itt nem vizsgáljuk. //

A „VÉLETLEN”

Mindenki elismeri mennyire mélyreható befolyással van a mindennapi életre lélektani szempontból is az, amit véletlennek, emberi sorsnak nevezünk. Ugy is mondhatnám, hogy a mindennapi életet élő ember is tudatában ^{van} esedékességének. Ez a kontingencia-tudat, mely nem csak az élet-halál problémának a szerves része, többé kevésbé kihatással bír minden fontosabb cselekedetünkre.

A fronton ez a sorstól függés még nagyobb.

A front kalitka, ahol az embereknek idegesen kell várnia arra, ami történni fog. A gránátok röpülő pályájának rácsa alatt fekszünk, a bizonytalanság feszültségében élünk, felettünk a véletlen lebeg. Ha egy lövedék jön, lebujhatok, annyi az egész. Hogy hova csap le, azt nem tudhatom pontosan, és nem változtathatok rajta semmit.

Ez a véletlen az, ami közönyössé tesz bennünket. Néhány hónappal ezelőtt egy földalatti fedezékben ültem, és kártyáztam; egy idő múlva felálltam, s elmentem, hogy meglátogassam egy másik fedezékben lévő ismerőseimet. Mire visszajöttem, az elsőnek nyoma sem volt már, egy súlyos találat széttiporta. Visszamentem a másodikba, s éppen jókor érkeztem, hogy segítsek kiásni. Közben betemetődött.

Épp oly véletlenül, mint ahogy eltalálnak, életben is maradhatok. A gránátbiztos fedezékben rapityává téphetnek, s szabad mezőn sértetlenül állhatok tíz óra hosszat pergőtűzben. Minden katonát csak ezer véletlen tarthat életben. És minden katona hisz a véletlenben. /Remarque/¹²

Ilyen és ehhez hasonló véletlenekről minden frontot járt katona számot tud adni. Erről tanuskodik az a sok „kis hiba”,

"nem sokon mulott", „nem hittem volna” és ehhez hasonló közbevetések, melyek lépten nyomon tarkítják a katonák háborús élményeit.

14 Ezek a tényezők alakítják ki a front létbizonytalanságát, s mint az elmondottakból, de különösen a véletlennel kapcsolatban megemlítettékből kitűnik ez a létbizonytalanság, esedékesség tudatos is, vagyis valóban jellemző vonása a harcoló tömegnek.

Az esedékesség hatása és a vallásosság. Legalább néhány szóval ki kell térnünk erre a viszonyra is. A keresztény bölcsületben a „véletlen” meghatározása igen-igen összefügg az isteni gondviseléssel, s azt tanítja, hogy nem más, mint a Gondviselés emberi ésszel előre nem látható, ki nem fürkészhető belenyulása az ember életébe, mert Isten végtelen bölcsességével maga irányítja mindannyiunk életét.

Igy érthető, ha a front harcolói közül is sokan az Isten ujját látják a „véletlenben”, az ilyen egyének belsőleg mélyülnek, öntudatosabbak lesznek. Mások viszont a megváltozhatatlan kiszámíthatatlan, kegyetlen végzetet látják benne, s esetleg felszínes vallásosságukat elveszítve teljesen elfordulnak Istentől.

A vallás terén sem marad közép uton a tömeg: vagy meggyőződésesebb lesz, vagy teljesen vallástalan, /leszámítva azt a kis részt melyen u.n. vallási megszállottság vesz erőt/.¹³

Azonban a különleges front problémák között még hosszabban kitérünk a vallásos érzületre is.

Gyökértelenség

15 A front harmadik általános jellemző vonása a gyökértelenség, mely azt jelenti, hogy semmihez sincs oly erős relációja, mely biztosítaná a harcoló számára a lelki egyensúlyt. Praktikusan: két legerősebb összetevőjében határozva meg: az elszakítotttság és céltalanság következtében beálló belső zűrzavar.

Talán furcsa kifejezés: gyökértelenség, azonban találóbban nem igen adhatjuk vissza mással azt az állapotot ~~xink~~, amit

itt elemezni akarunk. Nevezhetnénk reláció-nélküliségnek is, mert ezer viszony - mint faóriást, vagy egyszerű cserjét a sok-sok gyökér - szorosan bekapcsol valami határozott millió-be, s nagyon sok szempontból ezek a gyökerek tartanak meg bennünket bizonyos életszinvonalon, ezekből a viszonyokból merítünk életenergiát és támasztékot az életküzdőlemben.

A fronton ezeknek a viszonyoknak a megszakadása, meggyengülése vagy kilátástalansága miatt meginog a belső egyensúly, s mivel új gyökerek, új, az előző, megszakadt viszonyokat helyettesíteni, pótolni tudó mértékben nincsenek, alig van remény a lelki egyensúly visszaszerzésére.

Milyen viszonyok szűnnek meg, vagy gyöngülnek meg a frontszolgálat alatt, és milyen újabb viszonyok alakulnak, melyek képesek lennének a megszakadtak helyébe lépni és a lelki egyensúlyt biztosítani?

Ha az ember metafizikai helyzetét nézzük, azt látjuk, hogy személyiségét tekintve önmagában zárt kör, melynek csak egyetlen lényegéből előtörő ^{szükség szerű} függési viszonya van: az Abszolútum felé, az Istenhez. Az Isten a Teremtő létrehozó ok, s ugyancsak ő a végső ^{Cél}.

len más kapcsolatunk /gyökerezések bár természetünkben/ nem szükségszerű, hanem esetleges, s ennek az elsődleges viszonnak kellene, hogy alárendelve legyen. ¹⁵

Az összes többi relációt így egyetlen másodlagos viszonyba tudjuk foglalni: CÉLTUDAT. ¹⁶ Lássuk egyenként az ember céltudatosságának összetevőit.

Legerősebb gyökér kétségtelenül a családhoz való viszony. Emberi természetünkben folyik, hogy családba születünk bele. Ettől a pillanattól kezdve ott áll mellettünk a család: ő számunkra a természetes javak forrása és kiosztója. A kétségtelenül legerősebb ösztön: a fajfenntartás ösztöne sarkal bennünket kora ifjúságunktól újabb család alapítására, s a természetrendje az, hogy a férfi a családjáért dolgozzék, fáradozzon, a család jólétéért áldozatot hozzon, s ha kell akár az életét is adja. S ha sikerül fáradozásával a család boldogságát biztosítani, akkor ez számára elég, nem kér kárpótlást áldozataiért, életének van

célja, értelme.

Itt rögtön meg kell jegyeznünk, hogy mindaddig, míg úgy látszik, hogy családjáért küzd a harcoló, a teljes gyökértelenség állapota nem következik be, erről tanuskodik a legtöbb tábori levelezőlap, melyeket [REDACTED] hosszabideig cenzuráztam.

Ha kissé kiszélesítjük a család fogalmát, mindaz, amit eddig mondtunk, vonatkozik a nagy családra, a nemzetre is. Bár kétségtelen, hogy nem annyira erős mozgató a nemzethez való viszonyunk, mint a család. Ebben közreműködik az, hogy a család boldogsága kevesek odaadómunkájától függ, a nemzetnél viszont, mivel kollektív együttműködés szükséges, könnyebben ki tud bujni az egyén a köteleességek alól.

A második viszonyunk a foglalkozás. Ebbe a szóba sűritem össze a földet, munkát, tudományos ambíciót, szóval az alkotni-vágyást. Közvetve ez a viszonyunk is a természetben gyökerezik. Részben mert a létfontartás eszköze, részben pedig ^{azért,} mert ^{az} egyéni hajlamaink-nak megfelelő munkát sorozom ide csupán.

Ha ezt a második szempontot figyelembe vesszük érthető, hogy sokszor erősebb viszony ez, mint a családhoz kötő, hisz mindannyian tudunk eseteket, mikor a hivatás betöltése a családi élet rovására megy, vagy épp a családi életben ért csalódásokért a munka kárpótol valakit. Tehát ez is nagyon erős gyökér lehet.

Nézzük mármost, milyen változásokon megy át a harcoló katonát családjához és hivatásához kötő viszony, s hogy következik be a hosszabb frontszolgálat következtében a gyökértelenség állapota. /Szándékosan mellőzöm most el a legfőbb viszonyunkat: az Istenhez való viszonyt, mert ez tulajdonképpen nincs helyhez és életformához, vagy időhöz kötve, azonban sajnos a legtöbb embernek, éppen mert nem testi reláció, nem jelent olyan központi gyökeret, hogy a másodlagos viszonyok meglazulásával biztosíthatná továbbra is a teljes egyensúlyt. Erről a viszonyunkról frontivonatkozásban az egyén lélektani vizsgálatánál fogok beszélni./

Bennem a félélévig tartó frontszolgálat a következő kis el-

mélkedést váltotta ki:

Nem, csak gondolkodni nem! Akármilyen mást, inkább egy golyót, az nem fáj annyira. - Gondolkodni pedig fáj.

Csak az a baj: Cogitare necesse est, viverenon est necesse.

De mire gondoljak, ami megnyugtathatna. Család, otthon... Oly messze távol. - Van, tudom, hogy van, s talán látom is még, ... van, de elérhetetlen messzeségben ... s mintha nem is vágyódnék utána.

Vágyak, tervek? ... Örül az ember, hogy él, nem hogy tervezgetne. Jobban mondván dehogyis, pont ennek az egynek nem örülök.

Olyan kilátástalan minden. Csak legalább mennénk. De így egyhelyben, ez a bizonytalanság ... Még valami bolondságot csinállok. Nem állok jól magamért ...
/1944. június./

Ha akkor tudtam volna, hogy még félesztendő van hátra?!

16 Valóban a fronton ez a legfájdalmasabb és legnyugtalanítóbb: a család távolléte. Ez a távolság részint erősíti, részint /és pedig nagyobb mértékben/gyengíti a viszonyt. Erősíti, mivel a távolsággal a kellemetlenségek is elhalványulnak, s csak a jó élmények maradnak elevenek, s ez kíváncsossá teszi. Továbbá az állandó aggodás és gond az otthonmaradottakért. Ez különösen a második világháborúban volt nagyon erős, hiszen a szüntelen bombázás állandó otthonért való remegésben tartotta a front harcolóit. - S a vágy az otthon után. A front lelkiileg kifagyott embere állandóan nyújtózkodik az otthon felé, a család melegsége után. Csak a harcolók tudják, mit jelent egy-egy levél, a két kilós hazai csomag. Egyetlen egy hír mennyi meleget tud belelopni a hideg bunkerbe és az emberi szívébe. Ez a legerősebb kapocs, mely a harcolót még az élethez kapcsolja.

17 Másrészt azonban gyöngül is ez a viszony. Okát nehéz pontosan megjelölni. Részben azért, mert a katonák szinte folyton csak férfitársaságban vannak, aztán meg is szokják az egyedülvalóságot, lassan beletörődnek, s csak magukra számítanak. Ehhez járul az állandó bizonytalanság, mely kétségessé teszi, vajjon hazakerül-e egyáltalán a háborúból. Végül, de nem utolsósorban annyira egyoldalú a harcolók élete a fronton, s annyira lefoglalja minden képességét /a lelkieket is/ a megfeszített

küzdelem, hogy nem is igen jut idő hosszabb ábrándozásra, legfeljebb egy átsuhanó gondolat, mely szinte nyomot sem hagy maga után, mert mindent kitölt a JELEN brutális benyomásaival.

18

A nemzettel való kapcsolat is erősen meglazul. A harcolók minden propaganda ellenére rendszerint nem tartják a nemzet háborújának a harcot. Így volt legalább is nálunk magyaroknál az első, de méginkább a második világháborúban. /Nem azt akarjuk ezzel mondani, hogy ez az állandó tudat, hanem néha, mikor ugy elgondolkozik a katona, vagy elbeszélget társaival - „elpolitizál” - ki-kifakad lelkéből a keserűség: „Azér, mer a Ferenc Jóska meg a Miklós összerugták a patkót!” - Talán szimbolumnak látszik ez a kiszólás, de nagyon jól jellemzi az őszinte pillanatokban kikiváncsozó véleményt. / Vagy talán nem ennek az általános front hangulatnak, és katonagondolkozásnak ad kifejezést Remarque is?

Miért van háború? - Kropp gondolkodó fő. Azt indítványozza, hogy a hadüzenet legyen afféle népünnepély, belépődíjjal és muzsikával, mint a bikaviadal. Az arénában a két ország miniszterei és tábornokai fürdőnadrágban, dorongokkal fölfegyverkezve menjenek neki egymásnak. Aki életben marad, annak az országa győzött. Ez egyszerűbb és jobb volna, mint a mostani háború, amelyben nem azok harcolnak egymással, akiknek kellene.

Az indítvány tetszik.

19

A foglalkozáshoz való viszony - hivatás. Ebből a szempontból a földművesek a legszerencsésebbek, s azok akiket foglalkozásuk a földhöz köt. Ezeknél a földdel való érintkezés, az évszakok változása mindig erőt ad, s erősíti a földhöz való kapcsolatot is. Hatalmas gyökér ez, rengeteg lelki gyötrődésen átsegíti őket, s megóvjá a depressziótól a lelket.

20

Az ipari munkásság és a szellemi dolgozók helyzete már kevésbé szerencsés. Foglalkozásuktól teljesen elütő munkára kötelezi őket a parancs, /kivéve a hivatásukban tovább dolgozó orvosokat, műszakiakat, gépkocsivezetőket stb/. Kétszeresen nehéz a szellemtudományokkal foglalkozóknak. Hiányzik a fronton az igényeiknek megfelelő állandó szellemi lekötöttség, kielégítetlen marad a munkaigény és a tudásszomj. - Így aztán az egyén foglalkozás és család nélkül gyökértelenül lóg a levegőben.

El sem képzelhető, hogy milyen gyerekes öröm fogta el egyik tisztemet, aki különben tanár volt, mikor Stanislauban egy középiskolába szállásoltak be, s az egyik padokkal, aszta-

lokkal fölszerelt tanteremben a katedrába lépett, s az asztalhoz ült. Már csak a tanítás illúziója is micsoda örömet váltott ki belőle.

2/ Legnehezebb azonban a fiatalság helyzete. Mi állottunk leginkább gyökértelenül. Hozzánk a család már, vagy még nem tartozik oly szorosan, mint a kis gyermekhez, vagy a családfőhöz, s a foglalkozás sem biztosít oly erős kapcsolatot, melyvel egyensúlyban tudnánk tartani magunkat. Sokan közvetlenül az iskolapadból jöttek, az ifjúkor idealizmusát megtörte és kiölte az élet durva, drasztikus realizmusa. Ők állottak igazán talajtalanul, gyökértelenül szakadék szélén!

Az idősebbeknek van családjuk, foglalkozásuk, mely köti őket. Van kiforrott világnézetük, életszemléletük, mely szellemi alapot biztosít számukra, de az ifjuságnál mindez hiányzik. S a céltalanság és kilátástalanság keserű depressziója fekszik a lelkükre.

A front élmény-irodalmában állandóan visszatérő hangulat az ifjuság elszakított, céltalan gyökértelensége.

Fiatal vagyok, huszesztendő, de az életből nem ismerek semmi mást, csak a kétségbeesést, a halált, a félelmet s a legesztelenebb felületességek összekapcsolódását a szenvedés örvényével. Látom, hogy népeket hajszolnak egymás ellen, a népek hallgatva, tudatlanul, ostobán engedelmesen, ártatlanul megölik egymást. Látom, hogy a világ legokosabb agyvelőifegyvereket és frázisokat találunk ki, hogy mindezt még rafináltabbá, és tartósabbá tehessék. S velem együtt látja ezt minden korombeli ember itt- és odaát, az egész világon, velem együtt éli át az én nemzedékem. Mit csinálnak majd az apáink, ha egyszer felállunk, eléjük lépünk, és számadást kérünk? Mit várnak tőlünk, ha majd eljön egy olyan idő, amikor nem lesz háború? Esztendőkön át az ölés volt a foglalkozásunk, ez volt első hivatásunk az életben. Az életről való tudásunk a halálra szorítkozik. Mi történhetik ezután? És mi lehet belőlünk? 2/

Egyáltalán nehéz dolgunk lesz mindnyájunknak, ha hazamegyünk. Vajjon az otthon levők nem aggódnak-e odahaza emiatt? Két esztendeig csupa lövöldözés, meg kézigránát, ezt nem lehet később úgy levetni, mint egy harisnyát.

Megegyezünk abban, hogy mind egyformán állunk, nem csak mi itt, de mindenki mindenütt, aki hasonló helyzetben van, egyik többé másik kevésbé. Közös sorsa ez a mi nemzedékünknek.

A háboru alkalmatlanná tett bennünket mindenre. Mi nem vagyunk már ifjuság. Nem akarjuk többé megostromolni a világot. Menekülők vagyunk, menekülünk önmagunk elől. Az életünk elől. Tizennyolc esztendősek voltunk, s kezdtük szeretni a világot, s az életet, és lövöldöznünk kellett rá. El vagyunk zárva a tevékenységtől, a törekvéstől, a haladástól. Nem hiszünk többé benne: csak a háboruban hiszünk. ²³

Ma úgy járnánk ifjuságunk színhelyén, mint valami utazó. Elégettek bennünket a tények. Olyan megkülönböztetéseket ismerünk mint a kereskedők, és olyan szükségszerűségeket mint a mészárosok. Nem vagyunk gondtalanok többé, félelmesen közömbösök vagyunk. Ott leszünk, ha élünk, - de fogunk-e élni?

Elhagyatottak vagyunk, mint a gyermek, és tapasztaltak, mint az öregember. Durvák, szomorúak és fölületesek vagyunk: - azt hiszem el vagyunk veszve ²⁴

²² Ilyen az arcvonal szolgálat harcolóinak gyökértelensége. Most még csak azt kell bebizonyítanunk, hogy ez valóban tömeglélektani jelenség, vagyis nem csak az egyesek hangulatvilágában esetlegesen fellépő állapot, hanem a tömegek hangulata, mely a hozzá csatlakozó egyedet magához ragadja, s lényeges vonása a front-pszichének.

Az előzőkben kifejtettük mennyire, erős a családhoz és foglalkozáshoz, hivatáshoz fűző kapocs, s éppen ezért mennyire szerencsésebb az öregebbeknek a helyzete. Ebből az következnék, hogy ezek megbontják az egységes hangulatot, tehát mégsem olyan gyökértelen a front harcolóinak élete. A valós helyzet viszont az, hogy alapulvéve ezredemet a 11. hajdu ezredet, melynek kötelékében félévet töltöttem frontszolgálatban Galiciában az arcvonalszolgálatra beosztottak 1/3-a tényleges katonai szolgálatát töltő /21-24 éves/ legénység, ehhez járulnak az ezt követő korosztályok. Harmincéven felüliek nem érték el a 10%-ot. Az én századomban például 38 éves volt a legidősebb, vele együtt öten voltak 35 éven felüliek kivétel nélkül mint tisztiszolgák kaptak beosztást, 30-35 év között pedig 12-en voltak. Családosnak mondható a legénységnek mintegy fele, jobban mondva nem családosak hanem nők. Ha ehhez hozzáveszük, amit a fentebbiekben a családhoz való kapcsolat rendkívüli meglazulásáról mondtam, ²⁵ bebizonyítottunk vehetjük, hogy a gyökértelenség valóban általános jellemzője a frontnak. ¹⁶

Melyek azok az új gyökerek, új kapcsolatok, melyek rész-

ben helyettesítik a frontszolgálat miatt megszakadt kapcsolatokat, s mily mértékben biztosítanak mégis valamennyire elviselhető emberi életet a harcoló átlagember számára. /Az átlagembert kell vennünk, mert a kiegyensúlyozódott, világnézeti szilárd alapokon álló ember, akiben ha nem is állandóan, de időről időre elevenen feléled a leglényegesebb emberi kapocs, az Istenhez való kapcsolat tudata, ennek segítségével át tudja vészelní a háborút, s időről időre helyrebillenti az egyensúlyt. Ezek azonban nagyon kis töredéket alkotnak, s valójában ezeknél is az a „hétköznapi állapot”, hogy gyökértelenül élnek, létünknek nagyon sok síkján, csak éppen nem pusztulnak bele ebbe a gyökértelenségbe! /

23

A kötelelességteljesítés tudata. Erről már beszéltünk a család és nemzethez való viszony tárgyalásánál. Egy ideig ez is tartja bennünk a lelket, de a körülvevő sok lelkiismeretlenség /nagyravágyásból embertömegeket vágóhidra küldő tisztek, a legénység élelmét, dohányját elfeketéző GH/ tudatosulása, s nem utolsó sorban a szabadságról visszaérkezők beszámolója az otthoni „bajtársiatlan” állapotokról /fékevesztett dorbézolásban áll az ország jórésze, míg minket kiirtanak! / rövidesen kialakítja a be nem vallott meggyőződést, hogy nem kötelelességteljesítők vagyunk, hanem ostobák, vagy legalább is rabok.

24

Sokkal erősebb kapcsolat ennél a bajtársiasság kapcsolata. Tartós szenvedések, nélkülözések elviselésére és komoly hősiességre is képesítő jellemvonása ez a frontkatonáknak. Annyira komoly és szoros bajtársi kapcsolat alakul ki igen gyakran kisebb egységeken belül, hogy szinte félnek a háború végétől, mert akkor el kell válniuk egymástól. Ez a bajtársiasság aztán megnyilvánulhat alattvaló-feljebbvaló viszonylatban is mindkét irányban. Igaz, hogy nem nagy számban, de ismertem tiszteket²⁶, akik valóban apjuk voltak csapattestüknek, s voltak csapattestek, melyek szeretettel ragaszkodtak egy-egy előljárójukhoz. Különösen az ilyen tisztek részére életcélt ad emberei életének biztosítása, sorsuk megkönnyítése, azonban

ez is éppúgy, mint a többiekénél, a bajtársiasság szűk^{ül}körre korlátozódó jelenség csupán: csöpp a tengerben, gyémántszilánk a sivatagban, melyet elkavar a mindent elsöprő vihar: a modern háborúnak, ennek a dantei Infernoba álló MASSA DAMNATA-nak kényszerített, egyéniségölő, léthizonytalanságba és teljes céltalanságba sodró áradata. 27

II; A LELKIK ÉPESSEGEK MŰKÖDÉSÉNEK

MÓDOBULÁSA

Láttuk azt a hatást, melyet a front, és a harc, mint tömegesemény az egyesekre gyakorol tömeglélektani szempontból. Kimutattuk, hogy a háboru könyörtelenül elszemélyteleníti, és eltömegesíti a harcolókat. Most egészen más szempontból vizsgáljuk az arcvonalszolgálat lélektani hatásait az egyesekre: a lelki képességek szemszögéből.

Vizsgálatainkat és megállapításainkat kettős síkra összpontosíthatjuk:

az egyén érzéki, szenzitív élete, továbbá
a szellemi élet síkjára.

A SZENZITIV ÉLET szempontjából vizsgáljuk az érzékszervek működésében tapasztalható elváltozásokat, továbbá a fantázia és emlékezőképesség alakulását, végül pedig az egyén ösztönéletének, s az ösztöncselekvéseknek módosulását.

A SZELLEMI ÉLET vizsgálata pedig a három szellemi képesség szerint történik: érzelmi, értelmi és akarati élet.

A HARCOLÓ SZENZITIV ÉLETE

A külső érzékszervek

Nem vitás, hogy az arcvonal fokozott életveszélye következtében a külső érzékszervek, főleg a látás és a hallás működése igen felfokozott. Megfeszített munkájának oka, hogy a harcoló minden más képességét szinte félretéve, elsődlegesen érzékszerveire hagyatkozik. Nem csak az egyén léte, hanem a legtöbb esetben a feladatok és parancsok teljesítése is, az érzékek pontos és zavartalan működésétől függ.

Első megállapításunk ezek szerint elég kézenfekvő:
az érzékszervek teljesítőképesége szinte többszöröse annak,
amit a mindennapi tapasztalatok alapján várnánk tőlük.

A látás annyira élessé válhat, hogy távolról meg tud különböztetni oly dolgokat, melyek más körülmények között észre sem vehetők. Éjszaka is meg tudja figyelni a mozgáso-

kat, s szinte csalatkozhatatlan különbséget tud köztük tenni.

A hallás is sokkal élesebb. A hosszabb „gyakorlattal” rendelkező megkülönbözteti az egyes lövedékeket hangjukról, távolságot becsül a kilőtt és becsapódó lövedék robbanása alapján, sőt tudok esetet, mikor valaki éjszaka az irányzék-állítást /aknavetőnél/ a puskák hangja után végezte, s mindig pontos volt távolság becslése. – Vannak, akik kitűnően tájékozódnak hang után, főleg az éjszakai járőrszolgálatnál jelentős ez.

Az érzékszerveknek ez a fokozott érzékenysége, természetesen egyénenként változó lehet, nincs kizárva az illúzió és hallucináció lehetősége sem, itt csupán annyit állítunk, hogy kint a fronton minden egyénnél fokozottabb az érzékszervek használata, erősebben hagyatkoznak külső érzékszerveikre, és igen sokszor észrevehetően intenzívebb az érzékenységük.

26 Mint a mindennapiéletről is tanítja a tapasztalati lélektan, a fronton is előfordul, hogy egy-egy érzékszerv fokozott és megfeszített munkája következtében a többi érzékszerv mintegy kikapcsolódik. Érthető okokból ez az állapot elég gyakori az arcvonalban, s intenzitás szempontjából is erőteljesebb, mint a hétköznapi élet-körülmények között észlelhető esetek legnagyobb része. Hogy azonnal az extrém esetet vegyük, a fronton nagyon gyakran találkoztam szinte hipnotikus állapotba merevedett emberekkel. Kezük görcsösen markolta a fegyvert, vagy szorította szemükhöz a látcsövet. Nem vettek tudomást a körülöttük zajló eseményekről, sőt többször előfordult, hogy saját könnyebb sebesülésüket sem vették észre, csak mikor mások felhívták figyelmüket a vérre, érezték a hasító fájdalmat. Részben ezzel magyarázható az is, hogy egy-egy tüzelőállás legénysége nem veszi észre bajtársai visszavonulását, csak mikor a lőszer fogytán van, s vissza akarnak vonulni, döbbennek rá elszigetelt voltukra. – Vannak azonban ennek a lelki jelenségnek egészen közönséges megnyilatkozásai is. Így például, mikor minden figyelem a látásra koncentrálódik, gyakran

nem halljuk a gránát sivítását és becsapódását, s azon sem szabad csodálkoznunk, hogy erős hallási koncentrációnál az ember nem veszi észre, hogy köveken fekszik, vagy sáros, nedves a talaj.

27 Ennek a felfokozott és túlfeszített érzékszerv használatnak rendszerint reakciója is van. Ez a reakció az illúzió és hallucináció gyakoriságában nyilvánul meg, vagyis a túlfeszített érzékszervek helytelen, a valóságnak meg nem felelő érzetet közvetítenek a tudatba. Az érzékek közreműködésével járó fokozott idegmunka megviseli az idegzetet is, s mivel az idegszövet nem regenerálódik, idegzeti zavarokhoz, sőt idegösszeroppanáshoz is vezethet az érzékszervek túlfeszített igénybevétele.

Belső érzékek

28 Főleg a fantázia és a memória az, a belső érzékek közül, mely működésében sok szempontból a front eseményeinek hatása alatt áll. A harc és a harccal összefüggő dolgok, annyira lefoglalják mindkét belső érzéket, hogy a harc körén kívül fekvő dolgokkal szinte nem is foglalkoznak. Ezt röviden így szögezhetjük le: A fantázia és emlékezőképesség teljesen egyoldalú lesz, egy iránytáplálja és foglalja le őket csupán. Minden más csak annyiban számíthat befogadásra, amennyiben a fő érdeklődési iránnyal kapcsolatban van.

Nem általánosan helytálló tehát az a vélemény, hogy a fronton csökken az emlékezőképesség, és ellaposodik a fantázia. Igaz, a sok lelki megrázkódtatás idegzeti rokkánásokkal párosulva visszafejlődést is eredményezhet, most azonban nem a beteges tünetről van szó, hanem általános érvényű megállapítást akarunk leszűrni. Ezek szerint tehát ez a fronti állapot nem visszafejlődés, hanem ideigtartó egyoldalúság, mely elmúlik, ha az egyén visszatér polgári foglalkozásához.

A belső érzékekkel kapcsolatban külön ki kell térnünk az egyén ösztönéletének módosulására.

Ösztönösség, ösztöncselekvések.

Ezen a területen két megállapítást szűrhetünk le:

Az ösztön-cselekvések rendkívül felszaporodnak.

Az ösztönösség mélységben és élességben is intenzívebb, bizonyos értelemben az ösztönök felszabadulnak.

E kettős megállapítás helyes értelmezése megkívánja, hogy néhány szóval összefoglaljuk a lélektan tanítását az ösztönökre vonatkozólag.

Ösztön és ösztönösség alatt nem szabad indulatot, szenvedélyt értenünk, hanem az ösztön alatt azokat a természetünkből előtörő, külső cselekedeteinkre irányuló, s azonos körülmények között mindig egyformán fellépő mozzanatokot értjük, melyek az egyén vagy a faj érdekét szolgálják, s függetlenek minden egyéni tapasztalattól, vagy begyakorlástól, nem szándékosságok, sőt igen sokszor nem is, vagy csak alig tudatosak.

Legegyszerűbb hétköznapi megjelenési formái az *éhség*, a megsebzett kéz szájhoz emelése stb.

Módszeresen három osztályba sorozhatjuk őket:

a/. Táplálkozási ösztön cselekvések, céljuk az egyén életének fenntartása.

b/. Ösztönös védekezések, az egyén életének megőrzése szolgálataiban támadások esetén.

c/. A faj fenntartás ösztöne.

Az ösztönélet tulajdonképpen az állati élet sajátos életformája, azonban, mivel az ember testből és lélekből áll, természetes, hogy a testi élet területén lépten nyomon ösztön-cselekvésekbe ütközünk. Mivel azonban az ember lelkét tekintve, s a lélek szellemi képességei /értelme, akarat/ révén az állatinál magasabb létfokon áll, ösztön-cselekvéseit is bizonyos ellenőrzés alá vonja, sokat szabadon működni enged, másokat pedig, mivel társadalmi vagy egyéni életünk szempontjából szükségtelennek látszanak, visszaszorít. Vagyis bizonyos értelemben az ember ösztön-cselekvései az értelem irányítása alá kerülnek.

A fronton azonban ez a - különösen a kultúremberre jellemző - értelmi kontroll meglazul, ennek következtében az ösztön-cselekvések felszaporodnak.

Maga a tény, hogy az ösztöncselekvések felszaporodnak, sok szempontból előnyös állapot. Csak gondoljuk el: mi lenne akkor, ha a fronton is minden esetben tüzetesen végiggondolnánk, hogy adott esetben mi is a teendő. Latolgatnánk a körülményeket, felsorolnánk a motivumokat, az egész értelmi működést érzelmekkel festenénk alá, s így adná ki az értelem az akaratnak az irányítást, hogy az kiadhassa a parancsot a tett végrehajtására. Ugyanis minden tudatos cselekedet, bármily gyorsan is, de hasonló módon alakul ki bensőnkben. Mi lenne, ha mindez így menne végbe? Igaz pillanatok alatt elhatározásra jutnánk, de a fronton a pillanat törtérszei alatt dől el igen sokszor a nagy kérdés: élet - vagy halál.

E helyett a hosszú értelmi processzus helyett az ösztön működik, s levágódunk a sárba, pizsokba, magunk sem tudjuk miért, csak akkor döbbenünk rá, hogy mi is történt tulajdonképpen, mikor tözsomszédságunkba levág a gránát, sebesültek jajgatnak, halottak fekszenek mindenfelé.

Valami olyan állapot ez, mint az állatok élete. Itt a tűzvonalban is ezer veszély leselkedik reánk. Szinte senkiben és semmiben sem bizhatunk meg, - a kultura és társadalmi berendezkedettség, mely ezer vívmányával és kialakult életformáival visszaszorította az ösztöncselekvéseket a minimumra, itt alig-alig segít, sőt ... Ebben a környezetben nem csoda, ha előre tör az emberben rejtőző állati én, sőt maga az értelmes ember igyekszik minél szabadabb kezet engedni ösztöneinek.

Mesteri tollal rajzolja Remarque ennek, az állati ösztönéletbe visszazuhanó, vagy talán az állat csalatkozhatatlan ösztönösségéig fejlődő emberi ösztönösségnek vetületét:

Melletünk három lövés dördül el. A tűzsugár ferdén lövell a ködbe, az ágyuk bömbölnek morognak. Arcunk nem halványabb, de nem is pirosabb mint máskor - nem is feszültebb, nem is renyedtebb, és mégis egészen más. Érezzük, hogy a vérünkbe valami kontaktus kapcsolódott be. Nem szóbeszéd ez, hanem tény. A front, a front tudata az, ami ezt a kontaktust megteremti. Abban a pillanatban, amint az első gránátok füttyülni kezdenek, amikor a levegőt széttépik a lövések, az ereinkbe, a kezünkbe, a szemünkbe hirtelen beköltözik valami meglapuló várakozás, leselkedés, valami

erősebb ébrenlét, az érzékeknek különös hajlékonysága. A test egyszerre teljes készenlétbe helyezkedik

Lényünknek egyik része, a gránátok első morájára, egyetlen mozdulattal évezredek hátrál visszafelé. Az állat ösztöne az, ami felébred bennünk. Vezet és oltalmaz bennünket. - Nem tudatos: sokkal gyorsabb, sokkal biztosabb, sokkal csálhatatlanabb mint a tudat. Megmagyarázni nem lehet. Az ember csak megy, és nem gondol semmire, egyszerre csak ott hever egy földmélyedésben, és szilánkok röpködnek fölötte, de nem tud visszaemlékezni, hogy hallotta volna a gránát közeledését, vagy az a gondolata támadt volna, hogy földrevesse magát. Ha az eszében bízott volna, már rég egy csomó szétszórt husdarab lenne. A m á s i k volt az, a bennünk élő emberfelettien éles szimat, ami lerántott és megmentett, anélkül, hogy tudnók, hogyan. Ha ez nem volna, akkor Flandriától a Vogézekig régen nem élne már ember.

Elindultunk, mint morgoló katonák, abba a zónába kerültünk, ahol a front kezdődik, s ember-állatokká váltunk.²⁹

31 Tele van ilyen ösztönös megnyilatkozásokkal az egyén élete a fronton. Mint már fentebb kifejtettük, nagy előnyt jelent ez az ösztönösség, azonban nagy veszélyt, az ösztönök teljes elhatalmasodását is magában rejti. Ez annyit jelent, hogy az ösztönös védekezés könnyen szadizmusba és rombolásba csap át; céltalan vérontás, asszonyok és gyermekek felkoncolása, egész falvak feldulása jelzi a fékétvesztett ösztönök zabolátlanságát.

Nem elképzelés ez, hanem igen gyakran tapasztalható lelkiállapot. Példákat erre még találunk e fejtegetések során, továbbá az ösztöndiagnosztikai vizsgálatokat ismertető részben.

A HARCOLÓK SZELLEMI ÉLETE.

Érzelmi élet

Érzelmi élet alatt értjük az érzelmek, indulatok, szenvedélyek fellépését, magát az érzelmi állapotot, s az érzelmek hatásait a szenzitív, másrészt pedig a szellemi életre.

A harcolók érzelmi életét három sajátság jellemzi:
Az érzelmek természetellenes túlfűtöttsége

az érzelmek teljes egyoldalúsága, és végül az érzelmi élet szembefordulása az értelmi és akarati erőkkel.

Érzelmi túlfűtöttség. Az ember életében is érvényesül a kölcsönhatás elve. Az anyag, a test hatással van a szellemre és viszont. A test az érzelmek révén igyekszik hatást gyakorolni a szellemi életre. Igaz, hogy szoktunk beszélni tisztán szellemi érzelmekről is, mégis általában az érzékek által létrejött érzet váltja ki az érzelmeket.

32 A fronton felfokozott az érzékek működése, másrészt a dolgoknak mindig a materiális vonatkozásait hangsúlyozza ki minden, maga a testi élet állandó veszedelme a legnagyobb probléma, így tehát érthető, hogy az érzetek nyomában fellángoló érzelmek mind tartósság, mind pedig mélység szempontjából igen intenzívek. Az az állapot, amit szenvtelenségnek nevezünk, a lehető legritkábban fordul elő a harcolók életében. Maga a katonai nevelés is lehetőség szerint a túlfűtött érzelmi életet tartja ideálisnak, mert éppugy, mint az akarat ~~hátrá~~ rovasára kifejlesztett ösztönösség, a túlfűtött érzelmi élet is, mindinkább visszaszorítja, majd teljesen kizárja az értelmi tevékenységet, s így hajlékony és „használható” eszköz lesz a hadvezetőség kezében. Ez érthető is, hiszen az, aki ~~ész~~ egyszerű okok alapján, teljes ~~máx~~ akarati odahajlással határozza el magát erre, vagy arra a cselekedetre: nagyon nehezen fog első parancsra gépiesen végrehajtani olyan műveleteket, melyektől a természeténél fogva erősen visszaborzad.

A háborús légkör, már csak az az állapot is, hogy vadásznak reám, erőteljes érzelmeket támaszt fel bennem. Ezt az érzelmi állapotot csak fokozzák az újabb és újabb benyomások, a sok kellemetlenség és szenvedés. Az érzetek fokozódása folyton mélyíti az érzelmeket. Beáll az érzelmi túlfűtöttség állapota: az értelem már nem tudja fékezni az indulatokat, az akarat nem tud gátat vetni a szenvedéllyé fokozódó érzelmi folyamat megzabolázására, sőt az értelem szembefordul az értelemmel és akarat-

tal, és átveszi, magához ragadja cselekedeteink irányítását.³⁰

Az érzelmi élet egyoldalúsága a második sajátsága a harcolók érzelmi életének. Az egyoldalúság ténye teszi lehetővé a szenvedélyek elhatalmasodását és az értelem, akarat ellen való lázadását.

33 Egyoldalúság alatt azt értjük, hogy az uralkodó érzelem csak a vele rokon érzelmeket engedi életrekelni, a többieket elfojtja. Vagyis az uralkodó érzelem gyakorolja a cenzurát az összes érzelmek felett. Hiába bármilyen esemény, hiába keletkezik bennünk bármilyen érzet, az uralkodó érzelem nem enged tápot a vele ellenkező, vagy semleges érzelmeknek. Például erős félelem tartja hatalmában az egyént, hiába jön ilyenkor olyan esemény, mely különben örömet váltana ki, ha pillanatnyilag át is suhan lelkén az öröm, a félelem azonnal visszaszorítja azt. Hasonlóképen bármily más érzelem támadna is föl, a félelem úgy irányítja az egész szellemi beállítottságunkat, hogy a dolgoknak csak a vigasztalan oldalát lássa, minden esemény mögött olyan okokat keressen, mely a félelmet növelheti, s a vele rokon érzelmeket: a szomorúságot, elkeseredést, haragot, bosszuvágyat s i. t. ébresztheti fel.

Erre az egyoldalúságra jellemző a oldalon közölt kis karcolat a tavaszról.

34 Az érzelmi élet erőteljesen szembefordul az értelmi és akaraterőkkel és magához ragadja cselekedeteink irányítását. Ezen a megállapításon mindezek után nem lehet csodálkozni. Mivel az uralkodó érzelem csak a rokon érzelmeket engedi szóhoz, másrészt a ránkható benyomások állandóan erősítik az uralkodó érzelmet, s minden körülmény elősegíti az érzelmi túlfűtöttség beállítását, majd a szenvedélyek teljes kibontakozását, az egyén pedig az előző részben tárgyalt okok következtében mindinkább tömeglélektani erők átalakító, eltömegesítő befolyása alá kerül, s így ellenálló ereje csökken, az értelem mindinkább háttérbe szorul, sőt maga az érzelem irányítja lassankint magát az értelmet is. Az érzelem végzi a cenzurát,

vagyis csak a neki megfelelő gondolatokat engedi tudatossá válni. Ugy irányítja az ítélkezést és következtetést, úgy válogatja ki az okokat és indokokat, hogy az értelem is az érzelem pártján álljon, és segítse további fejlődésében. Az érzelem végzi az értelem helyett az akarat motiválását, akár közvetve akár közvetlenül. Vagyis a tulfűtött érzelem szellemi diktátorrá válik. Talán nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy sehol a fronton kívül nem tapasztalható olyan sűrűn, hogy a szenvedély mennyire vakká tesz.

Az értelem

Lélektani szempontból a következőkben foglalhatjuk össze a harcoló katona értelmi életének sajátosságait:

- a A figyelem egyoldalúsága miatt sok tény nem tudatosul /a percepció egyoldalúsága/;
- b Nincs meg az értelem világos lényeglátása, és így
- c Az ítélet elhamarkodott és bizonytalan.
- d A következtetés szabálytalan és ugrásszerű.

35

A megismerés egyoldalúsága. Bár az értelmi megismerés lényegesen különbözik az érzékitől és belsőleg független az anyagtól, külsőleg mégis függ az érzékszervektől. Így van ez a hétköznapi lelkiéletben is. Ez a külső függés csak fokozódik a fronton, mivel a kívülről jövő érzetek tulnyomó többségben vannak, s problémakörünk is mindinkább a külső dolgok irányába tolódik el. Ehhez járul még az a körülmény, hogy az elhatalmasodó érzelmek és szenvedélyek mindinkább háttérbe szorítják az értelmi erőket /mint ez világos a fentebbiekből/. Így érthető, hogy a figyelem egyoldalúsága miatt sok minde n egyáltalán nem tudatosul. A figyelem tulfeszítetten egyirányú, ami ezen az irányon kívül áll, nem tud tudatmezőnkre behatolni. A fronton a figyelem teljesen az önfentartás ösztönének szolgálatában áll, s éppen ezért a felfogás is. Ezen a körön kívül álló dolgok ha nyomot is hagynak esetleg az érzékszervekben, s később fel-felrémlenek, a tisztatudatig nem jutnak, mert az értelmi megismerés csak azt fogja fel, amire a figyel-

met, mint valami "élesreállított" távcsövet rászzegezi.

36

A megismerés egyoldaluságából következik a gondolatvilág rendkívüli szegénysége. Szinte csak a létfentartás és az ezzel kapcsolatos problémák töltik ki. Továbbá ugyancsak a megismerés egyoldaluságának, valamint az érzelmi túlfűtöttségnek a következménye, hogy nincs meg a világos lényeglátás, az értelem csupán homályos benyomásokból származó sejtésekre támaszkodik. Ehhez a kívülről jövő körülményhez járul még magának az értelemnek a tunyasága: a gondolkozási ellenszenv, mely egyrészt a szenvedélyek elhatalmasodásának, másrészt a szervezet fáradtságának következménye, részben pedig tömeglélektani ~~xx~~ tényezőkre vezethető vissza.

37

38

Az ítélet elhamarkodott és bizonytalan volta szükségszerű következménye mindennek. A helyes ítélethozatalhoz szükséges lenne a világos lényeglátás, a különböző lehetőségek határozott megkülönböztetése, másrészt pedig a belátásban gyökerező értelmi odahajlás ehhez, vagy ahhoz a véleményhez. A harcoló katona értelmét azonban az ösztönök, és a szenvedélyek, de már maga a külső nyugtalan millió sem engedi oly mélyre hatolni, hogy meglássa a megkülönböztetések alapjait, s így a megismerés felületessége miatt már az ítélet elemei magukban rejthetik a tévedés lehetőségét. Másrészt bizonytalan is az ítélet, mert az ösztönösség és érzelmi élet túlfűtöttsége miatt, továbbá külső behatások /fegyver, tekintély/ és az „eltömegesedés” következtében nincs meg az értelmi odahajlás valamelyik véleményhez, vagy ha ez meg is lenne, nem gyökerezik a belső belátásban. Különösen erre: az ítélet, és pedig az önnálló ítélet területére vonatkoznak azok az ösztöndiagnosztikai megfigyelések, melyek az értelmi vektor háttérbeszorulásáról tesznek tanuságot.

39

A következtetés. Mivel a megismerés és az ítélet ily nehézségekkel küzd s állandóan tévedéseknek van kitéve, a következtetés is módosulásokat szenved, ha egyáltalán beszélhetünk a frontkatona lelkiéletével kapcsolatban következtetésről, hi-

szen az értelmi processzusok háttérbeszorulása következtében azon sem szabadna csodálkoznunk, ha a következtetést, mint szokásos lelkijelenséget tagadnánk.

A következtetés logikai helyessége a következtetés logikai elveinek helyes alkalmazásán nyugszik. Hogy a legegyszerűbb példát említsem $A=B$, $B=C$ - tehát $A=C$. A következtetés valós volta pedig a következtetésnél felhasznált ítéletek igaz voltától függ, vagyis hogy A valóban $= B$, és B valóban $= C$.

Láttuk, hogy a frontkatona ítéletei elhamarkodottak és bizonytalanok, tehát nem nyújtanak megbízható "nyersanyagot" a következtetés rendelkezésére. - Másrészt pedig maga a logikai készség is erősen megromlott, mint egyik tanár barátom jelentette ki egy beszélgetés folyamán: „az a legnagyobb baj, hogy logikus következtetésnek tartom már az egyszerű asszociációt, eszembe-ötlő gondolatot is!” ³¹

A mindinkább előtérbenyomuló ösztönösség következtében a gondolkozás terén is érvényesül az erő-megtakarítás elve. Az összes energiát igyekszünk a létfentartás és az ezzel kapcsolatos - és pedig vaskosan kapcsolatos - dolgok számára biztosítani. Legyszerűsíteni mindent a végletekig: ez a vágy uralkodik a szellemiek terén is. A katona nem gondolkodik szívesen, szívesebben veszi a parancsot, mert így nem hárul reá felelősség. Ha pedig adott körülmények között mégis önállóan kell eljárnia, nem szívesen latolgat, mérlegel, hanem ugrás-szerűen kiköt a pont felötlő gondolatnál. "Lehetőleg ne gondolkozni, vagy ha már muszáj, minél kevesebbet!" ez a dognája a szellemi téren is megnyilatkozó ösztönösségnek.

Természetesen ebből a következtetés-íszonyból nem következik az, hogy állandó tévedésekkel van tele a harcoló élete. Van valami mechanisztikus értelmi munkálkodás: az egyén figyel és felfog, ítél és következtet a tudatosulás szinte teljes kizárásával. Ezt nyugodtan felfoghatjuk úgy, mint a pszichikai automatizmus értelmi síkon való megnyilvánulását.

Az akarat.

42

Az egyén akaratí élete a fronton a külső és belső kény-
szerek jegyét viseli magán.

Az akarat szerepe a döntés és a parancsadás az ember szellemi életében. Az értelem feltárja a lehetőségeket, csatolja mindenikhez az érveket és indokokat, rávilágít előnyre, hátrányra egyaránt. Az érzelem színezi az értelem érvelését, közreműködik a motiválásban, de sem az értelem, sem az érzelem nem dönt, a választás és döntés az akarat joga és kötelessége.

A „jó” és a „cél” az, ami az akaratot mozgásba hozza. Ezeknek elérése, valamint az erre segítő eszközök megszerzése, az ezt gátló akadályok elhárítása az akarat tárgya.

Az ember akaratát két szempontból vizsgálhatjuk: az ösztönös, és az értelmes törekvést különböztetve meg. Az első arra tör, ami embernek természeténél fogva, önmagában véve megfelel, a másik ~~mely~~ olyanra is tör, mely önmagában esetleg visszatetsző, azonban valami magasabb szempont miatt /melyet az értelem tár elé/, mégis csak kívánatos.

Az emberi akaratnak ez a kettőssége az ami gigantikus kibontakozásában jelenik meg előttünk a harcolók tömegeinél. Az ösztönös törekvés a menekülés felé vonszolná: mentsd az életed! Az értelmes törekvés számára sem olyan nagyon kívánatos önmagát veszélynek kitenni, más, ugyanolyan ártatlan, csak éppen más nemzethez tartozó emberekre vadászni, vállalni a teljes érzelmi deprimáltság, és értelmi pangás állapotát, s mégis az utóbbit választja.

43

Igaz ebben a választásban erőszakosan közrejátszanak a szenvedéllyé duzzadt érzelmek, indulatok, az értelmi gátlottság ténye, valamint a roppant erős külső kényszer /fegyelem és tömegpszichológiai tényezők/, azonban a gondos önelemzés és mások vizsgálata mégis csak meggyőz arról, hogy ezeken túl az egyén maga is akarja, és szabadon akarja ezt az állapotot.³² Bár ugyanakkor igaz, hogy ez az akaratí válasz-

tás nem olyan tisztán leszűrt és határozott, mint például az az elhatározás, hogy este színházba megyek, de a merő kénysze-
reken túl, valami önakarati összetevőt is találunk tetteink
rugója között.

44 Egyébként az akaratati életre méginkább áll az a katonai
nevelésről tett megállapításunk, amit az érzelmi élettel kap-
csolatban kifejtettünk, hogy a katonai ember-ideál az akarat
nélküli automata ember, s valóban ezt az automatát oly töké-
letesen kialakítja a szinte állatidomításhoz hasonló dresszu-
ra, s méginkább a front érzelmileg túlfűtött légköre, hogy a
nevelési ideálon tulmenően nem csak akarat nélkül teljesítjük,
a parancsot, hanem „akarjuk” akarat nélkül teljesíteni azt,
amit a parancs, vagy a pillanatnyi adottságok megkövetelnek.

45 Maga a tény, hogy az egyén akaratati élete a fronton a
külső és belső kényszerek jegyét viseli magán, kihat nem csak
a legelhatározóbb jelentőségű választásra, a harc választásá-
ra, hanem az összes egyéni cselekedeteinkre is. Az egyén tö-
rekvési köre bizonyos /karaktertipusának megfelelő/ szélső-
séges kör felé tolódik el, mint ezt kimutatjuk ösztöndiagnosz-
tikai megfigyeléseink taglalásánál. Evvel a gátoltsággal ma-
gyarázható a törekvésnek szűkkörűsége is. Gondoljunk csak pl.
46 arra, hogy milyen céltalanul ütik agyon szabadidejüket még
tanult emberek is a békebeli katonáskodás idején. Ez fokozott
mértékben tapasztalható a fronton, különösen állóharcnál.

47 Viszont az akaratati élet erős gátoltsága előnyös a fele-
lősség, és beszámíthatóság szempontjából, mikor is a kényszer
lehet olyan erős, hogy az egyén egyáltalán nem felelős már
tetteiért.

Az akaratati és értelmi élet módosulásaival kapcsolatban
röviden utalunk itt a frontélet által kialakult erkölcsi ér-
zület problémájára. Ezt külön a speciális problémák között
részletesebben tárgyalni fogjuk, itt csupán annyit szeretnénk
megemlíteni, hogy az értelmi és akaratati élet gátolt egyoldalú-
ságát bizonyítja az az észrevétlenül kialakuló erkölcsi nihi-
lista felfogás, mikor téves általánosítással kijelentik, hogy

ha ölni szabad, akkor szabad lopni is, és nincs házastársi hűség, nincs jog és erkölcsi rend sem.

II. rész:

Különleges front-lélektani kérdések

Félelem és halálprobléma

megnyilvánulásai

hatásai a különböző típusokra

tömeglélektani vonatkozásai

halál

A hőstett pszichológiája

A harctéri körülmények kihatása

Vallásosság és erkölcsiség

A front poézise

FÉLELEM ÉS HALÁLPROBLÉMA

Mikor általános képet alkottunk a frontról, rámutattunk arra, hogy lélektani hatásait tekintve legfontosabb szempont, melyet vizsgálatainkban nem szabad figyelmen kívül hagynunk: az állandó halálveszély³⁴. Központi és elhatároló jelentősége miatt vizsgáljuk meg most részletesen önmagában és hatásaiban a halál-félelmet és az ezzel kapcsolatos problémákat.

Félelem - Bátorság

Gyávaság - Vakmerőség³⁵

48 Gondolom, nem szükséges hosszasan bizonygatni, hogy a fronton az állandó halálveszély következtében a félelem az uralkodó érzelem. Önmagában sokak szemében talán nem látszik helytállónak ez a megállapítás, különösen ha hozzáfűzzük azt, 49 hogy a fronton még a bátraknál is a félelem az uralkodó érzelem. Ha azonban a bekezdés címére pillantunk, és látjuk, hogy a félelem és bátorság nem egymással, hanem a gyávasággal és vakmerőséggel van szembeállítva, már nem látszik annyira lehetetlennek kiindulási gondolatunk igazsága.

Mi tehát tulajdonképpen a félelem?

Félelem: az az érzelem, melyet a fenyegető veszély vált ki bennünk. Veszély, mellyel szemben gyengéknek érezzük magunkat.

A fronton a halál az elsődleges ok, mely a félelmet kiváltja, hosszabban ezt nem kell elemezni, hisz mindenki előtt világos, hogy az emberi természet visszaborzad a haláltól, mely tőle a természetes javak legnagyobbikát az életet rabolja el.

A fenyegető halálveszélyen kívül a következő másodlagos okok váltják még ki a harcoló katona lelkében a félelem érzelmét:

Várható parancs, mely nem hoz ugyan életveszélyt, de például fáradságos feladat elé állít.

A legszükségesebb életfeltételek szűkös volta

Kellemetlen időjárás

Családunk, hozzátartozóink miatti aggodás, végül

lelkigátlások is kiválthatják a félelmet. Természetesen ezek a másodlagos okok egyénenként váltakoznak, azonban még ha a halálveszélyen kívül más ok nem forogna fenn, sem lenne csodálatos a fronton uralkodó félelem érzet, mely még a bátrakat is uralma alatt tartja. A bátorság ugyanis nem zárja ki a félelmet, mert a bátrát is fenyegeti a halálveszély, s ő ~~sem~~ is gyengébb e veszéllyel szemben, semhogy sikeresen megvédhetné életét minden körülmények között. Így tehát a következőképen határozhatjuk meg a fronton uralkodó félelmet:

józan aggodás a létért, és a léttel összefüggő dolgokért.

A bátorság pedig:

kötelességteljesítő helytállás a fenyegető veszélyek ellenére, vagyis az egyéniértelmi indítókok alapján, meggyőződésből, akarati elhatározással szembefordul a fenyegető veszéllyel, bármennyire is az ellenkezőjét sürgesse az ösztönösség és a szenvedélyek.

Ha ezeket a meghatározásokat elfogadjuk azonnal különbséget tudunk tenni a félelem és gyávaság, valamint a bátorság és vakmerőség között, s nem csodálkozunk azon, hogy a fronton a normális léleknek fő jellemzője a félelemmel vegyes bátorság.

Gyáva tehát az, akinél

a félelemnek nincs ésszerű alapja, avagy hiányzik a kötelességteljesítő helytállás. /első esetben nem józan az aggodás/.

Vakmerő viszont az, aki

^{józan}
a létért való vakmerő aggodást elvetve, szükség nélkül rendkívüli veszélynek teszi ki magát. /Itt a kötelességteljesítés tökéletessége hiányzik, ugyanis szükség nélkül fordul szembe az óvatosságot sürgető ösztönösséggel és értelemmel./

Lélektani szempontból azért fontos ezeknek világos leszűrése és megkülönböztetése, mert igen sokan lelki kettősségben voltak a bennük állandóan észrevehető félelem miatt, ugyanakkor azonban nem akartak gyáváknak látszani. Sokan azután akár hiuságból akár önnevelési szempontból szembefordultak ezzel a félelemmel, s magukat vakmerő vállalkozásokba hajszolták bele; pedig csu-

pán a természetállította korláttal találták magukat szemben, mely hivatva lett volna őket megőrizni, hogy a kötelességszabta mértéken túl ne tegyék ki életüket veszélynek.

A félelem megnyilvánulásai.

Testi elváltozások. A félelem kihat az egész szervezetre. Az izmok elernyedése következtében reszketés állhat be, nem működnek a tagok, a test megmerevedik. A lélekzet elszorul, kihagy. A szív is rendellenesen működik, s ennek következtében a szervezet vérrellátásában zavar állhat be: sápadtság, rosszullét, ájulás. Altalában tehát azt mondhatjuk, hogy testi hatások szempontjából a fronton szerzet tapasztalatok sem tudnak különösebbet hozzáfűzni a kísérleti lélektan idevágó fejezetéhez. ⁵⁶

Érzékszervek. Az egyén nagyon könnyen érzéki csalódásokba, esik, mert az érzékszervek nem működnek rendesen, sőt működésük be is szüntethetik. Ennek közvetlen oka lehet az idegrendszerben fellépő zavar is, mely különben is igen gyakran megnyilvánul ideges reflexekben, arceltorzulás- és ajakvonaglásban stb, sőt nem egyszer kifejezett idegrohamban /ezen a téren igen érdekes esetek fordulnak elő a fronton, melyek aztán jobban megviselik a többiekét, mint maga az idegrohamot kiváltó ok. Jómagam is ilyenkor csak arra gondoltam, hogy pihenő alatt ne jöjjön ilyen eset, mert az ellenfelet általában csak egy oldalról sejtjük, de ~~egy~~ ilyen dühöngő eset előfordulhat bármelyik szomszédomnál, vagy a hátam mögött, s nem is küldhetünk ki előre őrszemeket/.

Fantázia, memória elképzelhetően szintén a félelem hatása alatt álnak. Az emlékező tehetség erősen gátolt; összefüggéstelen foszlányokat rögzít csupán, sőt olyan eset is előfordult, hogy a hirtelen bekövetkező erős félelemérzet következtében valaki egyszersmindenkorra elveszítette emlékezőképességét.

A tulcsigázott fantázia mindenütt rémeket láttat. Tele vannak, különösen éjszakáink rémképekkel. Az előőrs szinte minden éjjel rálő a szélben rezdülő faágra, megkézigránatozza a sötétlő bokrot, gyakran egész heves gyalogsági sőt tüzérségi tűz származott így minden ok nélkül. - Miért nem várja meg az

őrszem, vajjon közeledik-e a vélt alak?! kérdezhetné bárki. Pont az a baj, hogy biztosra vette, hogy közeledik, sőt felettese, akit erre figyelmeztetett, az is úgy látta, hogy feléjük kuszik, sőt határozottan látták, amint kissé felemelkedik, hogy feléjük dobja a kézigránátot, s ők csak akkor használták a fegyvert.³²

Különösen a fantázia és memória területét érinti az a sok

6. idegzeti megbetegedés, mely később a frontszolgálat befejezése után is, sokszor nagyon sokáig kísért rémképeivel ébrenlétben is, de méginkább álomban.

Kedélyvilág, érzelmi élet: teljes egyoldalúság és tulfűtöttség

6. ségre előkészítettség a félelem jellemző kihatása a kedélyvilágra. A félelem a rokon érzelmeken kívül /szomorúság, elkeseredés, harag/ nem enged másokat élettérhez. Ha valami rendkívüli esemény felszínre is hoz más érzelmet, a félelem és a rokon érzelmek színezik azt, s nem engedik erőteljesebb kibontakozását. Természetesen a félelemnek ez az egyoldalú tulfűtöttsége csak alkalmasabbá teszi újabb félelmi motívumok, és félelmet kiváltó események élénk felfogására, s így mégjobban fokozódik a félelem, s még kevésbé tud hatása alól szabadulni az egyén.

Az értelem ezzel a kedvezőtlen érzelmi diszpozícióval /egyol-

6. dalú tulfűtöttség/ szinte teljesen tehetetlen, sőt sokszor erős, vagy hirtelen támadó félelem érzet hatása alatt egyáltalán nem is lép működésbe. Ez a teljes tudati kikapcsolódás, és pusztáösztönös-
ség állapota sokszor félóráig is eltarthat, főleg pergőüz, vagy váratlan erős támadás szokta kiváltani.³⁸

Kiseb félelem, vagy maga az állandó félelmi állapot is

6. erősen korlátozza az értelem működését. A fronton magamon is gyakran megfigyeltem, de intelligensebb barátaim is panaszkodtak az itt-ott huzamosabb ideig is tapasztalható cirkuláris gondol-
kozás miatt. A gondolkodás állandóan egy körben fut, következte-
6. tés minden folyton a kiindulási pontra visz vissza, s erről a körpályáról nem tud sehogy sem leugrani. Valami rögeszmés gon-
dolatfűzés, rendszerint három asszociált tárgy vagy esemény adja-
ezt a körpályás gondolatsort, mely különösen értelmes embereknek nagy kinlódást szokott okozni.

65 Másik jellemző félelem okozta értelmi hatás: az értelmi csökönnyösség: az egyén nem hajlandó belátni, hogy megváltozott körülmények között van, s következtetései, ítéletei talán nem egészen helytállóak. Különösen értelmi típusnál fordul elő, biztos önérzettel néz szembe a problémákkal, s magabizón próbálja azokat megoldani, azonban aligha megy valamire, mert még addig az elemi megállapításig sem jut el, hogy az erős félelem következtében magával az értelmi képességgel van baj, s így nem volna szabad önmagában bízakodni. - Azonban ez már átvezet bennünket az akarat vizsgálatára.

66 Az akaratot nem az értelem hanem az érzelem motiválja, ugyanis az akarat „vak” képességünk, mely az életárt tárgy megszerzésére irányul. Ezt a tárgy előterjesztést rendes körülmények között az értelem végzi. Az erős félelem érzetnél azonban ez a félelem érzet veszi át a motiváló szerepet, sőt az érzelmi egyoldalúság következtében beálló félelmi túlfűtöttség következtében magát az akarat szabadságát is elvesztheti az egyén.

Jellemző példának hozhatnám erre a páncélöklös tankelhárítók esetét. Ezt a rakéta fegyvert 20-25 lépés távolságról lövi a tankra a beásott rohamista. A fegyver hatása igen nagy, a tűzcsóvát lövellő töltet átolvasztja a páncélost és robbanást okoz. Azok azonban, akik így páncélöklös tankot semmisítették meg, rendszerint maguk is elpusztultak, nem a fegyver volt ebben a hibás, hanem maguk az egyének: nem tudták elviselni azt a borzalmas élményt, melyet az a tény vált ki, hogy miután fegyverük eltalálta a páncélkolosszust, az változatlanul teljes sebességgel rohan, zakatol feléjük. Rendszerint, mikor már három négy lépésre volt csupán, velőkéig ható kiáltással kiugrottak a lövészakutból, s vagy a hernyótalpak alá kerültek, vagy a pont bekövetkező robbanás szakította szét őket. Ha nyugodtan ott maradtak volna lehúzódva, esetleg felettük elzug a szörnyeteg, de nekik sem e miatt, sem a robbanás alkalmával nem lett volna semmi bajuk. Ők is nagyon jól tudták ezt, de az érzelmi túlfűtöttség nem engedte végig gondolni a logikus folyamatot. Mikor félévi első frontszolgálatom után rohamista kiképzésre hátravontak, magam

is többször átéltem ezt az élményt a gyakorló téren. Nem hiszem, hogy úgy igazában ki birtam volna ellenséges páncélossal szemben azt a szörnyű érzést. S most összehasonlítom magam azokkal a jóval egyszerűbb értelmi felkészültségű emberekkel, akiknek az önnevelés hiánya miatt az akaraterejük is kisebb az enyémnél?!

Hogy ez x reális összehasonlítás dokumentálom első bevetésünk előtti élménnyemmel.

Bevetés előtti éjszaka. Holnap hajnalban támadunk, s a felderítések szerint erős ellenállásra számíthatunk. A kiürített faluban sötét és csend. Benn alszanak a katonák, egyetlen nesz az őrségen állók fáradt, fázós topogása. Járom a falut: az őrségeket ellenőrzöm. Éles^{en} dörren bele a teljes csendbe egy fegyver. Riadó! pillanatok alatt harcra készen áll az egész század. A várakozás nyugtalan percei ... Végre jön a jelentés: az őrségen álló B. őrzető megsebesült, combját érte a lövés. Orvosi vizsgálat, bekötözik. Az eset gyanús. A kiküldött őrzőjárat nyomát sem találja az ellenségnek. Vizsgálat, kihallgatás; hajnalban hátraszállítják a zászlóaljparancsnokságra az őrzetőt. - Sajnálom nagyon. Otthon felesége szép kis fia, a másodikat most várják. Szegény gyerek, annyira megijedt a holnapi támadástól, hogy éjszaka saját lábába lőtt. Öncsonkítás, vajjon mit fog ítélni a hadbíróság? ...

Ezzel kapcsolatban felmerül a beszámíthatóság kérdése is. Morális és lélektani szempontból nincsen sok nehézség, sőt még a polgári bíróság is enyhítő körölménynek ismeri el az erős megfélemlítés, vagy félelem tényálladékát. A katonák azonban a félelmet: a fronton uralkodó általános félelem megnyilvánulásait gyávaságnak minősítik, s ugyancsak súlyosan büntetik.

S a katonák „pedagógusok” is. Érdekes pedagógiát találtak ki a félelem gyógyítására: a félelmet megfélemlítéssel ellen-súlyozzák. Ez magyarul annyit jelent, hogy oly erős félelmi érzetet iparkodnak fölkelteni, fenyegetésekkel és halálos ítélet állandó kihangsúlyozásával, hogy ez háttérbe szorítja a front veszélyeiből és a halál állandó közelségéből származó félelmet. Kétségtelen, hogy vannak eredményei is ennek a pedagógiának, a lélektani helytelenségre, tarthatatlanságára azonban rá kell mutatnom.

Kiszabadultunk a csucsai ötnapos gyűrűből. Hatvanhat kilométeres erőltetett menet, félnap pihenő, aztán újabb bevetés. Újabb háromnap az első vonalban, pergőtűz, táma-

dás, ellentámadás, újabb ötven kilométer visszavonulás, egy nap pihenő után újabb bevetés. Ez így ment több, mint egy hónapon keresztül megszakítás nélkül. Pihenő napokban, mikor hullafáradtan feküdtünk szerteszét, a hadosztályparancsnokság mindig gondoskodott szórakozásról. Háromszor küldtek egy, illetve két elfogott katonaszökevényt, gyávaság miatt halálraítéltet, erős tábori csendőri kísérettel. Kivégzésüket az egész zászlóaljnak végig kellett néznie. S mindez elrettendő példát statuálандó.

/1944. okt. 15 utáni pillanatfelvétel/

Hogy ez pszichologiailag mit jelent, azt csak az tudja elképzelni, aki maga is részes volt az esetben. A katonákban irratózatosságot váltott ki. Növelte a lelki kettősséget, s következményeiben volt eset, amikor patológikus jelenségekre vezetett.

A FÉLELEM HATÁSA A KÜLÖNBÖZŐ TIPUSOKRA.

Vizsgáljuk ~~továbbá~~ most a félelem további hatásait, és pedig a különböző típusokra. Legalkalmasabb annak megvilágítására, ha mindjárt a patológikus tüneteket is szemügyre vesszük. Ebből vonhatunk le hasznos következtetéseket az egyes típusokra vonatkozólag.

Ha szemügyre vesszük az egyes típusokat, láthatjuk, hogy képviselői más és más módon reagálnak erre a frontot jelentő félelemre.

Szenzitiv típus.

69 Szenzitiv típushoz tartozik az, akiben a testi dolgok dominálnak a szellemiek rovására. A félelem hatása alatt inkább elvesztik azt a kevés igényt és érdeklődést is, amely a szellemiségből megmaradt bennük. Lassan előtérbe kerülnek az ösztönök, egyetlen ösztönös törekvés tölti be az ilyen embert, az ösztön /legyen az akár önfenntartási vagy fajfenntartási /minél teljesebb kiélése és kielégítése. Igen erős benne a félelem, de ennek csak testi indítóokai vannak. Lelki motivumok nagyon ritkán játszanak közre. Az ilyen emberben mindjobban visszaszorul az értelmi irányítás s végül csak az állati ösztönösség marad meg. Végkifejlete, mint kórtani tünet, a teljes

elállatiasodás, legtöbb esetben a szadizmus, mely fordulhat önmaga vagy mások ellen.

76

A szadizmus a szenzitív ösztöntörékvéseknek teljes felszínretörése és a vele kapcsolatos indulatok gátlás nélküli kiélése. Megnyilvánulási formái a fronton a rombolási, pusztítási és öldöklési hajlam. Példának talán felhozhatnánk egy őrzető és szakaszvezető esetét, akik egy galíciai kiűritett faluban házról-házra jártak, minden összetörhető összetörtek, ágyneműket felhasogatták s alig sikerült megakadályozni, hogy a falut fel ne gyujtsák. Megemlíthetnénk az egyik aktív főhadnagy esetét is, aki néhány katonájával templomot rabolt ki s a berendezést összetörte. Más. Németek kineveztek egy falut partizánfalunak. A falu átkutatása során, amely házban fegyvert találtak, minden lakóját puska elé állították. Az események fejlődése következtében az emberek annyira belejöttek az öldöklésbe, annyira kitört belőlük a szadizmus, hogy az egész faluban nem hogy élő ember, de még élő állat sem maradt. Azt hiszem, ezek a példák eléggé megvilágítják a fentebb mondottakat.

Érzelmi típus.

77

Az affektív: érzelmi típus-hoz tartozik az, akinek a szellemi élet az érzelmi vonalon van erősen kifejlődve. Az ilyennél kétirányú lehet a félelem hatása. Egyrészt lépésről-lépésre a finom érzelmekből durva indulatokba megy át. A durva hajlamok mindinkább elhatalmasodnak rajta, állandó belső izgatottság vesz rajta erőt, türelmetlenség, idegesség, nagyfokú önuralomhiány, mely végül dühkitörésekben, mondhatni dührohamokban éri el végső kifejtését.

A félelem másirányú hatása főleg a hiszteriára hajlamosaknál tapasztalható. Kezdetben erős félelmi érzet, mely a külsőn is, elsősorban az arcon, megnyilvánul. Riadt tekintet, homlokráncolás, esetleg ideges arcminika, ajakrángatózás. Az egyén minden váratlan eseményre összerezzen, megrázkódik. Sirás és sirógörcs. Ideges rángatózás, remegés, melynek végső kifejlődése a front-hisztéria. Ezt a témát Kretschmer fejtegeti behatóan az "Über Hysterie"

című könyvében, s állításait orvosok idevonatkozó megfigyeléseivel támasztja alá.

72 Szerinte a remegés a fronton sorozatosan áll elő, és lépcsőről lépésre halad, mint a belső feszültségnek más levezetése, például a sirógörcs. Ha békében hagyjuk, egy idő múlva magától megszűnik. Az akut érzelmi reflex első stádiuma ugyanígy áll elő, független az akarati befolyástól, akaratilag nem gátlható, vagy ha igen, akkor csak is nagy erőfeszítéssel. Második fázisában hozzájárul egy enyhe akarati impulzus. A remegési reflex, mint potentia megvan, ~~az~~ s az akarat hozzájárulásával fenntartható, anélkül, hogy ez az egyénnek különös fáradtságába kerülne. A reflex fenntartásához az elhatározás kétségtelenül akarati, de nem mindig tudatos. Nem céltudatos szimulálás, inkább az idegfeszültségből és kimerültségből származó enyhe időnkinti impulzus. - Ez aztán a harmadik stádiumban átmegy krónikus, reflexszerű remegésbe, mely ismét független az akarattól és durva rángógörcsökké válhatik. Ekkor a betegség teljesen objektiválódik és azt teljesen kívülről jövőnek tekinthetjük.

A reflexek és az akarat viszonyát legjobban Amboldt /orvos/ boncolgatja, aki sajátmagán is megfigyelte a tüneteket.

Kimerültséget és magas lázat tapasztal. Első stádiumként arra ébred harmadik nap, hogy mindkét karja erősen rázkódik. A lélektani reakció ebben a fázisban: csodálkozás és a lélektani érdeklődés felébredése. Megfigyelése a következő: a remegés nem fárasztja, viszont elnyomása igen nagy megerőltetésbe kerül. - Másnap reggelre a remegés elmúlik, de azt tapasztalja, hogy ha akarja, remeg. Kisérletezés folyamán rájön, hogy a remegés vagy nem remegés, valamint az egyik állapotból a másikba történő átmenet akaratától függ s a legkevésbé sem fárasztja. - Nyolc nap múlva, bár még mindig lázas, és állapota alig javult, már nem tud reflexszerűen remegni, még akkor sem, ha akar. /A. Amboldt. Eine Kriegsneurose in arztlicher Selbstbeobachtung. München. 1922./

Kretschmer beszámol a fronthisztéria gyógyítási módjáról is.

41 A Forster-Hirschfeld - féle irány szuggesztív módon gyógyítja a háborús hisztériát. De míg Forster erélyes szóbeli ráhatással bizonyítja be a betegnek, hogy baja nem betegség, hanem rossz szokás, tulzás, "erőltetett remegés", és drámaiságánál fogva

felelősségérzetet, szégyenérzetet és lelkiismeretfurdalást kelt, addig Hirschfeld rámutat, hogy Forster megfigyelései a betegségnek csak korábbi stádiumából valók, és éppen azért nem teljesek, így a gyógy mód sem lehet tökéletes. Ezért a ráhatás következtében esetleg tudatosíthatja a betegben azt, hogy részes bajának előidézésében és képes azt előidézni. Másrészt az átlag embert kell szem előtt tartani, aki nem kristályosítja ki oly erősen a megszégyenítő lelki tényeket, mint ahogy a javulás érdekében szükséges lenne, hiszen pszichológiai tény, hogy valamely okból igen gyakran félünk az önkritika teljes fényét minden dologra ráderíteni. - Ilyen megfontolások alapján Hirschfeld a gyógyítás módját inkább a jóakarat felkeltésében, mint a lelkiismeretfurdalások felidézésében látja.

Értelmi típus

73

Az intellektualista-értelmi típusnál a szellemi élet, főleg az értelmi működésre terjed ki. Ezeknél az érzelmek inkább csak színezzék a lelki aktusokat, az irányítást, a cenzurát és az akarat motiválását az értelem látja el. Náluk a félelmérzet is más hatást vált ki, mint a többi típusnál. Azonnal átlátják a félelemérzet okát: a fenyegető halálveszélyt, s látják azt is, hogy adott körülmények között előle kitérni szinte lehetetlen. Ezen megfontolások következménye ként különböző reakciók állnak be a típuson belül.

Első és legszerencsésebb, ha az egyén bele tud nyugodni a megváltoztathatatlanba és minden törekvését arra irányítja, hogy belső egyensúlyát el ne veszítse. Mert az értelmi típusnál az a veszély fenyeget, hogy belső tudatában történik hasadás, és felborul az értelmi egyensúly.

Második reakció, midőn kifelé iparkodik a harmónia látszatát fenntartani, de befelé annál többet rágódik a dolgok felett. Ezen az uton nagy a veszély, mert lépésről-lépésre közelebb kerülhet a schizofréniához, mikor a tudat hasadása révén elkülönül az egyén külső és belső világa és a kettő párhuzamosan, de egymástól függetlenül halad, míg teljesen el nem távolodik

egymástól. A kifejlődés lassu és észrevétlen, de csak egyes külső dolgokból lehet rá következtetni, míg végre egyszerre és váratlanul tör ki a schizofrénia. Egy esetet sikerült megfigyelnem.

Kifelé teljesen nyugodtnak és kiegyensúlyozottnak látszott. Kötelességeit pontosan teljesítette. Zárkózottság és magábavonultság jellemezte, ellentétben a mozgósításkori jókedvével. Befelé nem volt teljesen harmonikus, néha panaszkodott, hogy kényszerképzetek gyöttrik, sokszor úgy érzi magát, mint az alvajáró, máskor mint akiben őnmagán kívül egy töle idegen, más személyiség is lakik. Próbáltam felrázni kedvetlenségéből, de nem tulajdonítottam a dolognak nagyobb fontosságot. Egyik támadás alkalmával arra lettünk figyelmesek, hogy mozdulatlanul áll egyhelyben, mereven néz egy irányba, magában érthetetlen szavakat mormol. Hiába szóltunk hozzá, nem felelt, meg sem ismert bennünket. Engedelmes volt, jött ahová vezettük, de egyetlen szót sem lehetett kicsikarni belőle azon kívül, hogy: ő nem felelős azért, a benne lakó más ember tetteiért. Másnap orvosunk hátraszállította, s azt mondta, valószínűleg schizofrénias eset.

A harmadik megnyilvánulás a paranoiás reakció, mikor rögeszme alakjában megszállja egy gondolat, egy eszme az egyént. Ez a kifejlődés is lassu és folyamatos, de inkább ellenőrizhető, mint az, amelyről az előbb tárgyaltunk. Az illető egyén ugyanis állandóan egy gondolat, egy témakör körül mozog, beszédjében mindig visszatér erre, gondolatban és beszédben mindinkább előtérbe kerül és lassan uralkodóvá válik, míg el nem jut oda, hogy minden más érdektelen lesz számára s a gondolat minden szellemi képességét teljesen lefoglalja. Ez a belső diktatura külső tetteiben is megnyilvánul, s a kötelességek és parancsok teljesítésére alkalmatlanná, és fizikailag képtelenné teszi.

74 = Hogy mit lehetséges tenni a félelem hatásának ilyen patológikussá válása ellen? Véleményem szerint, a józan pszichológiai eszközök mellett /gondolatelterelés és szétszórás, stb/ az akarati nevelésnek jut szerep. Az akaratnak, mint fő parancsadónak kötelessége ily esetben a cenzurát gyakorolnia s megakadályoznia ezt a minden képességnek egy gondolat köré való csoportosítását. Az egész lelkifolyamatnak, különösen az elején, megvan a lehetősége, hogy okos, de ugyanakkor erős akarati ráhatással végetvessen az ember a hiábavaló rágódásnak s elvágja a

további= fejlődésnek az útját. De éppen azért, mivel értelmi beállítottságu ember, az akaratát valamelyest el szokta hanyagolni, szükséges az akaratí tréning. Így előre elejét veheti a patológikus irányba haladáshak.

Akarati típus

75 Az akaratí típust lelki képességei arra predestinálják, hogy szellemi életét akaratí téren élje ki. Az ilyen típus, amit elgondol és elhatároz, azt végre is szokta hajtani. Értelme és érzelem nála az akarat uralma alatt áll. Kifelé: irányítani és vezetni akar, s lehetőség szerint akaratát mások számára is kötelezővé teszi. Azonban az világos, hogy értelmi, vagy érzelmi vonalon is eléggé fejlett a szellemi élete, hiszen az akarat vak képesség: a célt másoktól kapja.

A félelem kétféleképen hathat az akaratí típusra, a szerint, amint az értelem vagy az érzelem motiválja az akaratot. Típusunkhoz tartozó egyén belátja, hogy a fronton nem tud érvényt szerezni akaratának pont az állandóan fenyegető halálveszély miatt. Milyen reakciót vált ki belőle ez a kényszer?

Ha az akarat az értelemtől kapja az irányítást, akkor értelmével belátja, hogy ez ellen nem tehet semmit, szomoruvá válik, depresszió vesz rajta erőt. Minél jobban látja tehetetlenségét, minél tudatosabbá válik kiszolgáltatottsága a körülményeknek és a véletlennek, annál jobban neki keseredik, aktivitásból passzivitásba megy át: keserű szájiz, a dolgok rosszindulatu szemlélete, kritizálás jellemzi. Mindinkább halad az általános elfásulás felé, elveszti érzékét a problémák iránt, míg végül általános letargia és deprimáltság lesz urrá az egész emberen.

Ha viszont az érzelmek irányítják az akaratot, más a reakció. Látva az akadályokat az érzelmek hatása alatt, különösen ha durvák és túlfutóttek ezek az indulatok, azért is neki megy, nem törődve a józan ész ellenkezésével. mindjobban belelovalja magát, s képes egész oktalan dolgokat művelni, csak hogy megmutassa akaraterejét. Másrészt igen ragaszkodik ez a típus minden megszerzett dologhoz, s ez a ragaszkodás az előbb említett tul-

fűtött érzelmektől motivált akarati aktussal párosulva mindinkább mániás jelleget ölt.

76 Az akarati típusnak nagyon kell vigyáznia, ~~xxxx~~ mert akaratának helyes korlátozása nélkül a front fizikai és szellemi zűrzavarában nagyon könnyen patológikus irányba fejlődhet, s többkevesebb depressziós vagy mániás vonást szedhet magára.

Félelem és vakmerőség.

Azokkal a reakciókkal kapcsolatban, melyeket a félelem, s az állandó halálveszély állapota vált ki az egyes karaktertípusokban szeretnék még egy érdekes megjegyzést tenni.

77 A félelemnek nem ritkán vakmerőség a reakciója. Első pillanatra ez érthetetlen, ha azonban a kérdés mélyére nézünk, s főleg azt figyeljük, hogy milyen embereknél jelentkezik ilyen formában a félelem hatása, akkor lélektanilag is meg tudjuk magyarázni.

Megfigyelésem szerint főleg a hiu, öntelt embereknél, különösen akik a fentebb vázolt akarati tipushoz tartoznak, s az akarati beállítottsághoz érzelmi színezet járul, jelentkezik vakmerőség alakjában a félelem hatása. Szégyenlik, hogy félnek. Ez a szégyenérzet még a félelemnél is erősebb érzelem bennük, s így érthető, hogy a félelem háttérbe szorul az erősebb érzelmmel szemben, s a hiuság, nagyravágyás, önteltség, öntulértékelés lép előtérbe. Ez nem csak abban az esetben fordul elő, ha fenforog a veszély, hogy mások észreveszik a lélekben fellépő félelmet. Sok esetben elegendő, az is, hogy önmaga előtt szégyenli a félelmet, s ez a szégyenérzet, jobban mondva a be nem vallott félelem palástolása kiváltja a vakmerőséget s igen gyakran a meggondolatlanságot is. 42

A FÉLELEM TÖMEGLÉLEKTANI VONATKOZÁSAI: PÁNIK ÉS FRONTLÁZ.

Térjünk vissza a félelem, bátorság, gyávaság⁴⁶ vakmerőség meghatározására. 43

Félelem: Józan aggodás a létért, s az ezzel összefüggő dolgokért.

Bátorság: Kötelességteljesítő helytállás a fenyegető veszélyek ellenére.

Gyávaság: Félelem és szerű ok nélkül, vagy pedig a kötelességteljesítés és szerűtlen megtagadása.

Vakmerőség: A létért való józan aggodást elvető, szükségtelen életkockázat vállalása.

Két tömeglélektani tünetet fogunk itt vizsgálat tárgyává tenni, melyek jól megfigyelhetők a fronton: a pánikot, és a frontlázat. Látni fogjuk, hogy a pánik nem más, mint a gyávaság tömegre vonatkozó megjelenési formája, a frontláz viszont: tömegvakmerőség.

Pánik

Tárgyalásunk kezdetén megállapítottuk, hogy a front katonái tömeget alkotnak, s így rájuk is érvényesek a tömeglélektan törvényei.

A pánik, mint tömeglélektani jelenség - Le Bonne szerint - hirtelen beállló lelki vihar, melynek eredménye a tömeg gondolatban való szétzúllése, bár fizikailag együtt maradnak, még a tömegtudat is elvész: szétatomizálódnak, s minden ösztön fölé az ~~az~~ önfenntartás ösztöne emelkedik, s válik uralkodóvá. A gondolkodás megszűnik, megmarad az ösztönösögre való törekvés.

Mind az organizált, mind pedig az amorfi tömeg, mely csak úgy véletlenül verődött össze, alkalmas a pánikra. Szükséges miníig bizonyos kiváltó ok, mely lehet akár valamilyen fizikai jelenség, katasztrófa, akár valami szellemi megrázkódtatás. Leggyakrabban valamely esemény oly megdöbbentően hat a tömeg tagjaira, hogy ugyanazt a lelki reakciót váltva ki, esztelen vak menekülés: pánik keletkezik. A fronton is ugyanaz a pánik keletkezése és oka. Valamely váratlan és megdöbbentő esemény: hirtelen és erős támadás, váratlan rajtaütés, igen erős tűzerési tűz vagy repülőtámadás, oly erős félelmi érzést kelt a front harcolóiban, hogy megfelelően mindenről, egyedül az önfenntartás ösztönének engedelmeskedve, csak a menekülés lehetőségeit keresi. A józan gondolkodás lehetetlenné válik, az egyoldalú és minden mást háttérbeszorító félelemérzés hatása alatt. Nincs már céltudatos kötelességteljesítés, hiába pa-

rancs és fenyegetés, egyetlen tudat tölti csak be az embert: itt a vég, menekülni!

80

A pánik legfontosabb jellemzője a rémület és a tehetetlenség. Ez szétatomizálja, darabokra töri az egész tömeget, másrészt a tömeg tagjai elvesztik azt a férfiasságot, mely a tömeget különben oly hatalmassá, átütő erejűvé teszi.

Ha ezt tekintetbe vesszük, s ezt a megállapításunkat összehasonlítjuk a gyávaságról alkotott fogalmunkkal, láthatjuk, hogy mind a két jellemző vonás szerepel a pánikban, és pedig a józan gondolkodás pangása, valamint a bátor helytállás feladása. Így a pánik valóban azonos a tömeg-gyávasággal.

Egy élménnyel világítom meg mindezt.

... Kora reggel páncélos támadást kaptunk. Az ellenség nyolc páncélossal betört vonalunkba. A paskás csatárok felugráltak és ész nélkül futottak hátra. Zászlósukra rákiáltok: - Mi az, Gábor, visszavonulunk? - Legyint, és embereivel fut tovább. Az egész vonal meglódul. A mellettem lévő páncéltörő ágyuszakasz parancsnokával együtt, az ágyu-vontató mozdonyra ugrik, ágyut, gránátot otthagyva a lovak közé vág és vágatva menekül. A pánik embereinket is elkapja. Közben hátunk mögött fűlsiketítő robbanások: a menekülő páncéltörő-szakasz fejvesztetten saját aknamezőnkre hajtott. Hol vannak szomszédaim? Kiugráltak a lövészkatákából, menekül ki merre lát! Hiába ugrik eléjük egy altiszt, hiába rántja elő pisztolyát, nem tudja őket megállítani. Alig tud néhányat összeszedni közülök, s a tüzfegyverek mellé kényszeríteni. Szakasz-parancsnokom maga hasal az árván hagyott páncéltörőágyu mellé, s tizenkét gránátot lő gyors egymásutánban. Nyugalma belénk is lelket önt, ...közben tüzérségünk is megnyitja a tüzet, két saját páncélosunk előretör, mire az ellenfél három kilőtt páncélost hátrahagyva, visszafordul. Nyugalom áll be az arcvonalon. De még hosszú órákba telik, míg visszaszállingóznak a szétrebbent emberek.

/Klebisni Lesz. 1944, április./

81

A pánik a tömegnek szétszűllése. A tömeget összefogó kapocs szétesik, elpattan, s a túlfűtött életösztön mindenén átgázolva igyekszik érvényesülni. Ezzel homlokegyenest ellenkező harctéri tünet az, amit frontláznak nevezünk. Ennél az életösztönt teljesen háttérbe szorítja a mindenén átgázoló túlfűtött tömegindulat.

Frontláz

A tömegnek általános jellemzője: az egyéni tudat elvesztése és az érzelmet kiváltó indulatok egységessége. Ha ezt elfogadjuk nagyon jól le tudjuk írni a frontláz lefolyását, s lélektani összetevőit.

82

Mit értünk frontláz alatt? Azt az állapotot, mikor a front embere magáról megfeledkezve az életért való józan, reális aggodást félrerugja, nem kötik gátlások, nincs egyéni véleménye, megszűnt az ész cenzurája és kritikája, csak egy gondolat uralkodik, egy indulat irányít, s az egész tömeg, mint egy ember ugyanazt érzi, ugyanazt gondolja, ugyanazt teszi. Harcol:

Támad és rohamoz, nem számít tűzértségi és gyalogsági tűz, nem törődik halálveszéllyel, sőt maga a halál sem döbbeneti meg, egymásután eshetnek el mellette az emberek, de ez még tudatába sem jut fel, sebesülés esetén is csak a fájdalom az, ami ~~ad~~^{ad}atosítja az eseményeket s vet véget a frontláz rohamának.

83

A frontláz tünetét egész nyugodtan a tömeghipnózis jelenségei közé sorolhatjuk. Csak míg ott egy személy, vagy jelszó, itt egy érzelem ragadja önkívületbe a tömeg tagjait.

84

Ha okát vizsgáljuk, azt látjuk, hogy kiváltó okként mindig valami hosszabb időn át tartó esemény, vagy huzamosabb időn át ható érzet és érzelm szerepel. Lehet oka mély elkeseredés, általános depresszió. Igen gyakran az az oka, hogy hosszú időn át a harcolók tehetetlenségre voltak kárhoztatva, ki voltak szolgáltatva az időjárás szeszélyeinek, tehetlenségi és kisebbségi érzetüket fokozta az ellenfél nyomasztó fülénje, nagy ereje. Ha aztán az a tehetetlenségi és kiszolgáltatottsági érzés megszűnt, a hosszú idők belső feszültsége valami önkívületi állapotban vezetődik le, mely a dühnek, bossz-

szuvágynak és rombolásnak vegyülete. Ha ez aztán felszabadul, mint a vihar vágtat végig s elsöpri azt, amit utjában talál. Nagy viszonylatban ez volt az, ami a majd két évi visszavonulás után a Dontól 1943 januárjában előrelökte az orosz haderőt s hátrasöpörte az egész német vonalat. Kis viszonylatban, mind a mult, mind a jelen világháboruban sokszor volt tapasztalható. S hogy őszintén bevalljuk, rengetegnek véráldozatot követelt a visszafojtott és visszaszorított indulatoknak ez a robbanásszerű, ösztönös kitörése.

85 Ha meggondolásunkat összehasonlítjuk a vakmerőségről szóló meghatározásunkkal, azonnal látjuk az azonosságot. Nincs reális aggódás, a cselekedetek irracionálisak, amely alatt nem észszerűtlenséget értek, hanem ösztönszerűséget. S így valóban helyes a megállapításunk, hogy a frontláz nem más, mint a vakmerőségnek tömeglélektani megnyilvánulása.

Hogy példát hozunk, egyike a legklasszikusabb példának az, melyről Remarque számol be:

Veszedelemes állapotokká váltunk. Nem harcolunk. Védekezünk a megsemmisülés ellen. Nem emberek ellen hajigáljuk a gránátokat, mit tudunk mi erről ebben a pillanatban. Ott túl a halál hajszol bennünket, kezek és sisakok alakjában. Három nap óta először nézhetünk az arcába. Három nap óta először védekezhethetünk ellene. Örjögő düh fog el bennünket. Nem heverünk már tehetetlenül várakozva a vérpadon. Pusztithatunk és ölhetünk, hogy megmeneküljünk és bosszút állhassunk magunkért.

Meghuzódunk minden zugban. Minden drótsövénykaró mögött. S kötegszámra dobáljuk: a közeledők lába elé a robbanóanyagokat, mielőtt továbbsurranunk. A kézigránátok ropogása erősen belenyilallik a karunkba, a lábunkba. Lesunt fejjel szaladunk, mint a macska. Eláraszt a hullám, amely hordoz bennünket, amely kegyetlenné tesz, utonállóvá, gyilkossá, akár ördöggé is, - ez a hullám, amely félelemmel, dühvel, élnivágyással sokszorozza meg az erőnket, miközben keressük és kiharcoljuk a menekülést. Ha az apád jönne feléd azokkal odaát, habozás nélkül hajitanád felé a kézigránátot. 44

SZEMKÖZT A HALÁLLAL

A félelem és halálprobléma tárgyalásának kezdetén meg-
állapítjuk, hogy a félelem oka, mint fenyegető veszély: a halál. ⁴⁵

A halált, mint tényt, azt hiszem, nem szükséges hosszasan fejtegetni. Részekre való bomlás, melytől a természet vissza-
borzad, hisz a természetes javak legnagyobbikát, a létezését
támadja. S az anyagnak természetszerűleg rossz ez a felhomlás,
mert meghatározó és fenntartó formáját, a szellemet különíti
el tőle, mely nélkül az anyag létezni nem tud.

Viszont az már szorosan tárgyunkhoz tartozik, hogy az
ember hogyan viselkedik a halállal szemben. A front embere
lépten-nyomon találkozik a halállal, a legkülönbözőbb időben
és formában jelenik meg előtte. Mit vált ki ez az állandó ha-
lálszemlélet a frontkatona pszichéjében?

86 Általában háromféle magatartás tapasztalható. Számsze-
rint a legnagyobb csoportnál az érzelemre hat a halál^sszemlélet,
s az érzelmeken keresztül az egész emberre. A második csoport-
nál elsősorban az értelemre hat; a harmadik pedig a kiegyen-
súlyozottak csoportja.

A többség.

87 Ennél a csoportnál az érzelemre hat a halál^sszemlélet.
A halál látásakor sajnálattal vegyes borzalom tölti el őket.
A sajnálkozás annak szól, aki meghalt, a jóbarátnak, bajtárs-
nak, vagy egyszerűen csak az embernek. A borzalmat viszont
az eseménynek önmagára való vonatkoztatása szüli: lám ez is...
tegnap még együtt voltak... s most itt, így.- De ha ez meghal-
hatott, ugyanez övele is megtörténhetett volna.. még mindig
megtörténhet.. hisz lehet, hogy a következő percben ő kerül
sorra...- Ez a borzalommal vegyes megrendülés feltámasztja
az emberben a menekülési igényt. S ezen nem is lehet csodál-
kozni, hisz természettörvény kötelezi az embert természetes
javainak, elsősorban életének védelmezésére. Tehát ez a mene-
külési igény teljesen természetes és szükségszerű, s ha az ér-
telem irányítása és cenzurája alatt marad, még hasznos is,
mert megfontoltá és óvatossá teszi az embert és segíti éle-

tének megőrzésében. A baj ott kezdődik, mikor oly intenzitásúvá fokozódik, hogy az értelem nem tudja kellően irányítani. Ily esetben nagyon könnyen gyávasággá válik az eddig csak félelem, mikor mindenről megfelejtkezve: bajtársiasságról, kötelességről, parancsról, hadbiróságról, harcszerűségről és óvatosságról, egyszóval mindenről megfelejtkezve, csak azt keresi az ember, hogy a haláltól miképen menekülhetne meg. Ha aztán ez a menekülési igény hirtelen bekövetkező esemény hatása alatt egyszerre több személynél következik be, nagyon intenzív erővel/ ami önmagában véve gyakran előfordulhat s elő is fordult,/ akkor beszélhetünk pánikról. Ennél az embercsoportnál

88 az ut tehát ez: sajnálkozással vegyes borzadás, menekülési igény és pánik.

A második csoport.

89 Itt a halál szemlélet elsősorban az értelemre hat. Az első lépés / sajnálkozással vegyes borzadás/ után, mivel természettől fogva hajlamosak a pesszimizmusra, nagy lehangoltság jelentkezik. Látják a tényt, a halált, s érzik, hogy vele szemben tehetetlenek. Általában gondolkodó emberek lévén, a menekülési igényt, ha jelentkezne is, értelmi okok alapján azonnal elutasítják. De a depresszió megmarad, mert a természet lázadozik a halál ellen, s mint Aquinói is megjegyzi: még a bátor is igen-igen szomorú, ha saját halálára gondol. A következő lépés ebben a csoportban többféle is lehet.

90 Az egyik rész mindig egy dolgon rágódik, ezen gondolkodik, állandóan ~~(egy)~~ ez az egy téma körül kering, minden mást iránt elveszti az érzékét, nem érdekli semmi más, csak ezen az egy dolgon gyötrődik.⁴⁶

A másik rész elfásul és keserűszájúvá válik.⁴⁷

A harmadik rész tudatosan a könnyelműség felé halad s bevezeti a megőrlés elleni pedagógiaként: a felelőtlenséget.⁴⁸

A kiegyensúlyozottak.

91 A harmadik csoport a kiegyensúlyozottak csoportja. Azonnal meg kell állapítanunk, hogy ide a harmonikus lelki és mélyen vallásos beállítottságúak tartoznak. Ezekben is felhámad

a sajnálkozás és borzadás, ezekben is feltör a menekülési igény, köztük is lehet olyan, aki hajlamos a rágódásra, és problema-
tizálásra, de ezek nem engedik tulburjanozni az érzelmeket, kor-
látok közé szorítják fantáziájukat, s a belső feszültségeket
iparkodnak kiegyenlíteni. Látják ők is a halált, de a természet-
fölötti életszemlélet számára a halál nem a végső megsemmisülés
s épen ezért a természet lázadozását a supernaturális erők segít-
ségével kiegyensúlyozzák. Józan gondolkodó és ítélőképességük
képesé teszi őket arra, hogy a természetes pszichologia esz-
közeivel segítsék önmagukat a nyugalmi helyzet felé. S hogy
a harmonikus lelkiület megszerzésére mily hatalmas segítőeszköz
a nyugodt, tiszta lelkiismeret, azt csak az tudja, aki hosszú i-
dőn keresztül volt állandó halálveszélyben. Általában megállapít-
hatjuk, hogy a bátrak és kötelességteljesítők legtöbbször a vallá-
sosak közül került ki, amin nem is csodálkozhatunk, hisz a bá-
torság alapja a hit, a kötelességteljesítő helytállás pedig az
önmegtagadó áldozatkészségből forrászik. Ide kívánczik illusztrá-
cióképen az alábbi kis élmény, mely minden szubjektivitásán túl is
támlán elég szemléletesen tükrözi ezt a lelki beállítottságot.

Magam sem tudom, hogy történt, egy irtózatoss nagy robba-
nást hallottam, s már omlott is rám a föld. A gránát valószí-
nűleg pont mellettem vághatott be. A légnyomás hanyattvetett
s valami ösztönszerű mozdulattal karom az arcom fölé tartom.
A föld teljesen betemetett. Mozdulni sem tudtam, úgy látszik,
a lövészteknő fela teljesen rámomlott. Magam sem tudom, hogy, de
amikor megállapítottam, hogy be vagyok teljesen temetve, s
magamon segíteni nem tudok, valami érthetetlen nyugalom szállt
meg. Sokszor játszottunk már a halállal, sokszor már majdnem
kezet fogtunk vele, de akkor mindig valami belső remegés és
aggodalom uralkodott bennem, s most teljesen érthetetlen ez
a nagy nyugalom. Igaz, már számtalanszor leszámoltam az éle-
temmel, de ez nem lehet az oka. Valami másnak kell lennie.
Valami, ami teljesen független tőlem. Hacsak az nem, hogy teg-
nap gyóntam és áldoztam. Valóban, ez az oka. Ezért tudok o-
lyan nyugodtan felelődni, ezért nem lázadok bennem semmi az
elmúlás gondolata ellen. Hisz annyit kinlódunk, vergődünk,
olyan jó így megpihenni. Örökre.

Órák voltak-e, vagy percek, esetleg néhány pillanat az
egész, magam sem tudom. Egyszer csak azt éreztem, mintha mo-
zognának fölöttem a rögök, ugatást hallottam, a kutyám. A pü-
séses állat megérezte, hogy ott vagyok. Hangjára fölfigyel-
tek embereim is, s gyorsan kiástak a lövészteknőből, melyet
már siromnak gondoltam.../1944. ősz. Máriapócs/

Röviden , de elég részletesen átvettük a félelem és a halál problémát.⁷⁹ Láttuk, hogy a front természetéből folyik az állandóan fenyegető halálveszély miatt a félelem, s vizsgáltuk ennek hatásait. Azt hiszem, nem volt érdektelen ilyen részletesen a kérdés mélyére hatolni, hiszen ha ezt megértettük, közelebb jutottunk egy lépéssel a frontpsziché megértéséhez is, amit feladatunkul tűztünk ki.

A HŐSTETT PSZICHOLÓGIÁJA

Mindkét világháboruban rengeteg szó esett a hősiességről. A propaganda beszédek állandóan ezzel voltak tele, ujság, rádió vagontételen szálította a követendő példáról szóló beszámolókat. Főleg az ifjuság elé állították a „hősi példaképeket” s meg is jelölték, vagy legalább körülírni próbálták a hősiesség mibenlétét, rugóit: rettenhetetlen bátorság, vakmerőség, és önzetlen, áldozatvállaló hazaszeretet.

92 Ezzel szemben kénytelenek vagyunk leszögezni állásfoglalásunkat, s kijelentjük, hogy a hőstett rugója legritkább esetben hősiesség, legtöbbször kényszerhelyzet, nagyravágyás, elkeseredettség a forrása. Természetesen azért nagyon sokszor közbejátszik a kötelességtudat is.

Nem akarjuk ezzel azt mondani, hogy a fronton nincs önzetlen, áldozatvállalás, nincs hazaszeretet. Elégé kidomborítottuk már eddig is, s még inkább kifejezésre juttatjuk erre vonatkozó véleményünket a front vallásossága és erkölcsisége című fejezetben. Itt csupán csak azt állapítjuk meg, hogy ez rendszerint nem az u.n. hősi tettekben virágzik ki.⁵⁰ Sokkal inkább egyszerű szürke tisztek és legények bajtársiasságában, a családok megmentésére irányuló figyelmességben, vagy a parancsnok kötelességtudó, de embereit kimélő magatartásában.

93 Mit értünk hősiesség alatt? Véleményem szerint tulajdonképp a bátorságnak és állhatatosságnak találkozása: jelenti a nehézségben való bátor, állhatatos és szilárd kitartást a közös érdekében

A közvélemény azonban beleszorítja még a hősiesség fogalmába a vakmerőség és rendkívüli veszélyvállalás fennforgását is. Ez a fogalomelcsavarás azonban nem helytálló, s ez ellen a leghatározottabban tiltakozom. Állásfoglalásom helyessége kitetszik a bátorság és vakmerőség meghatározásának összehasonlításából.⁵¹ Világosan megmondja a vakmerőség meghatározása, hogy mivel a létért való józan aggodást elveti, s szükségnélkül szembe száll a természet ovatosságot sürgető ösztönösségével, nem lehet erény, márpedig a hősiesség erény, mely követendő, a vakmerőség viszont

hiba, melyet kerülni erkölcsi kötelességünk.

A féleleléről szóló alapvető fejtegetésünkben bebizonyítottuk, hogy a vátor is fél, és a hős is félhet. A hősiesség nem valami érzelmi állapot, hanem kötelességteljesítő állhatatos helytállás, mely csupán a fizikai tény és az értelmi és akaratilag dispoziációt foglalja magában, semmi esetre sem az érzelmi aláfestést és kedélyhangulatot.

Lássuk tehát milyen gyökerekből ered az a „hősiesség”, melyet a közvélemény tévesen annak tart, s mit az egyoldalú propaganda annyira felmagasztal..

94

Megállapításunk szerint nagyon kevés hőstett rugója az igazi hősiesség /állhatatos áldozatvállalás a közjóért/, pláne nem az a fellengzős, nemes rugógarnitúra: rettenhetetlen bátorság, vakmerőség, áldozatvállaló hazaszeretet – így egy csokorban. Igensokszor a kényszerhelyzet, máskor pedig a nagyravágás, az elkeseredettség, nemegyszer a fegyelmezetlenség és meggondolatlanság a hőstettet kiváltó ok. Igyekszem ezeket a szempontokat megvilágítani és néhány példával illusztrálni.

Kényszer

95

Az egyik gyalogos egység parancsnokát kitüntették, mert embereivel az erős ellenséges nyomás ellenére, saját csapatainktól teljesen elvágva hősiiesen kitartott, s állásait nem adta fel. Az illető a valóságnak megfelelően így számolt be :

Zászlóaljunk támadásban, embereimmel az egyik szárnyon én. Erős ellenállásra találunk, sőt az ellenség ellentámadásba ment át, heves tüzérségi és aknatüztől támogatva. Egy erdőcsücsökbe szorultunk, ahol beástuk magunkat. Zászlóaljunk visszavonult, a másik oldalon támadó ezred szintén. Mi nem tudtunk, mert olyan erős zárótüzet húztak mögénk, hogy a lehetetlennel határos volt átmenni rajta. Az ellenség támadott, visszavonulni nem tudtunk, megadni nem mertük magunkat /propaganda!/, mit csinálhattunk?! ... Védekeztünk egész nap és egész éjszaka.

Másnap hajnalban páncélosok támogatásával újra indult a támadásunk, egységeink felzárkóztak, tartalékba vittek bennünket, s az ezredparancsnok gratulált hősiességünkhöz.

Tiszta cirkusz: próbáltunk volna nem hősök lenni.
/Targovica. 1944. április./

Valóban, a modern hadviselés, a fejlett haditechnika s igen gyakran a magasabb hadvezetés hiányos volta olyan helyzetbe sodorja a harcolót, ha életben akar maradni, nem lehet csak hősnek lenni. - Ha akar, ha nem.

Ilyenkor szó sincs bátorságról, állhatatosságról és kötelességteljesítésről, hazaszeretetről és tisztí becsületről, ezek a fogalmak el sem jutnak a tudatba, nemhogy az akaratot motiválnák a hőstett végrehajtására. Egyedül az életösztön, az élni akarása működik az emberben s képesíti oly tettek végrehajtására, amelyek még felül is haladják a hőstett színvonalát.

"Látunk embereket élni, akiknek a koponyacsontja hiányzik, látunk katonákat szakadni, akiknek mind a két lábfeje le van tépve, a töredező csonkokon botorkálnak a legközelebbi mélyedésig, egy örvezető két kilométernyire mászik a kezén, maga után húzva szétroncsolt térdét. Egy másik a kötőzőhelyre megy s kezével tartja vissza kibuggyanó beleit. Láttunk szájjatlan, állatlan, arcatlan embereket, találunk valakit, aki fogával két óra hosszat szoritja össze karján az ütőeret, hogy el ne vérezzék." /Remarque/ ⁵²

Ez is az életösztönnek ugyanilyen feltörése, ezt miért nem hívják hősiességnak, ez miért nem hőstett?

A magyarországi visszavonulás alkalmával több ilyen kényszerszülte hőstettnek lehattunk tanui. A "tordai hősöket" az tette hőssé, hogy még messze voltak otthonuktól /Borsod, Gömör, Abaujmegyeiek/ s sőt gyűrűből vágta ki magukat Erdélyben, Tiszántulon, hogy hazakerüljenek. Huszonegy géppuskás zászlósával a csucsai gyűrűből kiszabadulva / a kitörést biztosították s közben újra körülzárták őket/ három napon át meneteltek, felrobbantott hidakon keresztül, étlen-szomjan, sarkukban az ellenséggel, míg ezredükhöz újra fel nem zárkóztak. Hősök voltak, mert az életösztön hajtotta őket.

A hőstett egyik forrása tehát ez: a kényszerhelyzet és az életösztön, mely annyira betölti a tudatot, annyira mozgásbáhozza az akaratot s oly állandó feszültségben tartja, hogy hihetetlen teljesítésekre képes.

A külső kényszer mellett belső lelki okok is kiválthatják a "hősiességet". Egyik nagyon gyakori indítóok: az elkeseredés.

Elkeseredés

96

Mikor a frontról általános képet alkotunk, főjellemzőként a kényszerítettséget, esedékességet és gyökértelenséget jelöltük meg. Megállapítottuk azt is, hogy ezek legáltalánosabb következménye a depresszió, elfásulás és elkeseredés. Ehhez járulhatnak másodlagos okként egyéni tragédiák: váratlan haláleset, súlyos csalódás, családi szerencsétlenség stb., melyek mind fokozzák az elkeseredést. Az elkeseredett ember pedig hajlamos a meggondolatlanságra. Erős érzelmi levertsége befolyásolja értelmi működését, sőt az értelmi működésen túl józan megfontolását és reális ítélőképességét, sőt az érzelmek átvehetik az akarat irányítását s a tetteket irracionálissá tehetik. Ennek következménye aztán, hogy kényszerhelyzetben bámulatos teljesítményeket produkálnak, sőt önként vállalkoznak egész esztelen dolgokra.

D. örvezető szabadságáról visszaért földiétől megtudta, hogy felesége megcsalja. Azonnal jelentkezett önként felderítő szolgálatra, két ellenséges géppuskafészkét megsemmisített, három foglyot hozott. Második önkéntes vállalkozásánál eltűnt.

K. zászlós ellen gyávaság címén hadbírósi eljárás indult, mivel egy éjtszakai ellenséges rajtaütésnél a zűrzavarban embereivel ő is hátramenekült s géppuskásszakasza vesztett egy géppuskát. Kihallgatása után visszaért a vonalba azzal az elhatározással, hogy halálával előzi meg a hadbírósi ítéletét. Három önkéntes vállalkozást vezetett. Első alkalommal visszahozta az elvesztett géppuskát két másikkal ~~két~~ ~~másikkal~~ együtt, másodszor egy, a két vonal között elrekedt harckocsit, harmadik vállalkozásánál elesett.

Ez az indítóokként szereplő elkeseredés nemcsak külső körülmények következménye, forrásozhat tisztán belső, intencionális tényekből is. Lehetséges, hogy a levertség érzelme értelmi működés következményeként támadt föl, mint a belső kilátástalanság és céltalanság érzelmi projekciója. Legtöbbször azonban a külső és belső körülmények összejátszásaként áll elő.

Lelkileg teljesen fölborultam. Ez a sorsunk: két malomkő között felőrlődni? - S mi lesz a céllal, az új, a szereteten felépülő, krisztusi magyarsággal? Ugy látszik mindennek vége. Pusztulásra ítélt fa ága vagyok, nekem is pusztulnom kell. Hát akkor pusztulok!

S vadul vetettem magam a harcba. Vállalkoztam mindenre, nem ismertem lehetetlent. Igaz az is vezetett, hogy ha nem volt önkéntes vállalkozó, jelöltek ki. S miért küldjék nek olyant, aki után feleség és gyermek sir?

Hullott a csillag s a medália is. Háromszor sebesültem és duplán vitéz vagyok. De egyszer sem voltam kórházban s a kitüntetéseimet sem hordtam soha. - Nekem nem vaskereszt kellett, elég lett ^{volt} a fa is.... 53

Amit a miskolci harcokban meg is kapott.

A megingott lelki egyensúly és meghalni akaró elkeseredés számtalan hőstettnek volt indítóoka. Azonban, mivel az érzelmek túlfűtöttsége gátolólag hat az értelemre, a szellemi élet többé-kevésbé irracionális volta miatt gyakran tragikusan végződtek az ilyen vállalkozások, s nem egyszer nemcsak az illető egyén, hanem mások életébe is került.

Egyéni nagyravágás

9r Az aktív katonatiszt karakterének egyik elsődleges vonása a felsőbbbségi tudat s ezzel kapcsolatban a nagyravágás. Számukra a hódítás mellett a dicsvágy volt a leghatalmasabb, mozgató erő. Ez a vágy, mint érzelem, ha tulzott és rendezetlen befolyásolja az ember egész belső világát és gátolólag is hathat. Az ilyen egyénben kevés a megfontolás, a belátás, számára csak az a fontos, egész tudatát az az egyetlen gondolat tölti be, s mindent ebből a szemszögből néz. Még szerencse, ha ez a nagyravágás kis hatlamu és hatáskörű emberben jelentkezik. S hogy erre esetleg emberéletek mennek rá? Az nem számít. Minél ~~veszélyesebb~~ magasabb beosztású az ilyen egyén, annál veszélyesebb a közösségre nézve.

A "hősi halált halt" vitéz K. szakaszvezető csak szakaszát vitte vágóhídra, hogy magát kitüntesse. /Igaz a vitézségi

érmet csak, stanislaui sirjára tehették le. / Viszont M. főhadnagy a 7. póthadosztály rohamista zászlóaljának parancsnoka a torockói szorostól Tordáig kétharmad részben elvesztette zászlóalját, de a tiszti érdemkeresztet megkapta.

Jellemző erre nézve, amit Forester ír a mult világháború egyik kimagasló angol tábornokáról The General c. könyvében:

S megkezdődött a vérontásnak az az orgiája, amelyet a sonnei csata második szakaszának neveznek, három iszonyatos hónap, amely alatt az arcvonal mögött "felhizlalt" hadosztályok harcba vetve egyetlen nap alatt eltékoztatták mindazt az erőtartalmat, amelyet a megelőző hónapok alatt gyűjtöttek. Tízezer gyalogos indult harcba. Néhány yardnyi gránátszaggatta területet nyertek, a letarolt erdő néhány fáját vagy néhány rombadőlt ház pincéjét és négyezren tértek vissza, hogy megint feltöltsék őket ujonccokkal és ismét felkészüljenek az új megpróbáltatásra. Kitchener hadserege a Somme-nál lelte sirját éppen úgy, mint ahogy a régi hadsereg Ypres-nél.

Curzon komor elszántsággal dolgozott ezalatt a három hónap alatt. Örökösen nyomást kellett gyakorolni valahol valakire - utánpótló oszlopok tisztjeire, akik kijelentették, hogy ez vagy az a dolog lehetetlen, tábornokokra, akik viszáriadtak attól, hogy hadosztályaikat újból vágóhídra vigyék, tüzér-ezredekre, akik embereik kimerültségére hivatkoztak. Curzon megtette kötelességét, minden idegszállal és minden erejével, mint ahogy mindig megtette s a legfelsőbb hadvezetőség fokozódó elismerésével tekintett rá. Szívük szerint való ember volt, akit semmiféle szempont nem akadályozott a kapott parancsok végrehajtásában. 54.

Ugyancsak ide tartozik az az eset is, melyet az előző fejezetünkben a félelem és halál problémáról tárgyalva hoztunk fel, mikor az öntelt és nagyravágyó embereknel a félelemmel kapcsolatban föllép a szégyenérzet is, mivel az erősebb intenzitású, mint a halálfélelem s így reakcióként a vakmerőséget váltja ki. 55

Meggondolatlanság.

98

A front általános jellemzőiről tárgyalva megemlítettük, hogy a kényszeresség, esedékesség és gyökértelenség következményeként nem egyszer fellép a felszabdultság és felelőtlenség. 56 Ezek a felelőtlen emberek reális és racionális gondolkozásra képtelenek, szinte teljesen ösztönszerűek és ötleteik után in -

dulnak. Nincs meg az értelemnek az a kellő belső cenzurája, az akarat nem tud eléggé uralkodni az érzelmek és ösztönök felett, s ez külsőleg is megnyilatkozik irracionális tettekben.

Az egyik ember például fogadásból elhozta az ellenséges állások elől a spanyol lovasokat, a másik viszont kézigránátokkal felszerelve pálinkát ment felvételezni az ellenséghez. Ez utóbbi már egyenesen bünszámba megy, mert saját éltét komolytalan okból veszélynek tette ki.

Hogy kollektív, a közösség szempontjából mit jelentenek az ilyen oktalan, irracionális "hősködések", az talán első pillanatra nem is látszik. Pedig következményeit tekintve igen súlyos megtorlást vonhat maga után. S ez nemcsak az ilyen esztelen egyéni vállalkozásokra vonatkozik, hanem a nagyraavagyó parancsnokok ilyen irányu hősiességére is.

Egy zászlóaljparancsnok, hogy magát kitüntesse, egymásután indította a fogolyszerző és zsákmányoló "önkéntes" vállalkozásokat. A negyedik után az ellenség az egész zászlóaljat kiver-
te az állásokból. Elkeseredett két napos harc után az állásokat visszafoglalták, de tetemes veszteségek árán mind halottakban, mind sebesültekben. S mindezt meg lehetett volna kerülni.

90 Kollektív szempontból igen nagy a felelőség, s a hősiességnek csak úgy van létjogosultsága, ha a közjó érdekében történik. Ezért tartottam lényegesnek fejtegetéseink elején, hogy a definícióba bejusson a közjó fogalma is, mert a hősiesség: bátor és állhatatos áldozatvállalás a közjó szolgálatában. 57

A H A R C M Ó D

és a különböző harctéri körülmények

L É L E K T A N I K I H A T Á S A

Az esedékesség, létbizonytalanság megállapításánál már megállapítottuk, hogy a létbizonytalanság szempontjából jelentősége van a harcmódnak, és a harctér különböző körülményeknek.⁵⁸ Itt ezen túlmenően, már nem az életveszély fokozódása szempontjából vizsgáljuk a körülményeket, hanem azokat a hatásokat nézzük, melyeket az egyén lelkiéletében, főleg az egyéniség alakulása szempontjából vált ki.

A harcmód szempontjából vizsgálni fogjuk az álló és mozgó harcot, a körülmények közül pedig elsősorban a hadművelet terület kulturáját és civilizációját vesszük szemügyre.

Álló és mozgóharc

A modern háború, összehasonlítva a régi háborúval módszer szempontjából igen nagy fejlődést mutat. A lényeges különbséget a fegyverek fejlettsége, a tank és repülőgép általános alkalmazása mellett az, hogy a második háború az elsővel ellentétben mozgóháború volt. Ha időnként le is állt a front többkevesebb időre, a harcoló feleknek állandó törekvése az volt, hogy mozgásba hozzák a megmerevedett arcvonalat, mert az álló harctól nem remélnek döntést.⁵⁹

(100) A múlt világháború lélektani megfigyelői mind beszámolnak arról a borzalmas lelkihatásról melyet a hosszú lövészárók és fedezék élet az időnként megismétlődő támadások és ellentámadások a harcolók lelkében kifejtettek. A kényszerű tehetetlenség és testpedt tunyaság, a bizonytalanságból, céltalanságból eredő sötét gyötrődés mindinkább megülik és mind tartósabban hatalmukban tartják a harcoló kedélyvilágát. Ebből lassu elfáultság fejlődik ki, vagy lassu kétségbeesési folyamat indul meg. - A sok borzalom, melyet napról napra bezártan szemlélnek /a soraikból eltávozó sok halott, pergőtűz idején a napokig tartó „együttélés” a sok halottal/ kérlelhetetlenül vonszol a teljes felőrlődés felé: az idegzet és erkölcsi ellenálló ké-

101 pesség teljes szétmorzsolódása felé. Ezt a kétésbe esési és felörlődési folyamat néha forradalmi hangulatba csap át, de a tömeg mozgató erők lecsillapodása után könnyörtelenül tart az egyén az „élő halott eleven eltemetése”: a téboly felé. 60

Három kiragadott részlettel illusztrálom az állóharc lélektani hatásának irányáról tett megállapításomat.

Az első szemlélteti a hosszabb lövészárók élet utáni „katonátlan magatartást”, s a jó hátul elhelyezett parancsnokság erre vonatkozó felfogását.

A lövészárókban, amint Curson tábornok már első szemle-utján észrevette, mindkét részről bizonyos hallgatólagos megalkuvás alakult ki az „élni és élnihagyni” vezérelve alapján. Mindkétreszről lehetőleg tartózkodtak attól, hogy veszteségeket okozzanak egymásnak, az élelmezővonalakat kölcsönösen kimélték, s bizonyos veszedelmes pontokat kölcsönösen tiszteletben tartottak. Curson tudni sem akart minderről, rendkívül veszedelmes, katonátlan állapotnak ítélte. Ha a katona akinek az a kötelessége, hogy megölje az ellenséget tartózkodik attól, nyilvánvalóan nem teljesíti kötelességét ... Curson vezetésével a 44. hadtest ~~al~~ lassanként bizonyos hírnévre tett szert ... a hadosztály tábornokokat felbátorították, vagy kényszerítették arra, hogy erőteljes helyi jellegű támadásokat tervezzenek és hajtsanak végre. Vállalkozásokat, amelyekre mindig igen heves megtorlás volt német részről a válasz ... /Forester/ 61

A második érzékelteti a felörlődési folyamatot:

Pergőtűz, zárótűz, függőnytűz, aknák, gáz, tankok, géppuskák, kézigránátok: szavak, szavak, de bennük van a világ minden borzalma. Arcunk kicserződött, gondolkodásunk eltompult. Halálosan fáradtak vagyunk. Ha támadás következik, némelyikünket ököllel kell ütni, hogy magához térjen s menjen a többivel. a szemünk gyulladt, a kezünk szétmarcangolt a térdünk vérzik, a könyökünk összeverve.

Hetek, hónapok, évek teltek el? Csak napok.

A haldoklók szintelen arcán látjuk, hogy telik az idő, magunkba lefetyeljük a táplálékot, szaladunk, hajátunk, lövünk, gyilkolunk, heverünk, elgyengülünk, eltompolunk, s csak az tartja bennünk a lelket, hogy még gyöngébbek, még eltompultak, még gyámoltalanobbak vannak körülöttünk, akik tágra meredt szemmel néznek ránk, mint holmi istenekre, akik némelykor meg tudnak menekülni a haláltól... /Remarque / 62

A harmadik szinte klasszikus tömörséggel, odavágott ecsetnyommal illusztrálja a végso elkeseredést.

" Gránátok, gázfelhők, tankflotillák -- széttiprás, szétrágás, halál.

Vérhas, influenza, tifusz -- fulladozás, elézés halál.

Lövészárok, kórház, tömegsír --- több lehetőség nincs! "

/Remarque/ ⁶³

¹⁰² Így valóban nem lehet harcolni, de nem lehet élni sem. Aki ebből kikerül még ha meg is nyerte, elvesztette a háborút, mert hosszú évek nem tudják kipotolni azokat a hiányokat, melyeket nem a véres halál, hanem ez az élve elsorvás, vágott az alkotókedvű munkások sorában. ⁶⁴

¹⁰³ Ezzel szemben a mozgóharc ⁶⁵ /mint a függelékként csatolt élménysorozatból ⁶⁵ erről fogalmat alkothatunk magunknak/, bár nagyobb az életveszély, s több fizikai fáradtsággal jár, lélektani szempontból azonban - ⁶ pont a figyelem egyoldalú lekötöttsége miatt - megóv az állandó töprengéstől, s ennek révén a lelki felörlődéstől.

A modern háború is ismeri az álléharcot, s a legelkeseredettebb mozgóharc is vissz őrlötbe, vagy kerget teljes kétségbeesésbe embereket, s százszámra hagy maga után szellemi nyomorékokat, azonban egészi szempontból, a nagy többség szemszögéből tekintve kétségtelen az előbb tett megállapításunk igazsága.

A hadművelleti terület kulturája és civilizációja ⁶⁶

¹⁰⁴ Elsősorban az egyéniség kialakulása szempontjából jelentős. Magasabb kulturájú vidék emeli a kulturálatlanabb harcolókat, viszont ⁶⁷ a kulturális szempontból alacsonyabb nivón álló vidéken elvadulnak a magasabb kulturájú harcolók is.

Nagyon jól láthatjuk ezt a gyarmati háborúk történetében: az első gyarmatosok maguk is műveletlenebbek lettek, s a katonák is átveszik a primitívebb népek tunyább, hanyagabb magatartását, babonás világnézetük is önkéntelen hatást gyakorol a „művelt, felfilágosodott” európai harcosokra.

Azonban az ellenkezőjét is bizonyítja elég példával a

történelem. A germán barbárok meghódították Rómát, s a római kultura megszelidítette, lenyűgözte a barbárokat. A hadművelési terület magasabb kulturája okvetlenül emeli a harcolók kulturszomját. Különösen ha a katona ismeri a nép nyelvét, s közelebbről megismeri így értékeit.

105

Hasonlóképen hat a civilizáció is, mely nem más mint a szellemi kultura által kitermelt eszközök segítségével kiteljesített anyagi kultura: vagyis röviden a kultura technicizálása.

A VALLÁSSÁG ÉS ERKÖLCSSÉG

lélektani alapjai az arcvonalszolgálatban.

1.6 A front tömeglélektani jellemzésénél, mikor az esedé-
kességet és gyökértelenséget rajzoltuk rámutattunk arra,
hogy a harcolók tudatvilágában többé-kevésbé jelentős helyet
foglal el az amit általában VÉLETLENNEK nevezünk, s ebben
elég sokan felismerik az Isten ujját: a Gondviselést.⁶⁷ Ez az
egyik összetevője a frontkatona Istenhez való kapcsolatának.

A másik összetevő az ember metafizikai vizsgálatából
származik, s annak a tudatosulását foglalja magában, hogy nem
vagyok szuverén ur, s önmagamnak oka és célja, hanem létemben
és célomban függöm a Világmindenség Teremtőjétől, s Mindeneknek
Végső Céljától.⁶⁸ - Az a nagy kaotikus, és az egyén, meg az egye-
sek szempontjából teljesen érthetetlen és /legtöbbször/érdekte-
len küzdelem csak ilyen „emberentuli” perspektívában nyer vala-
mi halvány értelmet. Annak a katonának, aki a tulvilágot tel-
jesen kizárja életéből, talán megkétszerezi erejét az a tudat,
hogy küzdök a teljes megsemmisülés ellen, s ha nem maradok meg
mindennek teljesen vége; talán nagyobb a teljesítő képessége
ideig-óráig, azonban kérlelhetetlenül közeledik felé a belső
összeroppanás: olyan kicsi a valószínűsége annak, hogy megmara-
dok, s ha esetleg roncs maradok?! miért volt akkor ez a titáni
erőfeszítés, és miért kellett annyit szenvednem? Nem lett volna
jobb, ha minden szenvedés és nyomorúság előtt magam vetek véget
életemnek?

A mi világnézeti alapunkon álló katona azonban tudja, hogy
nem egyetlen élet a földi élet, s nem öncélú az ember. Tudja,
ha talán nem is ilyen teoretikusan kifejtve, hogy ennél sokkal
jobban kiteljesedett élet vár reá, ha sikerül a teljes életküz-
delmet /melynek ez a démoni küzdelem intermezzója, vagy legjobb
esetben is csak fináléja csupán/ sikeresen megvívnia és felül
maradnia.

Vallásosság és erkölcsiség az arcvonalban

Liberális nevelésünk következménye volt az, hogy a modern emberben ez az elsődleges és legfőbb reláció: az Istenhez való kapcsolatunk elhalványodott, s mélyen a tudatosság alá süllyedt. A modern ember számára a vallás nem az értelmes és szabadakaratú személyiség tudatos meghódolása volt, hanem merő külsőség, vagy lenézett érzelgősség, esetleg hangulat. A háborút megelőző években pedig valamennyire üres divattá vált, vallásos szólamok közhelyes tartalom nélküli hangoztatásává.

102 A fronton a vallásosság lényeges változáson megy át. Itt az ember és Isten viszonya világossá és tudatossá válik. Minden esemény és megmozdulás mögött meghúzódik valami ami azt bizonyítja, hogy az embernél hatalmasabb erő működik és hat ki az emberre, véd sulyt de ellene tenni semmit sem tudunk. Neve: sors, véletlen, végzet, vagy ISTEN; ez talán nem is olyan fontos, az azonban hogy létezik a front emberére előtt kétségen kívül áll. S ezzel a ráeszméléssel együtt jár az abszolutfüggés és feltétlen engedelmesség, alárendeltség tudatosulása, s a meghódolás, vagy szembeszálás akarati elhatározása.

108 Abban az emberben, aki nem ilyen beállítottsággal került ki az arcvonalban, ez a rádöbbenés rendszerint valami babonás félelmet vált ki. Kettős gyökere van ennek a félelmes horzongó hangulatnak: az Istenhez /vagy Végzethez/ való kapcsolatunk véresen gigantikus valósága, másrészt pedig a nyugtalanság, hogy ezt a nagy kapcsolatot eddig nem ismerte és nem ismerte el. A tehetetlenség, és az önvád oly erős félelmi érzetet válthat ki, hogy mellette a halálvesztély néha eltörpül, feledésbe megy, vagy a lelki egyensúlyt is megbillentheti.

További, és az egyéniség fejlődésére gyakorolt hatása egyénenként más és más lehet. Ebből a szempontból három nagy osztályba sorozhatjuk a harcolókat, bár a második csoport két további osztályát teljesen is szétválaszthatnánk, s akkor négyes lenne a felosztás. .

109 I. A harcolók kis részénél a vallási megszállottság a megnyilvánulási mód. Mindig imádkoznak, minden lehetséges vallásos tárgyat maguknál hordanak, összegyűjtenek. Ebben az egy gondo-

Vallásosság és erkölcsiség az arcvonalban

latkörben mozognak, másról beszélni sem tudnak. A vallásosság szinte hóbot jelleget ölt náluk. Erősen érzelmi beállítottságuaknál fordul. - Megjegyzem ez nem igazi vallásosság, mert az nem tesz érzéketlenné más összefüggések iránt, nem tesz buskomorrá, s főleg nem megy a kötelességteljesítés rovására. Ezek pedig rendszerint depressziósak és hagyagok kötelességeik teljesítésben. S inkább „üzletet akarnak kötni az Istennel!”

II. A második csoport első fele pont az ellenkező végletbe csap át. Bennük is tudatosul az Istenhez való kapcsolat, de a függés a tehetetlenség - az alárendeltség pedig a kiszolgáltatottság érzetét váltja ki bennük. Szemükben a mindenre gondot viselő, irgalmas Isten emberfeletti, szörnyű, kiszámíthatatlanul szeszélyes Végzetté, fejünk felett lógó Damokles-kardjává torzul. Nem csoda tehát, ha eddigi felszínes közönséges vallásosságuk lemálik az energikusan fellépő félelem, tehetetlenség és kiszolgáltatottság érzete következtében, s vagy elkeseredett depresszióvá, vagy mániákus dühhé alakul át, az egyén pedig elfordul az Istentől, sőt nyíltan szembe is fordul esetleg vele.

III. A csoportnak második fele az Istenkapcsolat felismerését követő félelmi érzést vagy tudatosan vagy anélkül elnyomja, lassan minden elhalványul bennük s újra úgy élnek mint azelőtt. Különösen azoknál vehető ez észre, akik polgári életükben is létbizonytalanságban, vagy kockázatosabb körülmények között éltek. Ezeket a kisebb veszélyek előkészítették már a nagyobb és állandó életveszély könyelműbb felfogására. E csoporthoz /II./ általában a szenzitív érzéki ~~sz~~ tipushoz, és az érzelmi tipushoz tartozók szoktak csatlakozni, bár találunk képviselőket a többi típusoknál is.

III. Elég nagy azonban azoknak is a száma, akik mivel már azelőtt is tudatosan vallásos beállítottságuak voltak, vagy pedig itt döbbennek rá erre a természetben gyökerező Isten felé rendeltségükre, s eddigi mulasztásukra most meggyőződésből fordulnak Isten felé. Ezek iparkodnak általában mindent a vallás szemüvegén át nézni, s Isten ujját keresik az eseményekben. Bennük többnyire minden ezt az Istenkapcsolatot erősíti, s a váratlan forduló a közvetlen benyomások és izgalmak lecsendesése után nem szolgálai félelmet, hanem aminél nyugodtabb Istenre hagyatkozás vágyát váltják ki belőlük. - Nem esnek kétségbe,

Vallásosság és erkölcsiség az arcvonalban

re hagyatkozás vágyát váltják ki belőlük. - Nem esnek kétségbe, nem fordulnak lázadozva az Isten felé, vallásosságuk igazi értelmes és szabadakaratu SZOLGÁLAT. Igaz, hogy iparkodnak az Isten törvényei szerint élni /még ha itt-ott botlanak is/, ki felé is többé-kevésbé megmutatják meggyőződésüket egyéniségük szerint, nem szégyenlik segítségül hívni az Istent, tudnak imádkozni, kersztethuzni a komiszkenyérre, talán érmet, rózsafüzért is hordanak nyakukban, vagy a zubbonyzsebben, azonban nem akarják kicentizni Isten „jogait és kötelességeit” s szent Antalt sem fokozzák le biztosító társasággá. Ezek azok akik lo órát tudnak böjtölni egy szentáldozásért, de ha kell le tud mondani az illető a tábori miséről s a kiböjtölt szentáldozásról, hogy kenyeret hozzon a belőtt utvonalon a csapatnak, vagy megkeresse a megszakadt összeköttetést.

Igy érthető, ha ez a vallásosság megőrzi lelki egyensúlyukat, s türelemre, állhatatosságra, parancsteljesítésre, bátorságra: egyszóval hősiességre képeisi őket. Ezek alapján bátorodtam a halálprobléma tárgyalásakor azt a kijelentést tenni, hogy a vallásosak soraiból kerülnek ki a legjobb katonák, akik kötelességteljesítésben és a közjóért való hősieś áldozatvállalásban kimagasló példát mutatnak.⁶⁹

Ezek ismeretében nyugodtan megállapíthatjuk, hogy a front eseményei a harcolók legnagyobb részét Isten felé fordítják vagy legalább is mélyebb gongolkozásra készítenek.

117 Az Istentől való függés és alárendeltség elismerésében határoztuk meg a vallásosságot. Az alárendeltség elismerésével azonban szorosan összefügg a parancsok teljesítése. Így jutunk el a front erkölcsiségének a vizsgálatához.

Ha a front erkölcsiségének irányvonalait akarjuk megjelölni hármassíkon találunk nagyobb kilengéseket: öngyilkosság és öncsonkítás, testi bűnök, végül lopás.

Az erkölcsi beállítottság szempontjából pedig azt a megállapítást szűrhetjük le, hogy sokaknak felfogása érdekes ni erkölcsi nihilizmus felé hajlást mutat; olyan még maguk felé sem bevallott meggyőződést, hogy nincs erkölcsi törvény, amit lehet szabad!

Vallásosság és erkölcsiség

Ami a bűnök előbb említett felsorolását illeti, lélektani forrásuk mindenki előtt elég világos. Legfeljebb azon csodálkozhat valaki, hogy a káromkodást nem sorolom a front bűnök közé.

114 A durva beszéd, és a káromkodás mindig a vad indulatok kifejezője szokott lenni. A front mint láttuk a tulzfűtött indulatosság bélyegét viseli magán, s különben is sokat emlegetett katonára erény a káromkodás: a „huszármiatyánk”. Így természetes lenne, ha a káromkodást is kihangsúlyoznám. - Ezzel szemben pont a legkáromkodósabb, és „elvből” trágár tiszték és altiszték húzták be legjobban a fejüket, s szállnak legalább külsőleg magukba. Az biztos, hogy az eléggé meg nem fékezett rossz szokás néha kilök egy-egy káromkodást, de tudatos káromkodás - ellentétben ~~a~~ a kaszárnyákkal és gyakorlótérrel nagyon ritka. Ennek oka, a fokozott életveszély következtében elmélyülő vallásosság, s ebből a szempontból a valóban vallásosak, „terror” gyakorolnak a lénak felett.

115 I. Az öngyilkosság oka rendszerint elkeseredés. Ide számíthatjuk azokat az eseteket is, mikor elkeseredésében lesz valaki hős, vagy teszi kockára életét.

Az öncsonkítás oka mindig a félelem.⁷⁰ Az illető a józan gondolkodást félretéve ösztöne sugallatára inkább vállalja a hosszas betegséget mint az állandó halálveszélyt. Időnként: meginduló pergőtűzben, vagy támadásban szinte járványosan jelentkezik.

Az élet szükségtelen kockáztatásának okait elég részletesen tárgyaltuk a félelemproblémánál, s a hőstett elenzésénél.⁷¹

116 II. A testiség bűnét eléggé megmagyarázza^a frontkatonák gyökértelensége, a bűnalkalom rendkívül közeli volta. Ugyancsak ennek a magyarázatát találjuk alább, mikor az erkölcsi nihilizmust néhány szóval megvilágítjuk és rámutatunk lélektani gyökereire.

117 III. A lopás, jobban mondva az eltulajdonításnak egyik oka igen sok esetben a komoly, végső szükség. Ezt nem is lehet lopásnak minősíteni, mert a természettörvény is jogot ad arra, hogy végső szükség esetén életünk fenntartásához szükséges dolgot megszerezzük, ha ezáltal mást nem döntünk végső szükségbe. A

Vallásosság és erkölcsiség

katonában ösztönössége következtében talán valamivel erősebben él ennek a természetünkbe ojtott törvénynek homályos sejtése, azonban, mivel világos ismerete nincsen és megkülönböztetni nem tud valamennyire érthető, bár teljesen semmi esetre sem menthető a lopás felburjánzása.

118 Az erkölcsi nihilista felfogás kialakulásában jelentős része van az erkölcsi gátlásnélküliségnek. Ez utóbbi kettős összetevőből származik.

119 Egyik: a front katona személytelensége. Ez annyit jelent, hogy tömegnek tagja lévén, s abba szervesen belekapcsolódva, személyi tudatát feladja, s azt hiszi ezáltal személyi felelőssége is megszűnt. Például X Y itt már nem községi jegyző, vagy tanító akire az egész falu mint példára tekint /legalább is így kellene, hogy legyen!/, aki épp ezért meggondolja mit tesz vagy mond, ha másért nem mert fél az emberek nyelvétől. Ugyanigy a többiek is lesznek "csak egy hadnagy" egy zászlós, egy katona. Mennyivel kényelmesebb így az élet, főleg a fronton, ahol senki sem ismer, s másnap ki tudja hol leszünk. A tömeghez tartozás mindig magában rejti az elszemélytelenedés veszélyét, s a felelősség-tudat elvesztését is.

120 Másik összetevő a már említett megkülönböztetési képesség hiánya, nem érti, vagy nem akarja megérteni, nem kutatja, hogy miért kötelez az egyik, s miért szűnik meg a másik természettörvény. Ha ölni szabad, miért nem szabadna mást is. Különösen a szenzitív és affektív típus hajlamos annak a felfogásnak törvényesítésére, hogy a fronton nincs szokás, nincs törvény, csak ösztön és erőszak, s amit lehet, az szabad is. zv

A FRONT POÉZISE.

121 Költészetéről a lélektan keretén belül csak annyiban beszélhetünk, és akkor is csak futólag, amennyiben a lelki objektívációknak a valódiságát és helyességét vesszük lélektani krízis tárgyául. Ezt szeretném - ha bármily röviden is - a frontköltészettel kapcsolatban megtenni.

Mind a mult, mind pedig az utóbbi világháboruban igen sok költemény, novella, riport, regény, szóval szépirodalmi munka jelent meg, mely a fronttal foglalkozott, annak iparkodott lelki rajzát visszatükrözni a poézis prizmáján át. Valamennyit két csoportba sorolhatom: célzatos és nem célzatos művek.

Sajnos a legtöbb költemény, novella, regény propaganda céljából íródott, legtöbbször nem is a fronton, hanem valahol hátul az arcvonal mögött, ahova talán már a lövegek dörgése sem hallatszott el, legfeljebb éjtszaka látszik az ég alján a front fel-fel villanó tűzijátéka. Könnyű azoknak, akik a front borzalmaitól távol, védett meleg helyen ülnek az íróasztal mellett árgúdosni a hazaszeretetről, áldozatkészségről és haláltmegvető bátorságról. Könnyű azoknak könnyűen, játékos reményteli szerelmes versikéket és dalokat írni, akik még nem voltak részesei a front borzalmainak. Könnyű azoknak uszítani a harcra és vérszájjal dicsőíteni a háborút, akiknek előnyt, megélhetést és haladást jelent mások gyilkolása. Ha rajtunk harcolókon mulott volna sohasem születtek volna meg azok a „Don menti szép magyar nóták!”⁷³

122 A haditudosítók tollából, legjobb akaratuk mellett sem jühetett elő az igazság. A cenzura büntető ökölként súlytott volna re ájuk. Remarquet és társait proskribálták az irodalomból, csak az Ernst Jüngereknek volt szavuk, s csak a háború dicséretének jutott rotációs papír. A szellemi terror reá nyomta bélyegét a front költészetére is.

Az ő szempontjukból megokolt volt ez a terror. Ha szavát hallathatta volna a front hivatott költője ez csak vád lehetett

A front poézise

volna, tele borzalommal és iszonyattal a kiszolgáltatottság, a céltalanság keserűségével, az otthon: a család, az asszony, a gyermek utáni vágy kinlódásával, - s a „De profundis”- sikolyával az Isten felé.

A front költészetét csak a legszigorubb kritika szemüvegén át vizsgálhatjuk. Ki írta, hol és mikor?! - A hol és a mikor nem olyan túl lényeges ugyan, mert a színek halványabbak lesznek ugyan, de a felszín alatt lüktető lélek ugyanaz marad: a front hánykolódó, kinlódó, vonagló lelke. - Éppen ezért a KI a legfontosabb kérdés, mert a front költészetében csak annak van helye, aki maga is végig vándorolta a „halál országutját”.

123 Ha ilyen szempontok szerint szelektáljuk a front költészetét, s az így fennmaradó remekműveket és kezdetleges próbálkozásokat vesszük szemügyre, lehetetlen meg nem találnunk azokat a vonásokat, melyeket a front általános jellemzőjeként fogadtunk el: kényszerítettség, kiszolgáltatottság, és teljes gyökértelenség.

124 Nem lehet feladatunk, ebből a szempontból bárkiről is ítéletet mondani; reá mutattunk a lélektani gyökerekre, melyekből származik a front költészete, s ezzel jó részt teljesítettük már feladatunkat. Egyetlen kérdésre kell még csupán kitérnünk, ez pedig a poézis lélektani lehetőségének a kérdése a fronton. Remarque így veti fel a problémát:

.... Amit a háborús újságokban lehet olvasni a csapatok aranyos humoráról, hogy mindjárt táncmulatságot rendeznek, mihelyt a pergőtűzből visszatértek, az mind ostoba beszéd. nem azért tesszük, mert humorunk van, hanem azért van humorunk, mert különben elvinne az ördög. A testünk úgy sem igen bírja már sokáig. A humorunk hónapról hónapra keserűbb... 94

S Remarque-nak igaza van. Az is hősiesség, ha valaki így szolgálja sorstársait, s néha napfényt csal arcukra, megcsillantja a szemük. Ami pedig a lehetőséget illeti: a lélekbe oltott génusz a legmostohább körülmények között is előtör. Sziklákon is gyökeret ver a kövirózsa, égbenyulá ormokon is találni havasigyopárt, s bársonyos fehérsége a kopár, mostoha hidegben csak jobban melegít.

A modern mozgó-háboru

Tárgyalásunk egységét nem akartuk hosszabb illusztráció közbeiktatásával megbontani, viszont szükségesnek látszott, hogy valamennyire érzékeltesük a modern háboru erős luktetését, így itt közöljük a következő élménysorozatot. ⁷⁵

Luciak, 1944. április.

Ma reggel indult meg a támadás. Tüzérség, zuhanóbombázók, aztán mi. A falu végénél heves tüzharc, mire a szomszédos század oldalról nyomult be a faluba. Az ellenség visszavonult, ~~élcsapatunk~~ már utánaindult, de még eddig nem vettek fel az érintkezést. Mi is megyünk nemsokára.

Három nap. A Biszticánál vetette meg az ellenfél a lábát. A folyó megáradt, a mi zászlóaljunknak kell kieroőszakolnia az átkelést. Éjtszaka megyünk át. Megnéztük a vizet, a gázlónál hónaljig ér. S az éjtszaka olyan hideg.

Megtörtént. Sikerült az átkelésünk. Kissé melegünk volt, de azért sikerült. Most hídőő alkottunk, az utászok verik a hidat, mi biztosítjuk oldalról az átkelést. Első zászlóaljunk nyomul az ellenség után. Váratlanul riadóznak bennünket. Utirány Ottynia. Az első zászlóaljunk nyomul az ellenség után., nem boldogul, pedig már a tüzérség is támogatja őket. Minket fognak bevetni. Hiába, ez már így van. Ha valahol baj van, megyünk mi.

Ottynia, 1944. április. -Az éjtszaka foglaltuk el a várost. Majnaltól tartott a legrettenetesebb utcai harc. Délre eljutotunk a templomig. Akkor Kolomea felől betört öt páncélos, nyomában a gyalogság. Azt hittem, végünk.

Dörög a páncélosok lövegje, kattognak a géppuskák, motorzugás, géppisztolyok kerepelése. Egyik ház sarkánál lapulok, mikor befordul az első páncélos. Hatalmas dörrenés, megszólalt a szemközt lévő ház udvarán elrejtőzött rohamlőveg. Telitalálat, a páncélos leáll, a bennlővők ugrálnak ki, de géppuskánk egyenként leszedi őket. Ugyanakkor megindul a

mi újabb támadásunk. Egy páncélöklös rohamcsoporth a harckocsikra támad. Kettő azonnal megáll, az egyiknek páncéltornya leröppül a rakétalöveg robbanásától. A másik két páncélos oldalt kitör, egyik felénk veszi útját, lövegje állandóan dörög. Por, füst, lángok csapnak föl a házakból. Ordítás, jajgatás, a sebesültek nyugtatója, haldoklók halásikolya. S a por és füstfelhőben felénkrohán a vasszörnyeteg, torka köpködi a lángot; ahogya gránátja bevág, nem marad élet. Géppuskáik kerepelnek. A földre szeretnénk bujni. Az árokba vetjük magunkat, a piszokba, a sárba. Egy döglött ló hever ott, a mögé huzódom.

S a páncélos jön, nyomában a gyalogság. Kötegszámra szórjuk hernyótalpai alá a kézigránátot, ropogásuk agyvelőnkig nyílal. A páncélos leáll, alig pár méternyire tőlünk. Eláll a lélegzetünk, pedig tudjuk, hogy nincs mit félnünk, hisz a páncélos holtterében vagyunk, ide nem lőhet. Bőmből a páncélos, szérja a gránátot. Kellemetlen helyzet, mert az álló páncélos jó célpont, saját rohamlövegeink megnyitják rá a tüzet. Első lövés rövid, második hosszú, majdnem közöttük vág, s a mögöttünk lévő házon robban. Kő, malter, cseréptörmelék hull mindenfelé. A földre bujnánk, ha lehetne. Harmadik, negyedik lövés telitalálat, a páncélos elhallgat. Kiugrálunk az árokból, tüzelőállásba visszük a géppuskát, golyószórókat, a támadó gyalogságot lefektetjük, szétugratjuk.

Kézigránáttal a kézben rohanunk előre. Nem gondolkodunk, csak futunk, mint az óra jár? ha felhuzzák. Mi is ilyen felhuzzott, gondolkodás nélküli bábok vagyunk. Elrohanunk a kilőtt páncélosok mellett, át halottainkon, lövünk, dobjuk a kézigránátot, nem látunk semmit, csak megyünk, mert mennünk kell.

Az ellenfél visszahúzódik. Megállunk. Lihegve vetjük el magunkat az árokparton. Tüzérségünk dolgozik, stukák verik végig az előttünk lévő terepet. Három saját rohamlöveggel újra előretörünk. A következő utcasarkon lefektet bennünket az ellenség irtózatoss tüze. Rohamlövegünk kiugrik, hármat lő, s elhallgat a golyószóró és géppuskafészek. Megyünk tovább. Kapualjról-kapualjra lopakodunk előre, dobjuk a kézigránátot, kilőjük a

fegyvert, új tárat teszünk a golyószóróba, új hevedért húzunk a géppuskába. Szürkül, esteledik. Lihegünk, éhesek vagyunk, de tovább, a város szélét el kell érnünk. Végre ott vagyunk. Lihegve állunk le, gyorsan beássuk magunkat, berendezkedünk a védelemre. Minden második ember fennvan, a többiek elvetik magukat, a abban a pillanatban elalszanak. Kell a pihenés, reggel ellenlökésre számíthatunk.

Aránylag csendes a város. Néhány ház még lángokból áll. Egy-egy becsapódás vagy kilövés hangja vág csak bele a csendbe. Szép az éjtszaka. Csak fáradtak vagyunk. Még arra is, hogy gondolkodjunk...

Targovicza, 1944, április. -Megint úgy történt, mint mindig. Harmadik lépcsőben indultunk, s újra az élben találtuk magunkat. Irtózatot erőt fejt ki az ellenség, szétszórta az egész első zászlóaljunkat. A támadás első óráiban láthatni, hogy nem bolydogulunk. Tüzérségünk hatalmasan dolgozik, páncélosaik is vannak. A mi tüzérségünk pedig késik. Mit gondolnak ezek? Géppuskákkal és aknákkal nem lehet támadást végrehajtani.

Megreked a támadás, egy erdőcsücsökbe szorulunk, ott elkap a nehézsúlyú és sztalin-orgona. Sebten beássuk magunkat, mozogni sem tudunk. Az összeköttetés megszakad saját csapatainkkal. De most erre sem tudunk gondolni, semmire, csak arra, hogy eltűnjünk, hogy minél jobban belelapuljunk a földbe.

Egyik emberünk megsebesül, jajgat, segítségért kiált. Hiba, nem mer senki megmozdulni. Én sem. Aztán eszembe jut: hát, ha holnap, vagy akárcsak egy óra múlva én fekszem így. Abban a pillanatban felpattanok, hozzárohanok. Alig tíz méter a távolság, két másodperc. Amint levetem magam a földre, sivítás, robbanás, ahol két másodperccel ezelőtt feküdtem, szökőkútaként fröccsen a föld a magasba. Nem érek rá arra gondolni, hogy ha maradok, már bakkancsszög sincs belőlem, gyors kézzel kötöm be a sebet, mert máris itt a támadás. A tüzérségi tűz hátrébbhúzódik, erős zárótűzet húz mögénk. Ugy látszik, azt hiszik, hogy erőegység van benn az erdőcsücsökben. Csendben várjuk a támadást. Az emberek fegyvereiket vizsgálják. Az összeköttetés felvételére kikül-

dött járőr visszatér, saját csapat sehol, mögöttünk zárótűz, visszavonulni nem lehet. Mit tegyünk? Halál, vagy fogság. A propaganda szerint teljesen mindegy, a fogság egyenlő a halállal, csak a kivégzés előtt pár napig alaposan megkinozzák az embert. Akkor már inkább a gyors halál védekezés közben.

Egész estig heverünk a fák tövében hevenyészett lyukakban, a puskák csöve áttüzesedett, a gránátvetők használhatatlanok, félő, hogy a csőben robban fel a gránát, oly forró, a géppuskák hűtővize felforr. Lőszerünk is fogytán. Kétségbeesítő helyzet, kiadják a parancsot, csak biztos célpontra tüzelni, golyószórók egyes lövéseket, kézi gránáttal vigyázni, csak majd ha a roham jön. Mi lenne, ha most páncélostámadást kapnánk? Szerencsére, ez a veszély nem fenyeget, az erdő sűrűbb annál. S velünk szemben úgy látszik, csak egy páncélos van. S mióta gránátvetőnk nem tüzel, ez is hallgat.

Este kellemetlen meglepetés ér. Oldalról elkap bennünket a német ködvető; ész nélkül lőjük a fehér rakétákat, de a ráknudított hetvenkettes sorozatot már nem lehet visszaszívni. Ettől a borzalomtól már igazán megkimélhettek volna bennünket. Szinte csodálkozunk, hogy csak két halott és nyolc sebesült a veszteségünk, bár nekünk ez is épen elég.

A fehér rakétákra, bár a ködvető elhallgat, újabb ellenséges tüzet kapunk. S a támadás is újra megindul. Azt hisszük, már végünk. Kézigránáttal verjük vissza a támadókat, de a következő órában vissza kell huzódnunk az erdőszélről. Fáradtak vagyunk és elkeseredettek, vagy nem is elkeseredés ez, hisz semmire sem gondolunk, ^{csak arra,} hogy az utolsó golyóig védjük magunkat.

Mikor már azt hisszük, mindennek vége, már szinte az erdő szélén villannak fel az ellenség fegyverei, robbanógolyóik a fejünk felett robbannak, akkor egyszerre megszólal a saját tűzéség, lezárja az erdő szélét, az ellenség támadását szétzilálja.

Megszűnt a tűz. Készültségben vagyunk, de kissé megnyugodtunk. Csak nagyon érezzük az éhséget. Járőr megy hátra, fölvenni az érintkezést. Hamarosan megjönnek, lőszert és kenyeret hoz-

nak. Lassan elmúlik a lehangeltség, csak a fáradtságot érezzük. De megnyugszunk, majd holnap. A parancs szerint páncélosokkal újra indul a támadás, s mi pihenőbe megyünk.

III. rész:

A front lélektana az ösztöndiagnosztikai kísérletek tükrében.

Lélektan és ösztöndiagnosztika

A jellegzetes frontvonások:

kényszerítettség
esedékesség
gyökértelenség

A négy karaktertípus

Szenzitív
Affektív
Értelmi
Akarat

Pélelem és bátorság

A hős ösztönképe

Az ember Istenhez való viszonya

Az egyéniség alakulása

BEFEJEZÉS.

Jegyzetek.

A LELKI ÉLET ALAKULÁSA AZ
ARCVONALSZOLGÁLATBAN

Ösztöndiagnosztikai kísérletek

A fronton az ösztöncselekvések felszaporodnak, s az ösztönösség, mind mélységében, mind pedig a lelkiéletre gyakorolt hatásában sokkal intenzívebb, mint volt a hétköznapi életben. - Az ösztönök felszabadulnak a tudati korlátozások alól, s sok szempontból maguk az ösztönök veszik át magának az értelemnek és akaratnak az irányítását is.

Ezekben foglalhatjuk össze az arcvonalszolgálat lélektan-tanítását az ösztönökkel kapcsolatban. Bár az is igaz, hogy e néhány mondaton túlmenően, központi jelentősége van az ösztönösségnek a teljes létbizonytalanság hazájában, amint ezt az eddigiekben plasztikusan kidomborítani igyekeztünk.

Igy tehát érthető, hogy szerepet kívánok juttatni állításaim, s leszűrt megállapításaim alátámasztásában az ösztöndiagnosztikának is, mely elsősorban azokat a lelki erőket vizsgálja, melyek a fronton igen erősen előtérbe nyomulnak, s az egyén élethalál küzdelmében sokszor igen nagy szolgálatot tesznek: az ösztönöket.

Ebben az ösztöndiagnosztikai részben néhány szóval ismertetem az ösztöndiagnosztika mibenlétét, majd rávilágítok a front hármass tömeglélektani jellemzőire: kényszerítettség, esedékesség, gyökértelenség megjelenési formáira, s a formahordozók lelki felépítésére. Továbbá a négy típus megjelenési formáira, szemléltetve ezeknek patologikus vonatkozásait, - Mint különleges kérdéseket vizsgálni fogjuk a félelem és bátorság problémát, az arcvonal vallásosságának kérdését, végül pedig bemutatok két érdekes ösztönalkati fejlődést, melyből leszűrhető a front egyéniségre, jellemre gyakorolt hatása.

L É L E K T A N É S Ö S Z T Ő N D I A G N O S Z T I K A

Az ember mikrokozmosz, benne találkozik az anyagvilág a szellem birodalmával, kölcsönös függés, egymásrahatás, sőt szoros egység van közöttük: az élő embernek csak egy élete van, és nem lehet benne az anyagi és szellemi életet, mint két teljesen független életfolyamatot szemlélni, hanem csupán az értelem absztraháló képessége választhatja szét őket vizsgálatainak folyamán a mélyebb megismerés kedvéért. Az ember atomhalmaz is, vegetatív biológiai élet is, de szenzitív animális élete is van, s a szellemi létsíkot is sajátjának mondhatja. Hármassíkon folyik tehát az emberi élet, azonban ez a három sík állandóan egymásba játszik, sőt szerves egységet alkot: az első hordozza és bizonyos fokig determinálja a másodikat, ez viszont a harmadikat, nem csak biológiai, hanem lélektani értelemben is.

Számunkra azonban közvetlenül csak szellemi életünk hozzáférhető, csak ez tudatos. Pedig, hogy lelkiéletünket nem csak tudatos célkitűzések irányítják, hanem tudatos, szándékolt akarásunktól független törekvések is /pl. olyan ellenszenvek, melyeknek kielégítő okát a szellemi értékelés szerint hiába keressük/, mindannyiunk tapasztalata.

Irracionális, nem tudatos erők is működnek bennünk. Ezt a homálybaburkolt lelki réteget kezdték el kutatni a mélység - pszichológia művelői, a pszichoanalitikusok. Szerintük cselekvéseinket és tudatunkat nem-tudatos erők: ösztönök irányítják. Milyen ösztönök - volt a következő kérdés. Freud szerint a „Libido”, Adler szerint az érvényesülés ösztöne, stb.

Szondi az örökléstan bekapcsolásával próbálja megállapítani az alapösztönök számát és kielégülési irányát. Ha az öröklődéses elmebetegségeket az alapösztönök megbetegedésének fogjuk fel, az öröklődéses elmebetegségeket számából és milyenségéből következik az alapösztönök száma és milyensége.

Az elmekórtan nyolc öröklődéses elmebajt ismer:

Lélektan és ösztöndiagnosztika

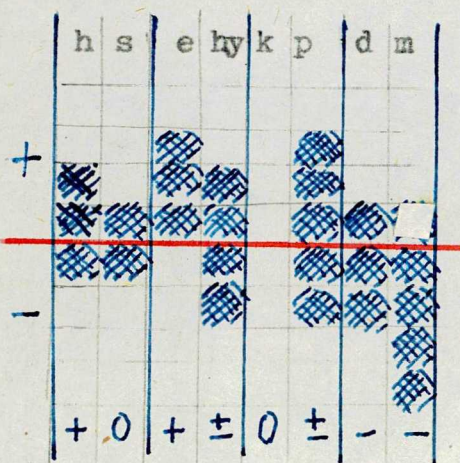
homoszekszualitás > a nemi élet aberrációi,
szadizmus >
epilepszia > az indulati, érzelmi élet aberrációi,
hisztéria >
depresszió > a világhoz való kapcsolat aberrációi
mánia >
kataton schizofrénia > az énes élet aberrációi.
paranoiás " " >

Mindegyik ösztön közvetlen érvényesülésre törekszik: a maga sajátos tárgyát puszta nyers valóságában szeretné birtokolni; az első a nemi élvezetet, a második a kéjes kintzást, gyilkosságot, a harmadik az érzelmi robbanást, a negyedik a szereplést, az ötödik a szerzést, a hatodik az élvezetet, a hetedik az én-elzárást, a nyolcadik az én-kitágítást.

Sokszor azonban ezeket a törekvéseket társadalmilag károsaknak, etikailag rosszaknak itéli a tudat, vagy a környezet, az ösztön tehát hiába jelentkezik a tudatban, onnan kituszkolja az Én vissza a tudattalanba. Egyenesen nem érvényesülhetett az ösztön, kerülő uton érvényesül, betegség formájában, vagy magasabb síkra feldolgozottan, szelídített formában. Például a nyers durvasági szadista igény hasznosan vezetődik le a hentes foglalkozásban, az én-elzárási igény a zárt rendszeralkotó osztályozásban, stb. Egy-egy ösztönnek hatalmas érvényesülési köre van: a nyílt kiéléstől a legszellemibb szublimációig.

Azonban közbejön egy újabb tényező az öröklés részéről. Tudjuk, hogy egy-egy tulajdonságunk /pl. hajszin/ egy apai, és egy anyai tulajdonság összetevődéséből származik. De ez a kettő nem olvad össze, hanem az egyik érvényesül, míg a másik lappang, de feltörekszik. Ha egyenes uton nem bír érvényesülni, kerülő uton teszi: Ugy irányítja a párválasztást, hogy neki megfelelő tulajdonsággal kerüljön össze, azaz akiben kettős adagban:érvényesülten van meg az ő lappangó tulajdonsága, s így az utódban dominálhasson.

A választásban tehát megnyilatkozik a lappangó ösztönigény; a nem választásból pedig az tűnik ki, hogy az illető ösztönigény hiányzik, illetve levezetődött, kielégült. Sőt az énes ösztönök szerepének tisztázása után az is kitűnik, hogy az én mit kezd a széli ösztön igényekkel, ösztönösen hogyan reagál rájuk, hogyan irányítja őket: engedi-e nyíltan érvényesülni, vagy lappangásra, betegsége kényszeríti-e, vagy kerülő úton, feldolgozva, megszelídített formában juttatja-e tárgyához.

1. ábra

Szondi a nyolc elmebetegség egy-egy tisztatípusú képviselőjével /tehát aki apai és anyai részről is beteg az illető ösztön szempontjából/ állítja szembe a választót, hogy két rokonszenveset, és két ellenszenveset válasszon. A rokonszenv nyílt igényt, az ellenszenv lappangó igényt jelez, a beteg által képviselt ösztön tárgykörére vonatkozóan. Ha hatszor megismételjük ezt a választási folyamatot, grafikont készíthetünk az ösztön igényekről:

a belső ösztönvilág fényképfelvétele: diagnosztikája megtörtént. Képet kaptunk az illető egyén nyílt és lappangó ösztön-szükségleteiről, énjéhez való viszonyáról, milyen ösztönkörök nem érdeklik, s melyek azok, melyek érdeklik, s milyen fokban, mi énje állásfoglalása az egyes ösztönökkel szemben stb.

/Ilyen ösztönképet mutatunk be az 1. ábrán. A vörös vonal alatt találjuk meg a visszautasított tipusképviselőket: negatív reakció, felül pedig a hat választás folyamán rokonszenvesnek ítélt tizenkét tipusképviselő eloszlását szemlélhetjük. A két összetevő adja azután a pozitív vagy negatív reakciót, vagy kifejezi az illető ösztönnel szemben mutatkozó érdektelenséget./

Az ösztönkép azonban fényt derít az öröklött testi adottságok, ösztönök és jellemtulajdonságok /tudatvilág/, viszonyá-

ra is. Az egyes tulajdonsághordozó gének /a biológiai élet sikja/, érvényesülési törekvése az ösztönökön át /az animális élet sikja/, igyekszik feljutni a tudatba és azt a megfelelő gén sajátos céljának eléréséhez szükséges eszközök alkalmazására bírni.

A gének tehát hajlamosítanak bizonyos egyének /élettárs, barát, mintakép/, bizonyos eszmények, bizonyos foglalkozások és lelki magatartások iránt. Ez a hajlamosítás azonban teljesen meghatározottnak semmiképen sem mondható, csupán egy-egy körre vonatkozik, s ezen belül a választás és az ösztönök irányítása a környezettől és a szellemi tényezőktől függ. A nagy művész is hamisan játszik ütött-kopott zongorán, de a rossz zongorán is jobban játszik, mint a kontár: a génikus és ösztönös adottságok megszabják bizonyos fokig szellemi szabadságunkat, vagy legalább is annak csak bizonyos határok közt adnak tért /jó - rossz, hasznos - káros, nyílt - szublimált között/. A szellemi szabadság azonban bármily adottságok és meghatározottságok közt is a sajátjából valami többletet adhat, az adottságokon kívülállót hozhat létre, maga is alakítja, céljainak szolgálatába állítja az ösztönöket, természetesen csak az ösztön természetének határain belül.

A jellem, az ösztönös alkat, és az Én kölcsönhatásának az eredője. Mivel pedig az ösztön dinamikus: élő, változó, mozgásban lévő, alakuló, alakítható, de meghatározott erő, ha többször megismételt ösztöndiagnosztikai grafikonnal esetleg a változás irányát és lehetőségét is megállapíthatjuk, nemcsak a pillanatnyi ösztönszükséglet állapotáról, nemcsak a statikus jellemről, a jellemfejlődés jelen helyzetéről kapunk képet, hanem magáról az én sorsáról is.

+++ +++ +++

Ez Szondi gondolatmenete. Ha ezt összehasonlítjuk az ember belső felépítéséről kifejtett felfogásunkkal, akkor láthatjuk, hogy az első két ösztönfaktor /h, s/ megfelel a mi szenzitív életsikunknak. Az affektív faktorok /e, hy/ az érzelmi életnek. Az énes ösztönfaktorok /k, p/ az értelmi, a világhoz való kapcsolat /d, m/ pedig az általunk akarati, törekvésinek neve-

zett életsiknak.

A többször megismételt ösztöndiagnosztikai vizsgálat Szondi szerint az ösztönképletet eredményezi, melyben látens: mindent irányító, praemanifest: elsődlegesen színező, és manifest: felszínes, látszólagos ösztönfaktorok szerepelnek. A látens ösztönfaktor jelentené számunkra azt, hogy melyik típushoz tartozik az illető egyén, a praemanifest vonások pedig azt, hogy mely típusnak vonásai szerepelnek elsődleges színezőként.

Ezek ismeretében térjünk át a front lélektani hatásainak ösztöndiagnosztikai kísérleteken alapuló ELLENŐRZÉSÉRE.

A JELLEGZETES FRONTVONÁSOK

megjelenési formája.

Dolgozatunk első fejezetében a front jellegzetes tömeglélektani karakterét vizsgáltuk, és megállapítottuk, hogy a front harcolóit alkotó tömeget az általános tömeglélektani sajátságokon kívül az általános kényszerítettség, esedékesség és gyökértelenség jellemzi.

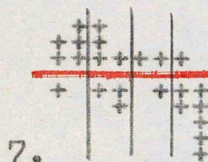
Hogyan jelentkezik ez a hármas vonás az ösztöndiagnosztikai vizsgálatokban.

	A vizsgált egyének	<u>Kényszerítettség</u>	
2.			nagy többségénél fővonás a <u>gátolt, kényszeres én.</u> Az értelmi vektor területén megjelenik a gátoltság, amit a <u>k</u> faktor kétirányúsága mutat /2.ábra: $\pm k$/. A kényszeresség hatása azonban egyénenként más és más.
3			1. <u>Az érdek én,</u> mely kényszer hatására ugyan, de alkalmazkodik a külvilághoz /3.ábra: $\pm k$, 0 p/. Elég gyakori, főleg az érzelmi és indulati életben beteges embereknél /hipokonder!/.
4/a			2. <u>A szorongó, de dolgozó én.</u> /4.ábra: $\pm k$, +p/. Nagyon ritka én-kép. Szondi szerint a kényszer hatása alatt dolgozó tehetségnek a képe. Itt két felvételt közlök. Az egyiket támadás előtt vettem fel, mikor a parancsot már megkaptuk /4.a/. A másik vállalkozás után a vállalkozást végrehajtó tiszt ösztönképe./4.b/.
4/b			3. <u>Szökős-én</u> /5.ábra: $\pm k$, -p./. Nagyon gyakran jelent, jelezve azt, hogy az egyén szeretne a gátakon átlendülve menekülni a kényszerek elől.
5			4. Előfordul még a kényszeresség következményeként az <u>én-apály</u> /6.ábra: -k, -p/. „Lappangó ösztönvész - mint Szondi mondja - elfolytott ösztöntörekvések által fenntartott destruktív, közveszélyes ösztönállapotot jelent. Rendszerint romboló ösztöntörekvések tartják
6			

fenn, és közveszélyessége annál nagyobb, minél erősebb a negatív p reakció / -p! / a negatív k -hoz képest. Ez a közveszély lappandó, nem nyílt, éppen ezért ez a drilles reakció mindig figyelmeztet, hogy az egyénben megfékezendő törekvések vannak."

- Megjegyzendő még, hogy a mindennel elégedetlenkedő, tömegemberekben jelentkezett ez a reakció.

5. Átmeneti állapotként előfordul néha az énjét feladó, öntudatvesztő-én /7.ábra: 0 k, 0 p/. Oka az lehet a fronton, hogy az egyén a gátakat látva, s megállapítva, hogy segíteni nem tud, apatikus közönybe menekül. Általában ~~szokás~~ intelligens embereknél fordul elő.

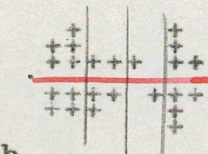
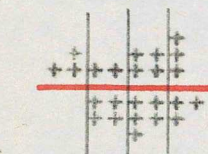
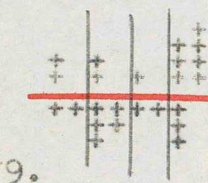
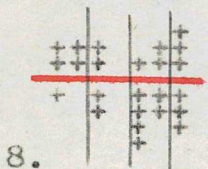
Esedékesség

Az esedékesség következményei két végletben jelentkeznek az ösztöndiagnosztikai vizsgálatok során. Egyrészt a depresszió, másrészt a teljes felszabadultság. Tehát a két véglet felé való tendencia az általános, mégpedig aszerint, hogy az ember egyéniségének, szellemi adottságainak, és a körülményeknek melyik véglet felel meg.

A depresszió megnyilvánulásai:

1. Énes téren én-apály, ego-dia-stole /8.ábra: -k/.

2. akarati törekvési téren kétirányu keresési igény /9.ábra: +d/, jelezve a megosztott és habozó figyelmet, esetleg a keresés feladását. Kapaszkodási téren viszont a kétségbeesett, szorongó kapaszkodás /+m/, vagy a teljes lemondás /0 m/. Ez utóbbi jellemző az öngyikkoosságra készülőkre, s ilyenkor énes téren a katasztrófasejtő én-állapot /10.a ábra: +k, +p/, ~~vagy a teljes lemondás /0 m/~~. Ez utóbbi ~~jellemző~~ az én teljes feladása /10.B ábra: 0 k, 0 p/ jelentkezik. Ebből a szempontból klasszikusnak mondható B. örvezető ösztönképe, aki első bevetésünk előtti éjszaka kétségbeesésében saját lábába lőtt/1. 1/.

3. Kényszeres, gátolt-én, törekvési sikon

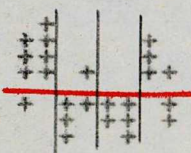
szorongó tapadás, érzelmi téren durva indulatokkal. /11. ábra $\pm k$, $-d$, $-e$, esetleg $-p$ /. A kényszerek és a belső törekvések szorongása miatt az elfolytott indulatok természetellenesen felduzzadnak és robbanás-szerű, durva kitörésben vezetődnek le.

11.

A teljes felszabadultság megnyilvánulásai ezzel szemben: A szellemiség feladása és a materialista, érzéki élet. A h és s ösztönfaktorok pozitív ki-élése $+h$, $+s$, durva indulatokkal $-e$, vagy $0 e$.

12.

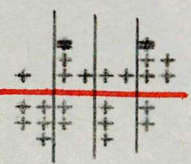
Ezek az indulatok azonban nem mindig jelentkeznek kifelé. Énes téren vagy a drilles-énállapot /12. ábra: $-k$, $-p$ /, vagy az én feladása /13. ábra: $0 k$, $0 p$ / jelentkezik. Általában a tömegembernél, szenzitív, vagy szenzitívvel színezett affektív típusnál.

13.

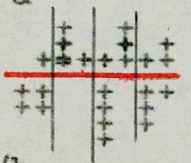

A középutat keresők általában az értelmi típus-hoz tartoznak. Ösztönképükben énes téren a gátolt, de reális énállapot $-k$, 0 vagy $+p$ jelentkezik, mint jellemző faktor. Ehhez járul az érzéki vektor humánus és szociális törekvése $-h$, $-s$ és az indulatok szocializálása $+e$, esetleg $\pm e$ /14.a - 14.b ábrák/.

14/a

14/b

Gyökértelenség.

A front harmadik általánosan jellemző vonása a világhoz való kapcsolat, vagyis a törekvési és akarati vektor területén jelentkezik. A d és m faktor képviseli ugyanis a tárgykérés és tárgyba való kapaszkodás ösztönigényét, s így a gyökértelenség, a kapcsolatnélküliség bennük vált ki reakciót. Megnyilvánulási formái a következők:

1. Elég gyakori a negatív reakció $-d$, $-m$ /, mely - Szondi szerint - irreális tapadást jelent oly valamihez, ami már elvesztett az egyén számára. A hétköznapi életben elég ritka ez a reakció, de a fronton gyakran feltűnik, jelentve, hogy a relációnélküliség az egyénben, főleg, ha gondolkodó, kiváltja törekvési sikon a lemondást, de ugyanakkor érzelmileg ragaszkodik

azokhoz a dolgokhoz, melyek az élettel való kapcsolatot jelentik számára. Így a törekvési téren irreális állapot áll elő. De ez az irreálitás az érzelmi típusnál az értelemre is kihat, s akkor jelentkezik énes téren a /0 k, +p/ reakció, jelezve az értelmi irreálitást. /15. ábra/.

15.

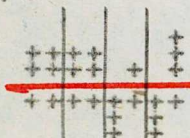

2. Szélsőséges tapadás /-d, +m/. Itt a gyökértelenség azt eredményezi, hogy minden erejével kapaszkodik azokba a dolgokba, melyek az élethez kapcsolják. Énes téren az én-feladással /16.a ábra: 0 k, 0 p/, és gátolt kényszeres én állapottal /16.b: -k, 0 p/ járhat együtt.

16/a

16/b

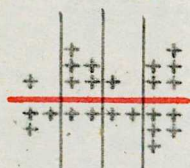
3. Ez az egyik véglet, a szélsőséges tapadás, Jelentkezik viszont a másik véglet is, mikor törekvési téren egyrészt az állandó keresési, másrészt az állandó leválási igény jelentkezik. Hütlenségi reakció /17. ábra: +d, -m/. Értelmi téren a /+k, 0 p/ reakcióval jár együtt, melyről már a kényszernél esett szó.

17.

4. A két végleten kívül igen gyakori még a dilemmás reakció /+d, +m/. Ebben az állapotban az értelmi és érzelmi sík behatása következtében az egyén nem tudja, hogy keressen-e ujtárgyat, vagy a réginél maradjon; kapaszkodjék-e vagy leválják a tárgyról. Teljes kettősség a világhoz való kapcsolatban. Végző kifejelete a kötődési téboly. - Énes téren leggyakrabban az énjét feladó, én-vészes állapotnak /0 k, 0 p/ a velejárója. Érzelmi téren a /+e, +My/ hisztériás reakció járhat vele együtt. /18. ábra/.

18.

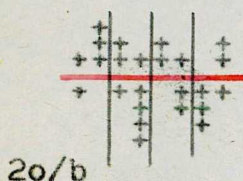
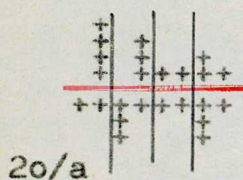
Itt kell megemlítenem, hogy az ösztöndiagnosztikában külön jele van az általános lehangoltságnak. Az t.i., hogy minden egyes ösztönfaktornak van legalább egy negatív reakciója. Ezek a reakciók az ösztönképben vízintes vonalat: a gyász, szomorúság, lehangoltság vonalát adják. Figyeljük csak meg a fronti felvételeket, azonnal szembetűnik, hogy milyen sok ösztönképben tükröződik ez, jelentve az általános lehangoltságot, gyökértelenséget.

A N É G Y K A R A K T E R T I P U S

megjelenési formái az arcvonalban.

Mikor a félelem és halálproblémával kapcsolatban a négy típus reakcióját vizsgáltuk, azt a kijelentést tettük, hogy a front a tiszta típusok hazája. Vagyis a fronton leválnak, leolvadnak, lekopnak az egyénről a környezet, család, önévelés stb. következményeképpen jelentkező jellemvonások /legalább is nagy százalékban/, s megmarad az alap a permészettől kapott, vagy amint Szondi fejezi ki magát, megmarad az uralkodó ösztön-igény, ösztönszükséglet, s ez láthatóvá is válik az ösztöndiagnosztikai vizsgálatokban.

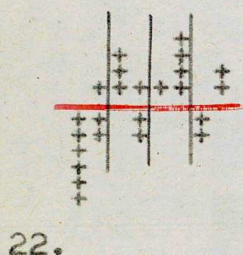
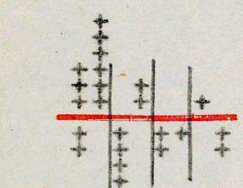
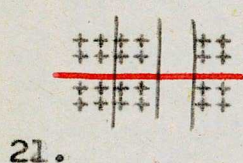
A következőkben az egyes típusok fronti ösztönképét igyekszem bemutatni. Sajnos minden vizsgált egyénről nincs olyan számú felvétel, melyből ösztönképalkotást lehetne felállítani, de a választási reakciókból már így is látszik, hogy ki melyik típusba tartozhat, közelítőleg megállapítható az is, hogy melyek az elsődleges színező vonások. A patológikusnak mondható jelenségek mindig, mint az illető ösztönfaktor egyirányu, de teljes számú /6/ reakciója jelentkezik.

Szenzitiv típus.

1. A tömegember. /19. ábra/ Egyirányu szenzitiv élet, sok érzelemmel /+h,+s/. Énes téren én-apály, drilles én-állapot elég gyakori /-k,-P/, antihumanista, tömegemberi indulatokkal /-e/, törekvés téren pedig hűtlenségi reakció /+d,-m/. A testnek élő „hivatásos” katona ösztönképe.

2. Galamblelkű hóhér /20. ábra/. Nagyon érzékeny ösztönkép, mert az illető lányosképű, fiatal fiú volt, aki mindig szerényen háttérbe húzódott. Kinn a fronton kitört belőle a durva indulatokkal párosult szadista hajlam /0 h, +s, -e,+hy/. Ha összehasonlítjuk a front előtti ösztönképével /20.b/

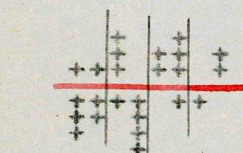
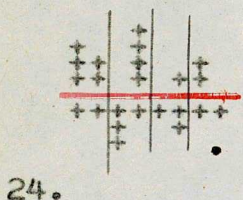
az érzéki vektor egyezik, de az érzelmben lényeges változás állt be. Ennek oka az lehet, hogy szokás, vagy akarat hatása következtében el tudta palástolni a látens ösztönfaktort, mely aztán a fronton felszabadult, átvette az irányítást, a finom érzelmeket durva indulatokká alakította át, s az értelmi vektorban az énésség feladását eredményezte. Ez a szadista törekvés minden cselekedetben megnyilatkozott.

3. Teljes biszexuális kettősség /21 ábra: $\pm h, \pm s$ /. Az ösztönösség harca a tudatossággal, gyöngédség az erőszakkal, finom indulat a durvával $/\pm e, \pm hy/$, s törekvési téren is a kettős figyelem $/\pm d, \pm m/$.

4. Végkifejletében az ösztönbeteg. Bemutatom egy homoszexuális tiszt /22. ábra/, s egy szadista tiszt /23/ ösztönképét.

Affektív típus

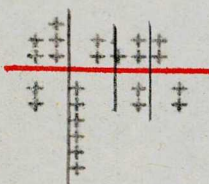
Az érzelmi típus tárgyalásánál egyenlőre mellőzzük a félelmi állapotot kifejező reakciókat, mert arról külön lesz szó, s csak próbáljuk az érzelmi típus leggyakoribb megjelenési formáit megvizsgálni. Először a két végletet vegyük szemügyre.

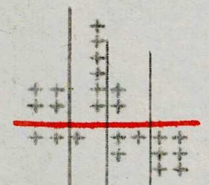
1. Kain típus /24. ábra: $-e, +hy$ /. Durva indulatoktól fűtött, kegyetlenkedő, agresszív érzelmi élet, mely kifelé érvényesülni akar. Gyakran erős szenzitív élettel párosulva. A hivatásos tisztek és altisztek egy része tartozik ide, míg más része a szenzitív típusba.

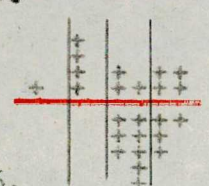
2. Ábel-típus /25. ábra: $+e, -hy$ /. Jóakaratu, megbocsájtó, áldozatos és szerény. Érzelmi és indulati élete finom, ha érzéki sikkal van kombinálva, azok szocializáltak /negatív reakció/. Erre a típusra a vallással kapcsolatban még visszatérünk.

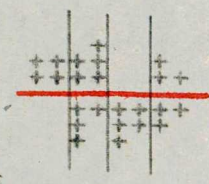
3. Teljes etikai kettősség. /21. ábra: $\pm e, \pm hy$ /. Állandó küzdelem mind a kétirányban. Elég ritka, de nagyon jellemző állapot. Együttjár szinte mindig a törekvési kettősséggel

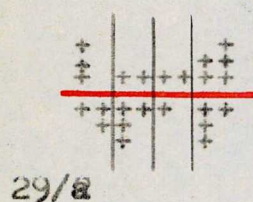
26. 4. Patologikus vonatkozásban bemutatom egy hi-
vatásos altiszt, /26. ábra: -e!/, és egy aktív száza-
dos ösztönképét /27. ábra: +hy!/. A százados esete
azért érdekes, mert mindenki idehaza, mint a szenv-
telenség, hidegvér és flegma megtestesülését ismer-
te, kinn a fronton azonban hisztériás tünetek, da-
dogás, ideges rángatózás, remegés tartotta szinte
állandóan uralmában, amit hűen visszatükröz az ösz-
tönképe is.

Ertelmi típus

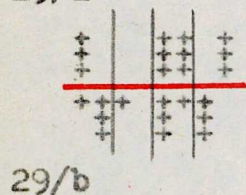
27. 1. Az értelmi típus egyik legjellemzőbb harc-
téri megnyilvánulása a /+k, +p/ reakció /28. ábra/,
jelezve a tudati kettősséget, a realitás és irrea-
lítás harcát, a törekvések ellentétességét, a kataszt-
rofasejtést. Egyszerre tulzott öntudat és csökkent-
értékűség, egyszerre kollektivistá és individualista.
A frontnak jellemző képe ez, jelezve azt, hogy az
értelmi típus nem tudja mihez kezdjen, s így énes-
tően dilemmával küzd.

28. 2. Leggyakoribb azonban a gátolt és kényszeres én -
állapot, mely függetlenségéért erőteljesen harcol /5.
ábra: +k, -p/. Ugyanehhez sorolhatjuk még az én-apályt
is /6. ábra: -k, -p/, mely a tömeg-észlényekre /szenzi-
tívvel színezett értelmi típus: +h, +s/ jellemző.

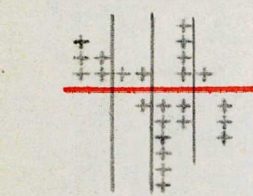
5. 3. Az értelmi tipushoz tartozó intelligens egyé-
neknél egy időszakban megjelenik átmeneti én-állapot-
ként az öntudatvesztés /7. ábra: 0 k, 0 p/ reakciója.
Szondi szépen magyarázza és adja okát. „Olyankor a
tudattalannak valamely szélsőséges, dinamikus ösztön-
szükséglete az idő egy pillanatában hirtelen, robba-
násszerűen szállja meg a tudatot, s mindenhatóvá vá-
lik a szükségleti tudatban. A vészes ösztönszükséglet
mindenhatóságát az én nem képes elviselni, ezért min-
den erejével küzd a felette urrá lett nem tudatképes
ösztönszükséglet ellen. Sikerül is ezt kiűznie a tu-
datból: 0 p, de úgy, hogy elveszti énjét: 0 k.” -
realizálva: egy egy ösztönszükséglet /pl. félelmi ér-
zet kapcsán feltámadó menekülési igény/ oly erővel 90

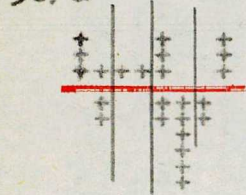
29/a

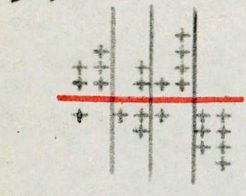
29/b

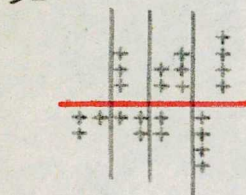
30/a

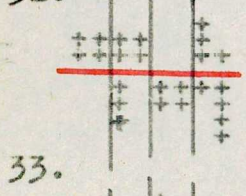
30/b

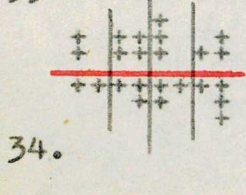
31.

32.

33.

34.

tör be a tudatba, hogy az egyén rajta uralkodni nem tud, csak úgy, ha apatikus közönybe menekül. Ez a kép azonban többnyire csak átmeneti jellegű, s hamarosan újra feltámad az állástfoglaló-én. /29.a-b/. az első bevetés utáni pihenőben, feladással én-kép, a második egy hónap múlva, mikor megjelenik a kényszeres, de a külvilághoz alkalmazkodó, jól dolgozó, a gátoltság ellenére kiegyensúlyozott Én / $+k$, $+p$ /.

4. Patologikus vonatkozásban a schizofreniás és paranoiás reakció jelentkezik. A félelem hatássainál említett schizoid esettel kapcsolatban közlöm annak ösztönképét /30.a ábra/. Énes-téren figyelemreméltó / $-k$! $+p$ / a hat negatív k reakció. Maga az értelmi vektor önmarcangoló, az elfojtott, de belülről továbbgyötrődő én-állapot tükrözése. - Paranoiás reakcióra felhozom a nem gyávaságból, hanem megszállottságból megszökött K.S / $+k$, $-p$!/. ösztönképét. szökése után elfogták, de kihallgatásai során megállapították az elmebaj /30.b ábra/

Akarati típus

1. Az akarati típus egyik harctéri megnyilvánulása a törekvés élet irreálitása / $-d$, $-m$ /. Irreális tapadás olyasmíhez, ami már elveszett az egyén számára. Értelmi téren is jelentkezhet vele egyidejűleg az irreálitás / $0 k$, $+p$: 31.ábra/

2. A két véglet: a hűségi /32.ábra: $-d$, $+m$ /, és a hűtlenségi reakció /33.ábra $+d$, $-m$ /.

3. Dilemmák, ambivalencia a tárgykeresés és belévaló kapaszkodás területén. Éspedig:

A/. $0 d$, $+m$: boldogtalan élet, nem keres semmit, a kapaszkodás és leválás egyszerre jelentkezik. Értelmi téren a / $+k$, $0 p$ /: érdek én a velejárója /34/.

B/. $-d$, $+m$: Nagyon kapaszkodik valamibe, bár az már elveszett a számára. Énes-téren együttjárhat vele az én-váltás / $0 k$, $0 p$ /. /35.ábra/

c/. $+d, +m$: több irányu figyelem és uj tárgy keresés, de a kapaszkodásban megmarad az ambivalencia. Értelmi téren ugyancsak az énváltás a velejárója /36. ábra/.

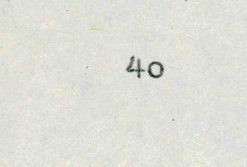
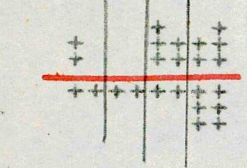
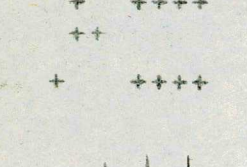
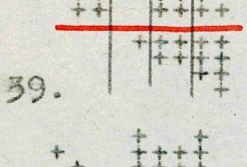
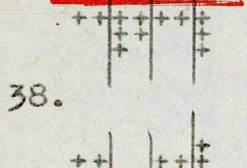
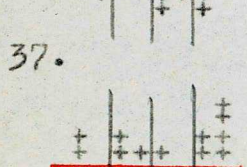
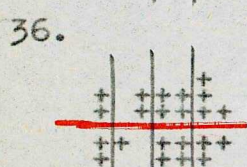
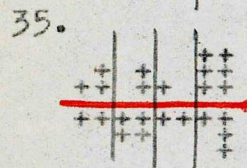
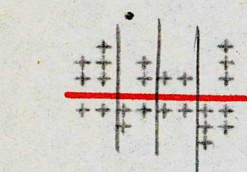
D/. $+d, 0 m$: fóbiás kötődés, énes téren katasztrófasejtő én-állapot: $+k, +p$ /37. ábra-

E/. $+d, +m$: részlegesen megoszlott figyelem. Keresési ambivalencia, tapadásban konzervativizmus, erős ragaszkodás a tárgyhöz. Énváltással kapcsolatos /38. ábra/.

F/. $+d, -m$: értelmetlen tapadás valamihez, amivel az egyénnek nincs már kapcsolata. Részleges irreális kötődés és figyelem. Katasztrófasejtő énállapottal jár együtt /39. ábra/.

G/. $+d, +m$: teljes kettősség a törekvési téren, s ennek kapcsán a világhoz való kapcsolatban. Énes téren a kettősenűséggel $+k +p$ / értelmivel színezett akarati típusnál. Érzelmivel színezett akarati típusnál viszont $+e +hy$ / hisztériás reakcióval. /40, 41/

4. Patologikus vonatkozásban két képet mutatok be. Az egyik /42/ depressziós melankólikus tiszt $+d!$ /, a másik pedig mániás tizedes, aki erősen szenzitív életet élt durva indulatokkal $-m!$ /:43. ábra.

40

41

42

43

FÉLELEM ÉS BÁTORSÁG

az ösztöndiagnosztikai vizsgálatokban

Amint a félelem és halálprobléma tárgyalásánál kifejtettük a félelem és bátorság elsősorban az értelmi sikra tartozik, s csak hatásaiban nyilatkozik meg más területeken is.

A félelem: józan aggodás a létért, s a léttel összefüggő dolgokért, vagyis értelmi működés, mely a körülményeket tekintve józanul latolgatja a következményeket. Hatásaiban azonban típusok szerint más és más. Néhány jellegzetes ösztönképet mutatok be az alábbiakban, melyekben a félelmi állapot felismerhetően megnyilatkozik.

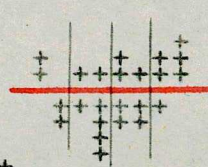
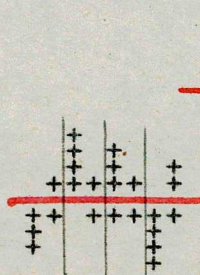
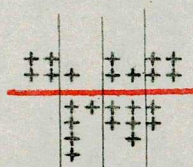
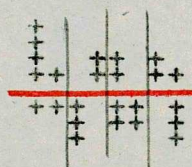
Mindenek előtt megállapítható, hogy értelmi téren minde-
nikben a gátolt kényszeres én-állapot szerepel / $\pm k$ /, / -p / reakcióval, mely azt jelenti, hogy az egyén ösztöntörekvése: a gá-
takon átvetve magát, menekülési igényét teljesedésbe vinni /pa-
roxismális szökös-én/.

Ehhez járul a szenzitív típusnál / $+h, 0\delta$ / reakció: zsar-
noki aktivitás, erőszakosság, jelezve, hogy a félelmi állapot
következtében az erőszakossághoz menekül. /44. ábra/.

Az affektív típusnál / $-e, \delta hy$ / reakció: hirtelen, rohamsze-
rűen fellépő félelem, mely elől erőszakos cselekedetekbe mene-
kül az egyén /45. ábra/.

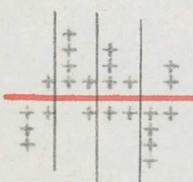
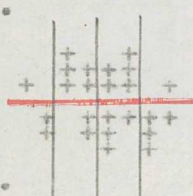
Ugyancsak az affektív tipushoz tartozik a / $0e, \delta hy$ / reakció,
mely a kivetítő, projekciós félelem képe. A félelemmel küzdő
hiu, nagyravágyó ember indulatrajza. /46. ábra/

Értelmi típus érzelmi velejárója a / $+e, \delta hy$ / reakció. 47. ábra.

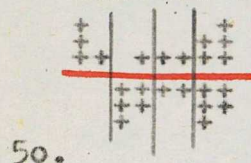
A bátorság: kötelesség teljesítő helytállás a fenyegető veszélyek ellenére - vagyis az egyén értelmi indítóókok alapján, akarati elhatározással szembefordul a fenyegető veszélyekkel, bár mennyire is az ellenkezőjét sürgesse az ösztönösség, és a kegyelvilág. Ebből következik, hogy megnyilvánulásaiban az értelmi és törekvési vektor területén jelentkeznek. Érzéki vektor szocializált, érzelmi vektor területén a finom indulatok jellemzik, értelmi síkon realitás, akarati téren pedig a kapkodás nélküli irányított törekvés: vagyis a hűség. /48, 49. ábra/.

Röviden leírhatjuk mindkét egyén belső alkatát.

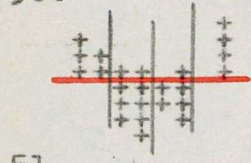
48. 1. Szenzitív téren az ösztönök szocializáltak, kulturárvágyódás, emberbaráti szeretet. Elveiért küzd, buzgó, férfiasan törekvő. Érzelmei gyengédek, mindenkin segíteni akar, nem árt senkinek. Szeret háttérben maradni. Dolgozik de fél a nyilvánosságtól. Énes téren kissé egocentrikus, önző, de minden cselekedete tudatos és megfontolt. Alapjában értelmi típus. Törekvéseiben nem kapkod. Van célja és tárgya akaratának, s ahhoz ragaszkodik. / 32 éves tanító, szakaszparancsnok/.
49. 2. Ugyancsak fiatalabb pedagógus: tanár ösztönképe a 49 ábra. Csapattestem egyik legbátrabb tisztjelöltje volt, aki atyailag viselte valamennyiünk gondját. - Szenzitív téren önátadás és passzivitás jellemzi. Anyás emberszeretet. Indulataiban a finom érzelmek, valamint a szerénység és a kérkedés egyszerre jelentkezik. Önfeláldozó, jóakaratu, megbocsájtó, de elvárja, hogy ezt méltányolják és viszonzozzák is. Énes téren szorongás jellemzi, de ugyanakkor mindent tudatosít. Vannak benne ellentétes ösztöntörekvések, de azokat lefékezi úgy, hogy ne gátolják munkájában. Eppen ezért jól dolgozik, kiegyensúlyozott. Törekvéseiben a célhoz való ragaszkodás jellemzi. Nem fél a tárgyelvesztéstől, sőt bizonyos fokig erős tudat él benne, hogy törekvései elérik céljukat.

A bátorságon kívül mindkét tisztet /ill. jelöltet/ a bajtársias gondosság jellemezte. Ebből a szempontból is példaképei voltak annak a parancsnoknak, akinek életcélta ad a csapat meg-

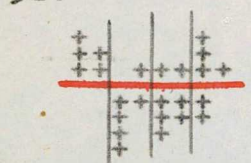
mentése érdekében kifejtett erőfeszítés.

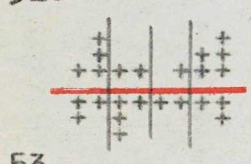
50.

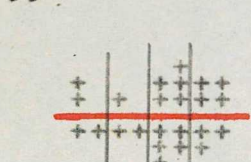
51.

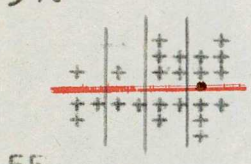
52.

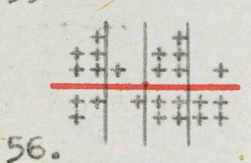
53.

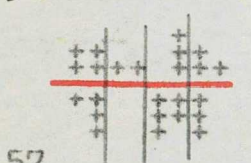
54.

55.

56.

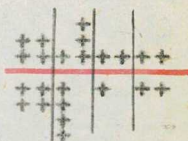
57.

Gyávaság és vakmerőség megjelenési formái, tömeglélektani vonatkozásaikkal.

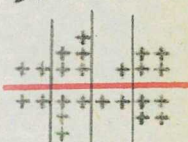
A félelem és halálprobléma tárgyalásánál meghatároztuk a gyávaságot és vakmerőséget is, valamint megállapítottuk, hogy a pánikot és a front-láznak nevezett tömeg-vakmerőséget, mint ezeknek tömegmegjelenési formáit, tömeglélektani megfelelőjét foghatjuk fel. Fejtegetéseink során arra a megállapításra jutottunk, hogy mindkettőnél az értelem háttérbe-szorul s az indulatok lépnek előtérbe.

A gyávaság legjellemzőbb képe az affektív vektor területén jelentkezik: / -e, -hy/ és /-e, 0 hy/ reakció, mely a hirtelen fellepő, bénítólag ható félelmet jelenti /50,51 ill. 52, 53. ábra/. E reakciókkal járó értelmi téren az én-apály, én-feladás, vagy én-váltás. Ezt a négy képet napokon át készülő támadás előtt vettem fel, mikor már megindult az előkészítő tüzérségi tűz. - A következő négy kép az egész vonalunkat megmozdító ellenséges támadás utáni pihenőben készült. Jellegzetes mind a négyben a /0 e, 0 hy/ affektív vektor, mely a kirobozás utáni szélcsendet jelenti érzelmi és indulati téren. /54,55,56 és 57. ábra/

Vakmerőségnél is az értelmi élet pangása a szembetűnő. Ehhez járulnak a durva indulatok. Törekvési téren szinte semmi élet, jelezve, hogy nem az egyén megfeszített akaraterejének, hanem a tömegszervevény ragályos továbbterjedésének hatása az egész vakmerő beállítottság, mely a vizsgált alanyokat igen gyakran jellemezte /58. 59. ábra/

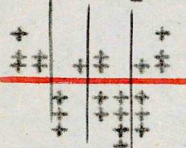
58.

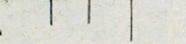

59.

A HŐS ÖSZTÖNKÉPE

A hőstett pszichológiáját tárgyalva láttuk, hogy a hőstett indítóoka legtöbb esetben kényszerhelyzetet vagy elkeseredettség, nagyravágyás vagy meggondolatlanság. Ez mutatkozik meg az ösztönképekben is. A következőkben néhány „hősnek” az ösztönprofilját tesszük vizsgálat tárgyává.

60. Két első képünk vitézési éremmel kitüntetett egyénéről készült harc közben: pihenőben. Mivel egyes képek, csak a pillanatnyi hangulatra engednek következtetni, s éppen ezért nem tükröztetik azt az állapotot, mely a harcban uralkodik az egyénen, mégis világosan látszik benne a kényszer, mint fő mozgató erő. /60, 61. ábra/

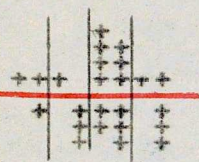
61. Mindkét énen azonnal szembetűnik a paroxizmális szökös én-állapot. Tehát értelmi sikon a kényszerítetttség uralkodik, melyből minden áron szabadulni akar. Indulati téren egyiknél a hirtelen, mohamszerűen jelentkező félelem: /-e, 0 hy/, másiknál a pánikhoz közelálló félelem: /⁺e, -hy/. Szerény visszahuzódó lelkület vegyes indulatokkal. Törekvés téren a /-d, +m/ reakció jelentkezik mindkettőnél, jelezve azt, hogy görcsösen ragaszkodik az élethez s az élet- és világtárgyakhoz: ez ad minden törekvésének célt. Szenzitív téren jelentkezik az ösztönösség /+h, +s ill. ⁺h, +s/, vagyis az érzékek és ösztönök fokozott munkára vannak kényszerítve, s minden erejük igénybe van véve a létfenntartás érdekében.

A második ösztönképben az ambivalencia jelenti az ösztönök szocializálását, s ez helytálló is: az illető ugyanis parancsnok volt, s figyelme egy része a rábizott emberekre irányult. Ez a két kép a kényszerszülte hőstett belső motivumának nagyon hű kifejezője.

Következő képünkben az elkeseredést mutatom be, mint a hősiesség indítóokát.

K. I. zászlós /lásd oldal/ az ellene lefolytatott hadbi-

rósági eljárás miatti elkeseredésében jelentkezett önkéntes vállalkozásokra, s vált hőssé /62. ábra/. - A szenzitív élet háttérbeszorul, ösztönösség feladása. Érthető is,

hiszen természetellenes merénylete az egyénnek önmaga ellen, mikor életét állandó fokozott halálveszélynek teszi ki. - Érzelmi téren /0 e, -hy/

62. reakció jelzi a beképzelt félelmet: az egyén mindig attól remeg „jaj, mit mondanak a többiek?!” - Énes téren a teljes ambivalencia /⁺k, ⁺p/: a katasztrófasejtő én-állapot. - Törekvési téren a tárgykeresés hiánya jelentkezik leválási igénnyel, elvesztette, amihez eddig ragaszkodott /0 d, -m/. Általában az egész kép tükrözi a mély levertséget, lehangoltságot, mondhatni a végső elkeseredést.

Ehhez hasonlót olvashatunk ki a következő képünkben /63. ábra/. Annak a katonának a képe ez, kit megcsalt a felesége s e feletti elkeseredésében lett „hős” - Törekvési téren a hűség és hűtlenség

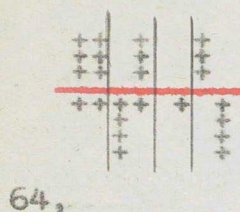
63. dilemmája /⁺d, ⁺m/, erősségét tekintve kötődési tébolynak is felfogható. - Énes téren az önmarcangoló én-állapot lesz urrá felette /-k, ⁺p/. Az elhagyott hűtlen élettárs képétől nem tud szabadulni, elfolytja ugyan, de belsőleg tovább gyöttri. Kettős ösztöntörekvésük lepik meg, féltékenység gyöttri, a bosszu gondolatával foglalkozik. De nem talál egyensúlyt, ezért erőszakosan magát, vagy a másikat okolja. Különben Szondi szerint ez az én-állapot az öngyilkosokra jellemző. Affektív téren is teljes etikai kettősség /⁺e, ⁺hy/: a jó és rossz állandó küzdelme, a finom érzelmek harca a durva indulatokkal. Szenzitív téren az ösztönszerűség feladása /0h, 0 s/, előző képünkhöz hasonlóan.

A nagyravágyásra és felelőtlenségre is hozunk példát.

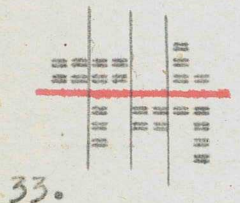
Vitéz K.J. szakaszvezető ösztönképe /64. ábra/ nagyszerűen mutatja a törtető, de ugyanakkor azért meggondolás nélkül mindent feláldozó altiszt belső képét. - Erős szenzitív élet /tömegember/, durva indulatokkal /+h, +s, -e, +hy/ erős a hiuság és beképzeltség, a magamutogatási vágy. Nem szégyelli hibáit, sőt

Östtöndiagnosztikai vizsgálatok

Félelem és bátorság

kérkedik velük. Értelmi téren nincs reakció, jelezve, hogy értelmi igényei nincsenek /0 k, 0 p/: észfeladás. - Törekvés téren állandó kapkodás, mindig többet és újabbat akar, a régit könnyen elhagyja: /+d, -m/ hűtlenségi reakció.

Ugyanezt fejezi ki már a 33. ábrában jelzett ösztönképe is, melyben szintén felfedezhető a nagy-ravágyás és a kérkedés /+e, +hy/.

Több példát is hozhatnánk fel, de talán ez is elegendő a hőstettéről vallott nézetünk ösztöndiagnosztikai kríziséhez!

A Z E M B E R I S T E N H E Z V A L Ó

V I S Z O N Y A

Mikor a vallásosság fronti vonatkozásait tárgyaltuk, a harcolókat különböző csoportokba osztottuk. Vegyük sorra e csoportokat, s világítsuk meg az ösztöndiagnosztikai felvételekkel is a csoportok néhány jellemző tagjának lélekrajzát, s így még kézzelfoghatóbban bebizonyosodik állításaink helyessége.

Vallási megszállottság.

A harcolók egy kis részén vallási megszállottság vesz erőt. Azt mondtuk, hogy különösen erős érzelmi beállítottságu egyének hajlamosak erre. Hozzátehetjük, hogy hysteriform alkatuak. A 65. ösztönkép ilyen egyént ábrázol.

65. Azonnal szemünkbe ötlük az erős hy reakció, ambivalens e reakcióval /⁺e, + hy/. Ez azt jelenti, hogy az egyén eddigi durva erőszakosságát, vagy durva indulatosságát igyekszik jóvátenni, de elvárja, hogy megtérését mások is észrevegyék, s szinte propagandát csinál önmagának. - Énes téren az önállótlan gátolt én, drilles én-állapot /-k, -p/ a velejárója. Mivel szenzitív téren /+h, +s/ a megnyilvánulás önző törmegemberre lehet következtetni, általában ugylátszik, hogy az egész vallásosság felvett, önmagára erőszakolt lelkiület.

Ugyancsak ilyen vallásos rajongásba csapott át „szinte váratlanul” V.Z. örvezető, akiről előzőleg a 6. ábrában közölt ösztönképet vettem fel, valamint a táborig lelkeszünk tisztiszolgája is ebbe a csoportba sorozható /volt szerzetes jelölt/, akinek ösztönképét a 33. ábrában közlöm. A 27. ábrában szemléltethető hisztériás százados is időnkint ilyen „kaballisztikus, babonás vallási hóbortba” esett - mint egyik karpaszományos barátom szokta jellemezni. /Ennek ellenére azért gyakran káromkodott s a házassági hűségről is zavaros fogalmai voltak: „Országhatárán

tul, nem köt!"

Istentől elfordulás.

A másik csoport erőteljesen szembefordul Istennel, vagy legalább is elfordul tőle. Ezeknél a tömegember kiélt ösztönösége és nemisége /+h, +s!/, a durva indulati élet /-e, +hy: Kain típus/, törekvési téren pedig a hűtlenségi reakció /+d, -m/ a jellemző /v.ö. a kettővel előbbi 64. ábrát, továbbá a 35. ösztönképet, mely e típusnak szakaszunkban szolgáló „meggyőződéses” képviselőjét ábrázolja. .

Gyakran szokott a vallási megszállottság is ebbe az Isten ellenfordulásba átcsapni. Így a 24. ösztönképben bemutatott altiszt, aki az „első rohamig vallási alapon próbált egyezkedni a sorssal” azután pedig ... a Kain típusra hozom példaképen.

Komoly vallási meggyőződés.

A harmadik csoport a tudatos vallásosak csoportja; példaképen visszatérek a már tárgyalt 48. és 49 ösztönképekre. Részletesen letárgyaltuk már a bátorságról szólva, itt csak vallási vonatkozásban fűzünk hozzá néhány szót. Általában az indulatok fékezése és szocializálása, törekvéseiben a kapkodásmentes céltudatosság jellemzi. Énes-téren van ugyan gátoltság, de ellentétes ösztöntörekvésekt lefékezi, illetve tudatosít mindent és megfontolva halad az útján.

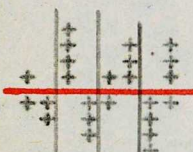
S éppen ezek képesítik a bátor, áldozatvállaló kötelességteljesítésre, mely az igazán vallásos embernek megadja a kellő belső lelkiállapotot a helytállásra, és a hősiességre.

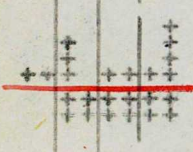
Az eddig bemutatott bajtársaim közül ide sorozom még a 32. ösztönkép tulajdonosát, valamint a 25.-ét is. Ez utóbbinál a /+k, +m/ fellengzős, dagályos értelmű reakció ugyan, mely azt jelentené, hogy az egyén irreálisan el telt önmagával, azonban akkor tette le kiváló minősítéssel a tisztivizsgát, s így az énes-téren kiváltódott a büszkeség és önteltség.

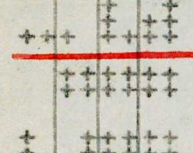
A Z E G Y É N I S É G A L A K U L Á S A

a frontszolgálatban.

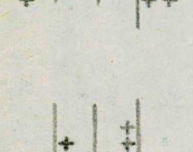
Itt sorozatos ösztöndiagnosztikai felvételt mutatok be, hogy ezen vizsgálhassuk a front egyénisgre gyakorolt hatását:

66.

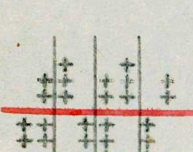
67.

68.

69.

70.

71.

72.

Front előtt: önátadó, eszmékért lelkesedő egyén, finom érzelmi élettél. Megszállott, prófétásan fanatikus én. Törekvéseiben hűségi reakció.

Bevetés előtt: szenzitív megnyilvánulások hiánya, pánikhoz közelálló félelmi érzet, én-apállial, törekvési téren a tárgyelvesztés miatti félelemmel.

Bevetés utáni egynapos pihenőben: Változás érzelmi téren: szinte bénítólag ható félelelem érzet, énes - téren: erős menekülési igénnyel a szökős-én, törekvési téren: a kötődéses dilemma.

Ujabb bevetés után: a természet segítségére siet az ösztönösség feltámadásával. Érzelmileg szorongás és félelem, mely panaszzkodásban nyilvánul meg. Értelmi téren: katasztrófa-sejtő én. Törekvéseiben marad az ambivalencia.

A mozgóharc leállásakor: a realitás és irrealitás harca az egyénben, az észlénny nem tud a feltámadt ösztönember fölé kerekedni. Érzelmi, indulati téren fáradtság, elfásultság. Ugyanez nyilvánul meg az értelen terén is, az én időszakos feladásával. Törekvési téren marad a kettősség.

Egy hónapig tartó állóharc után: Szenzitív téren önátadás, anyai szeretet. Indulataiban újra a finom érzelmek, valamint a szerénység és a kérkedés egyszerre jelentkeznek. Énes téren vannak benne ellentétes törekvések, de azokat lefékezi, s a szorongás ellenére kitartóan dolgozik. Törekvéseiben a célhoz való ragaszkodás jellemzi.

A frontszolgálat befejezése után felvett ösztönkép: Összehasonlítva az elsővel sokkal tudatosabb, akbív észlénny, aki összhangban, kiegyensúlyozottan dolgozik. Törekvéseiben céltudatos, indulataiban újra önfeláldozó, jóakaratu és segíteni kész. Maradtak benne ellentétes ösztöntörekvések az én-téren, de ezeket férfiasan fékmentartja és kiegyensúlyozza.

Nem érdektelen H. P. zászlósról felvett s a tanulmány folyamán már több helyen bemutatott ösztönképeinek sorozatba állítása.

25. ábrából indulunk ki. Alapjában vallásos, jóindulatu, kissé büszke egyén, kinek ösztöntörékvései szocializáltak.

Jó hónap múlva készült újabb felvétel: 29/a. Újabb hónap múlva a 29/b. Jellemző benne, mint alakul át a tűzkéresztség után jelentkező én-feladás állásfoglaló-énné; továbbá a kezdetben fel-támadó durva indulatok, hogy mennek át az érzelmi fásultság állapotába.

Ez az érzelmi fásultság továbbra is uralkodik mint azt a 40 ábrán szemlélhetjük. Ehhez járul a teljes lehangeltség: a legalább egy-egy negatív reakcióból származó megszakítatlan fekete vonal. Énes téren a kettős-énűség jelentkezik, melynek oka, minden valószínűség szerint a törekvési téren megnyilvánuló ambivalencia.

1944 decemberében készült az utolsó ösztönkép: 49. ábra, melyről már a bátorsággal és a vallásossággal kapcsolatban beszéltem. Itt már újra kiegyensúlyozottan szemlélhetjük, s ha van is belső gátoltság, s az érzelmekben is található némi kettősség, az egész ösztönkép mégis valami megnagyarázhatatlan nyugodtságot áraszt, melyet véleményem szerint csak a mély vallásosság nyujt-hat.

+++ +++ +++

Megpróbáltuk ezen rövid áttekintésben a kísérleti ösztöndiagnosztika tükrében is bemutatni a frontot, s az ösztöndiagnosztika tényeivel is alátámasztottuk az arcvonal szolgálat lelkiéletére vonatkozó megállapításainkat és állításainkat.

B E F E J Z É S

„... Az emberiség nagy része és - nem habozunk kijelenteni - nem kevesen azok közül is, akik keresztényeknek vallják magukat bizonyos mértékig osztoznak az együttes felelősségben a jelenlegi társadalom téves fejlődésért, a bajokért és az erkölcsi emelkedettség hiányáért.

Ez a világháború és mindaz, ami vele összefügg, akár távoli vagy közeli előzményeit, akár lefolyását és anyagi, jogi és erkölcsi hatását érzük, mi egyéb, mint összeomlás, amely talán meglepetésszerű a meg gondolatlanok számára, de amelyet jól előre láttak és elhárítani kívántak azok, akik mélyen beletekintettek abba a társadalmi rendbe, amely elcsépelet szölamok csálóka külszine vagy álarca mögé rejtette végzetes gyengeségét és hatalomratoró féktelen ösztönét?

Vajjon a népek ölhetett kézzel akarják nézni ezt a végzetes folyamatot? Nem kellen inkább annak a társadalmi berendezkedésnek a romján, amelyről gyászos módon bizonyosodott be, hogy nem alkalmas a népek javának előmozdítására, összefogni minden nagylelkű és becsületes érzésű embernek és ünnepi fogadalmat tenni, hogy nem nyugszanak addig, amíg a föld valamennyi népében és nemzetében nem szaporadott hadsereggé azoknak a csapata, akik elhatározták, hogy visszavezetik a társadalmat az isteni törvény megingathatatlan súlypontjához és az egyén s az Istenben megneemesült közösség szolgálatára szentelik magukat?

Ezzel a fogadalommal tartozik az emberiség a megszámlálhatatlan halottnak, akik a csatatereken fekszenek eltemetve; életük feláldozása a kötelességteljesítésében égő áldozat a jobb új társadalmi rendért.

Ezzel a fogadalommal tartozik az emberiség az anyák, özvegyek és árvák végeszakadatlan gyászoló seregének, akiket megraboltak életük fényétől, vigaszától és támaszától.

Ezzel a fogadalommal tartozik az emberiség a tengernyi könnynek és keserűségnek, a rengeteg fájdalomnak, gyötrelmeknek, amelyek a szörnyű összeecsapás gyilkos pusztításából származnak és égbe kiáltanak, hogy szálljon le a Szentlélek és szabadítsa meg a világot az erőszak és a rémület áradatától."

/XII. PIUS PÁPA - 1942, Karácsonyán/

J E G Y Z E T E K

1. Ilyen egyéniségre gyakorolt maradandó hatások pl. maradandó buskomorság, komolyabb életszemlélet, szociálisabb beállítottság, vagy ellenkezőleg lazább életszemlélet stb. Ebben jórészt közreműködnek a már meglévő adottságok /nevelés, világnézet/ továbbá a karaktertípus is bizonyos irányt jelöl.
2. V.ö. Vallásosság és erkölcsiség - 65. oldal
3. Szemléletessen ír erről a kérdésről Remarque: Nyugaton a helyzet változatlan 11. oldal
4. A létbizonytalansággal kapcsolatos a II. rész egész első fejezete: Félelem és halálprobléma, továbbá a 61-63. oldalon tárgyalt álló és mozgóháború összehasonlítása, valamint a 73-77 oldalon közölt illusztráció.
5. V.ö. 69-78 pont: ~~xxxx~~ 39 és következő oldalak
6. V.ö. A lelkipéességek működésének módosulása 19 és kk.o. különösen pedig a Félelem és halálproblémánál az 56-68 pontot: 35 és kk. old.
7. Lásd 5. jegyzet.
8. Remarque 48. oldal
9. Remarque 24o oldal
10. II. rész. A harcmód lélektani kihatásai 61. oldal
11. V.ö. 63. oldal
12. Remarque 87. oldal
13. V.ö. Vallásosság és erkölcsiség - 65. oldal.
14. Viszony, kapcsolat, vonatkozás, vonzalom mind csak részben adják vissza a reláció fogalmát. A hétköznapi szóhasználatban a viszony rendszerint egyszerűen csak körülményt is jelenthet, a VONATKOZÁS egyáltalán nincsen benne, A kapocs, kapcsolat, visszaadja ugyan a reláció állapotának tartós jellegét, de a reláció dinamizmusát egyik sem adja vissza. A Vonatkozás nyelv-tanizü, s nem adja vissza az egymásrautaltságot. Vonzalom viszont csak a reláció különleges esetét adja vissza. U.i. a reláció kölcsönös egymásrautaltság, vagy vonzalom ténye. Valahányszor a tárgyalás folyamán ezeket a szavakat használjuk mindig relációt értünk alatta, s a szerint hol ezt hol azt alkalmazzuk amint jobban vissza adja a kívánt értelmet.
15. Erkölcsi szempontból az ember cselekedetei közül az jó, mely az embernek egész szempontról megfelel: vagyis az embernek összes relációi szempontjából, ámde, mivel egyetlen egy relációja szükségszerű, a többi mind esetleges ezek csak annyiban jók /tehát megengedhetők/ amennyiben nem ellenkeznek az elsődlegessel, hanem annak alárendeltek.
16. Mivel Isten végső célunk is az összes többi relációnk vagy

Áttekintés

megfelel ennek a célratörekvésnek, vagy nem. Tehát vagy eszköz, vagy akadály./A vitatott kérdéstől vajjon erkölcsi indifferens az cselekedet lehetséges-e most elvonatkoztatunk/. Tehát valóban ebben a szóban, céltudat minden másodlagos relációknak bennfoglaltatik.

17. V.ö. 33.pont, továbbá 35, 36 pont.
18. V.ö. 26, 28 és 33. pont.
19. Felesleges itt nyomatékosan rámutatni a nagy különbségre, mely mintegy száz év alatt a háboru érzelmi hátterében beállott. Régen a háboruban valóban másképp érzett a katona, mikor bátor, és ügyes kiállásától függött gyakran az ország sorsa, a mai gépháboruban azonban az egyén jelentősége elvész, csak mint a tömegtagja; ágyutöltelék, vagy egyszerű eszköz a diktátor kezében
20. Remarque 37. oldal
21. Remarque 222. oldal
23. Remarque 76. oldal
24. Remarque 106. oldal
25. V.ö. 17, és 116. pont.
26. Különösen tartalékos tisztek közt fordul ez elő, főleg olyanoknál akik vagy sokgyermekes családból származtak, vagy maguknak is nagyobb családjuk van. /A nagy család társadalmi jelentősége!/
27. A kényszerítettség, esedékesség, gyökértelenség jellegzetes megjelenési formáit lásd a III. részben 84-87. oldal
28. Itt általában a front szempontjából figyeljük a módosulásokat. Külön fogjuk vizsgálni a félelem hatása alatt beálló módosulásokat, külön fejezetben tárgyaljuk v.ö. 35 és kk. oldal továbbá 50 és kk. old.
29. Remarque 47-49
30. Ezzel nem akarjuk azt állítani, hogy a fronton kívül nem állhat elő ez az állapot, hanem azzal ellentétben, hogy a aza normális lelki állapot, mikor az értelem vezeti az érzelmeket és az akaratot is, itt elég gyakran előfordul az érzelmeknek ez a szembefordulása.
31. Egy másik barátom ezt „direkt-logikának” nevezte. Azért emlitem ezeket, hogy általánosabban feltűnik a műveltebb embereknek az értelmi működés rendellenes volta.
32. Nem mintha nem szívesebben választanám az otthont és a békés munkát, itt nem a választás szabadságáról van szó, hanem arról hogy amit tesz nem merő külső kényszerből, belső odahajlás nélkül teszi, hanem rendszerint megvan a belső beleegyezés is.
33. Vallásosság és erkölcsiség lélektani alapjai az arcvonal-szolgalatban - 65 és kk. oldal.

34. V.ö. Esedékesség 5. és kk. oldal
35. Az egész félelem és halálproblémához: Félelem és Bátorság az ösztöndiagnosztikai vizsgálatokban 93 és kk. old.
36. legfeljebb több az extrém, vagy patológikus eset.
37. A tulcsigázott fantázia rémlátásairól jó illusztrációt közöl Remarque a 178-179 oldalon.
38. ~~38~~ nem ájulást vagy öntudatvesztést értünk a tudati kikapcsolódás alatt, hanem a tudattalanságát mindannak, amit te-^{szünk} ami körülöttünk történik. - Az ösztönök dolgoznak, s ezeknek engedelmeskedik az egész szervezet. Valami olyan állapot ez, mint aki hipnozisban kapott parancsot hajt végre.
39. Tulajdonképpen csak azok a tettek teljesen a mi ~~le~~zeink, melyeket önként, az akarat teljesen szabad elhatározásából hajtottunk végre. A merőben külső kényszer hatása alatt, az akarat ellenkezése közben végrehajtott cselekedet nem számítható be annak, aki az erőszak hatása alatt cselekedett. Van aztán belső gátoltság is, ezt a legyőzhetetlenség szempontjából szigorubban meg kell vizsgálni, mint a külső erőszakot azonban a belső gátoltság is lehet olyan nagy foku, hogy az egyén elveszti szabadságát. Magát az elvet mindenki elismeri, mert a kiskorúak tetteit sokszor, az elmebetegeket pedig rendszerint semmisnek ismeri el minden állam törvénykönyve. - A félelemmel kapcsolatban, annyit mindenestre biztosan állítunk, hogy legalább is erősen korlátozhatja a szabadságot.
40. Mivel a karakterológia területén annyi, és olyan nagyon vitatott típusba osztják be az egyes egyéneket, legcélszerűbbnek láttam, ha legalább is elnevezés tekintetében nem kötöm le magamat egyik véleményhez sem, hanem az ember felépítettsége alapján négy jellegzetes típusra fésülöm szét az összes jellemeket. Mivel az ember testből és lélekből áll önként adódik az első felosztási szempont: az első típusba tehát az tartozik akinél az anyagi életsik dominál, a szellemi életsik az emberben hármasszemes szellemi képessége szerint inkább ebben, vagy abban az irányban mutat intenzívebb kicsucsosodást: így a második, harmadik és negyedik típusba azok tartoznak, akiknél az érzelmi, értelmi, vagy törekvési életsik jellegzetesen kiemelkedik a többi közül. Természetesen mind a négy típus teljesen tisztán aligha fordul elő, hanem valamelyik rendszerint jelen van még mint elsődlegesen színező vonás. - A karaktereknek ilyen irányú megkülönböztetését alátámasztani látszik az ösztöndiagnosztika is, mely szintén négyes sakra tagolja az emberben megnyilvánuló ösztönösséget. Ezt a négy sikot könnyű azonosítani a mi szenzitív, affektív, értelmi, és akaratú sikunkkal amint azt a 82-83. oldalon meg is tesszük.
41. A front neurozis gyógyításáról érdekes, értékes és alapvető cikksorozatot közöl Hirschfeld és Forster, amint azt az iróadalomban is feltüntetjük.

42. V.ö. A 97-99. pontot: Hőstett pszichológiája.
43. V.ö. 34-35 oldal
44. Remarque 98. oldal
45. V.ö. 48. pont
46. V.ö. 64. pont
47. V.ö. 75 - 76 pont.
48. Ide kívánczik Remarque-tól a következő jellemzés:
"... A front borzalma eltűnik, ha hátat fordítunk neki. Korisz és mérges tréfákkal támadunk neki, ez ment meg a megőrüléstől, addig tudunk ellenállni, míg így fogjuk fel a dolgot ..." azonban ő is azonnal hozzá teszi: "... de nem felejtünk!"
49. Érdekes összevetni az ösztöndiagnosztikai kísérletek idevágó részével 98 és kk. oldal, továbbá 93 és kk. oldal
50. V.ö. 24., 91 továbbá 106-112 pont.
51. V.ö. 51, 54. pont.
52. Remarque 116 oldal.
53. Legjobb barátom jegyzeteiből. Elesett!
Ugyancsak tőle van a dolgozat élére illesztett gondolat is. Finom lelke érzékenyen reagált mindenre, mélyen átérezte, azt a tagadhatatlan tényt, hogy népünk megérdemli a háború és pusztítás szenvedéseit. Aközállapotok és a magánélet nagyfokú züllöttsége keltette fel benne ezeket a gondolatokat, s nem tudott tőlük nyugodni. Az első bevezető idézetet is így fejezte be: A front mögött pedig rohad az ország!...
54. 182. oldal
55. V.ö. 77. pont.
56. 31, 34, 47. és 118 pont.
57. V.ö. A hős ösztönképe: 96 és kk. oldal
58. v.ö. 12 és kk. pont.
59. Valóban az elkeseredett német erőfeszítést, mely mielőbbi döntést akart kicsikarni, csak a mozgóharc leállítására és az arcvonal megmerevítése által sikerült megfékezni. A végső gyors győzelmet pedig az általánosan megindított mozgóharc szerezte meg.
60. Tipusonként máskép. V.ö. félelem és halálprobléma patológikus vonatkozásait.
61. Forester: The General 140. 172 oldal.
62. Remarque 114 oldal
63. Remarque 237. oldal
64. Jellemzők Remarque sorai, mellyel könyvét kezdi: Egy nemzedékről, melyet elpusztított a háború, még ha a gránátok meg is kíméltek.

65. 73 oldal
66. V.ö. 13. pont
67. V.ö. 10. oldal
68. V.ö. esedékesség gyökértelenség
69. V.ö. Bajtársiasság, hőstett
70. V.ö. 66. pont
71. V.ö. 54, 55, 97, 98 pont
72. Az ösztöndiagnosztikai kísérletek között több jellemző példát hozok a vallásosságra 99. oldal
73. Nem tudom megállni, hogy ezekkel a „Pannika”, stb erőlködésekkel szembe ne állítsam a magyar népdal kincs több gyönyörű háborús eredetű dalát: Kimegyek a doberdói harctérre, vagy pedig :
 Madárka, madárka, kis fecske madárka
 Vidd el a levelem idegen országba
 Ha kérdik kiküldte, mondjad hogy az küldte
 Kinek szerelemben meghasad a szíve
 Ha kérdik hogy vagyok, mond meg hogy rab vagyok
 Az osztrák császárnak katonája vagyok.
74. Remarque 121. oldal
75. Az állóharc érzékeltetésére nagyon megfelelőnek tartom Remarque többször idézett művét: Nyugaton a helyzet változatlan /Nagy hibája a magyar fordításnak a hevenyészett fordítás!/
76. Szondi Lipót: Ösztöndiagnosztikai vizsgálatok. III. kötet az En ösztöndiagnosztikai vizsgálata.
77. A típus elnevezések Szonditól. /Kain típus, galamblelkű hóhér stb/

Megjegyzés: Kétféle számozást használunk oldal és margó számozást. Utobbi a fontosabb megállapításokra vonatkozik.

T a r t a l o m j e g y z é k

Bevezetés	III.
Első rész: A front általános lélektana.	
I. Az arcvonalszolgálat tömeglélektani jellemzése	1.
II. A lelkipépességek működésének módosulása	19.
Második rész: Különleges front-lélektani kérdések	
I. Félelem és halálprobléma	33.
II. A hőstett pszichológiája	54.
III. A harctéri körülmények kihatása	61.
IV. Vallásosság és erkölcsiség	65.
V. A front poézise	71.
Függelék: A modern mozgó-háború	73.
Harmadik rész: Ösztöndiagnosztikai kísérletek	78.
I. Lélektan és ösztöndiagnosztika	79.
II. Jellegzetes fronvonások	84.
III. A négy karaktertípus	88.
IV. Félelem és bátorság	93.
V. A hős ösztönképe	96.
VI. Az ember Istenhez való viszonya	99.
VII. Az egyéniség alakulása	101.
Befejezés	103.
Jegyzetek	104.